

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м.Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96

E-mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Управління (департаменти) освіти
і науки обласних, Київської міської
державних адміністрацій
Інститути післядипломної
педагогічної освіти

Щодо методичних рекомендацій
про викладання навчальних предметів
у загальноосвітніх навчальних закладах
у 2017/2018 навчальному році

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році, підготовлених спільно з Національною академією педагогічних наук України та Інститутом модернізації змісту освіти.

Просимо довести їх до відома керівників загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів.

Заступник Міністра

П. К. Хобзей

Бескова, 481-32-01

Початкова школа

У 2017/2018 навчальному році учні початкових класів навчатимуться за навчальними програмами, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» (у якому затверджено зміни до таких програм: «Українська мова», «Літературне читання», «Математика», «Природознавство», «Я у світі», «Інформатика», «Трудове навчання», «Іноземні мови для загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів», «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво», «Фізична культура», «Основи здоров'я») та від 12.09.2011 № 1050 «Про навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Типові навчальні плани початкової школи складені на виконання Закону України "Про загальну середню освіту" та затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 10.06.2011 № 572 «Про Типові навчальні плани початкової школи» (зі змінами).

Інформуємо, що частину навчального навантаження з фізичної культури у початковій школі (до 1 години на тиждень) можна використовувати на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов, педагогічних кадрів та навчальних програм, які мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Домашні завдання

Обсяг домашніх завдань визначається згідно з Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПІН 5.5.2.008-01).

У 1-му класі домашні завдання не задаються.

У 2-4 класах обсяг домашніх завдань з усіх предметів має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували: у 2-му класі – 45 хвилин; у 3-му класі – 1 години 10 хвилин; 4-му класі – 1 години 30 хвилин.

Недопустимим є перевантаження учнів завданнями, які містяться у додаткових посібниках, зошитах з друкованою основою: зафарбовування малюнків, складання схем, таблиць, виконання додаткових завдань і вправ, написання домашніх творів тощо.

Домашні завдання не задаються учням на вихідні, святкові та канікулярні дні.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально:

у 1 класі з усіх предметів інваріантної складової.

За рішенням педагогічної ради навчального закладу може надаватися словесна характеристика знань, умінь і навичок учнів 2 класу;

у 2-4 класах з предметів інваріантної складової: «Інформатика», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Я у світі» та «Трудове навчання»;

у 1-4 класах з усіх предметів варіативної складової.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за 12-бальною шкалою: з предметів інваріантної складової освітніх галузей: «Мови і літератури (мовний і літературний компоненти)», «Математика», «Природознавство».

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад», заклад може використовувати інші системи оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) за погодженням з місцевими органами управління освітою. При цьому оцінки з навчальних предметів за семестри, рік, результати державної підсумкової атестації переводяться у бали відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців).

Наголошуємо, що відповідно до Галузевої угоди між Міністерством освіти і науки та ЦК Профспілки працівників освіти і науки України на 2016-2020 роки, зареєстрованої в Міністерстві соціальної політики України від 15 грудня 2016 р. № 31, рекомендовано передавати уроки з окремих предметів у початкових класах, в т. ч. уроки іноземної мови, фізичної культури, образотворчого мистецтва, музики, інформатики лише спеціалістам за наявності об'єктивних причин та обов'язкової письмової згоди учителів початкових класів, забезпечуючи при цьому оплату праці відповідно до положень п. 74 Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти.

Вчитель має вільний вибір форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту освіти. Водночас вчителю забезпечується право самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем.

Навчальна та методична література для початкової школи зазначена у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН.

Інтегроване навчання

Сприйняття світу учнями 6-10 років за своєю суттю є цілісним як цілісне і саме докільля. Потреба подолати протиріччя між розподілом освітнього процесу на окремі предмети, з одного боку, і цілісністю світу та цілісністю сприйняття дитиною докільля, з іншого, потребує активного запровадження *інтегрованих уроків*. У межах таких уроків вивчається підпорядкований одній темі матеріал із різних навчальних предметів. Методика таких уроків розробляються вчителями на міжпредметній основі з урахуванням дидактичної доцільності, а їх змістова і структурна цілісність забезпечується добором об'єкта вивчення. Головною метою інтегрованих уроків має бути не виклад максимального об'єму інформації,

а формування цілісної картини світу і підвищення пізнавального інтересу учнів.

Як свідчить практика, найчастіше інтегровані уроки проводять з метою узагальнення та систематизації навчального матеріалу з певної теми. До того ж переважно на таких уроках інтегрують матеріал навчальних предметів однієї освітньої галузі (наприклад, мови і літератури) або предметів певного циклу (приміром, природничо-математичного). Натомість не менш ефективною є інтеграція на уроках засвоєння нових знань, умінь і навичок, застосування знань, умінь і навичок та комбінованих уроків, а також з різних навчальних предметів. Прикладом є інтегровані уроки учасниць конкурсу «Учитель року – 2017» в номінації «Початкова освіта» (відеозапис можна переглянути за посиланням: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLlGoA1PEos6Zzqw0yYC4RnnBtrMO4h-wH>). Водночас результативними є інтегровані нестандартні уроки: урок-подорож, урок-казка, урок-свято тощо. На цих уроках учитель може організувати бесіди, дискусії за змістом мультфільмів (наприклад, телеканалу «ПлюсПлюс»), читання літературних текстів, публікацій у дитячій періодиці, ситуацій, що висвітлюють у новинах, тощо, а також колективні творчі справи, навчальні проекти (технологічні карти навчальних проектів, підготовлені учасницями конкурсу «Учитель року – 2017» в номінації «Початкова освіта»), зустрічі з фахівцями державних установ, екскурсії тощо.

Основою ефективності інтегрованих уроків є чітке визначення мети і відповідне їх планування для забезпечення різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища з використанням засобів різних навчальних предметів.

Особливість інтегрованих уроків у початковій школі полягає у тому, що вони можуть проводитись як одним учителем, який викладає предмети, які інтегруються, так і двома вчителями у випадках, коли другий чи третій предмет, що інтегрується, викладає інший учитель (наприклад, музичне мистецтво, іноземна мова тощо). За потреби роль другого вчителя можуть виконувати учні основної школи, батьки, запрошені фахівці з теми вивчення. Через складність координації діяльності педагогів, інших залучених (учнів, батьків або фахівців), такі інтегровані уроки проводять необґрунтовано рідко, тому їх необхідно планувати заздалегідь.

Плануючи проведення інтегрованих уроків, доцільно завчасно проаналізувати навчальні програми; визначити пов'язані за змістом теми; за потреби змінити послідовність їх викладу, передбачивши місце інтегрованого уроку в системі уроків за календарно-тематичним плануванням; встановити зв'язки між об'єктами вивчення; визначити ключові та предметні компетентності, які формуватимуться в учнів на інтегрованому уроці; визначити цілі інтегрованого уроку з урахуванням того, що на цих заняттях розв'язуються дидактичні завдання усіх предметів, зміст яких інтегрується. Підготовка до інтегрованого уроку передбачає всебічне вивчення об'єкта, консультування з вчителями-фахівцями з тих предметів, що будуть інтегруватися.

На інтегрованому уроці педагог організовує навчальну діяльність учнів, концентруючи увагу на провідних ідеях, організовуючи творчий

пошук і активізуючи пізнавальну діяльність, з урахуванням вікових особливостей молодших школярів, специфіки навчальних предметів, зміст яких інтегрується, дидактичних цілей вивчення навчального матеріалу кожного з них.

Отже, основні ознаки інтегрованих уроків:

- нетрадиційна структура, що вирізняється чіткістю, компактністю (за блоками, які відповідають двом-трьом різним навчальним предметам, матеріал з яких інтегрується), а також оригінальністю мотиваційних та рефлексивних аспектів;
- логічний взаємозв'язок навчального матеріалу кількох навчальних предметів;
- підпорядкованість викладу навчального матеріалу різних навчальних предметів єдиній меті уроку (із змісту предметів добираються тільки ті відомості, які необхідні для її реалізації);
- інформативна ємність уроку;
- вибір певного місця проведення та його оформлення;
- урізноманітнення засобів навчання (із використанням відео, аудіо записів, мультимедійних презентацій тощо), які водночас використовуються дозовано;
- раціональне поєднання різних видів діяльності учнів із різними способами навчальної взаємодії (колективна, парна, групова, індивідуальна);
- висока активність учнів та чітке визначення їхнього навантаження;
- підвищений емоційний вплив на учнів.

Звертаємо увагу, що відповідно до Інструкції щодо заповнення класного журналу для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОН України 08.04.2015 року № 412) дату і тему інтегрованого уроку фіксують на сторінці одного (за вибором учителя) з тих навчальних предметів, зміст яких інтегрувався.

Українська мова

У 2017-2018 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

у **5-9 класах** за навчальною програмою: Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 №804 (електронний ресурс: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>);

у **10-11 класах** - за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту; **рівень стандарту** зі змінами, затвердженими наказом **Міністерства від 14.07.2016 № 826**. Програми розміщені на офіційному сайті МОН України за **посиланням:** <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> .

Звертаємо увагу, що в 2017 році навчальну програму з української мови для 5-9 класів модернізовано згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим у 2011 році, та з метою наскрізного впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного

підходу в навчанні української мови в контексті положень «Нової української школи».

У зв'язку з цим розроблено новий формат пояснювальної записки до програми, де визначено ієрархію цілей навчання, зазначено мету базової середньої освіти, уточнено предметну мету. Відповідно до поставлених цілей навчання української мови і стратегій модернізації освіти в Україні конкретизовано завдання навчального предмета.

Унесено зміни до структури програми: мовну та мовленнєву змістові лінії синхронізовано: у мовленнєвій подано усні та письмові види роботи з використанням паралельно виучуваного на аспектних уроках теоретичного матеріалу. У переліку очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів виділено знаннєвий, діяльнісний і ціннісний складники.

З метою уникнення дублювань вилучено рубрики «Внутрішньопредметні зв'язки», «Міжпредметні зв'язки», «Культура мовлення». Спрощено формулювання тем мовної і мовленнєвої змістових ліній, зокрема мовленнєвознавчих понять.

Творчим роботам надано виразно практичного спрямування. Крім обов'язкових видів творчих робіт, до навчальної програми включено рекомендовані, право вибору яких надано вчителю. Серед рекомендованих видів робіт учитель може обрати ті, які вважає найбільш корисними, до того ж він може змінювати теми висловлень у відповідності до інтересів і потреб кожного класу.

Окрім того, до програми внесено такі зміни:

вилучено деякі види творчих робіт (відгук про відповідь товариша в 5 класі, повідомлення на лінгвістичну тему в науковому стилі в 6 класі, переказ тексту наукового стилю та відповідь на уроці в науковому стилі в 5 класі, вибіркового переказу тексту наукового стилю в 6, 9 класах);

додано як обов'язковий такий сучасний вид роботи, як есе (розмірковування в довільній формі);

осучаснено перелік запропонованих до вивчення ділових паперів (вилучено автобіографію, протокол, витяг із протоколу; розписку в 7 класі замінено на звіт про виконану роботу, план роботи перенесено з 6-ого у 8 клас);

перерозподілено в мовній змістовій лінії навчальні години на повторення вивченого в попередніх класах (указано перед окремими розділами);

змінено послідовність тем мовної змістової лінії в 5 класі для оптимізації їх відповідно до вікових особливостей учнів;

замінено в 5 класі тему «Частини мови» на «Текст. Речення. Слово» в розділі «Повторення вивченого в початкових класах»;

вилучено з програми 5 класу теми «Види речень за метою висловлення та інтонацією» (як вивчені в початковій школі), «Стили мовлення»;

перенесено тему «Правопис слів іншомовного походження» з 5 до 6 класу, розвантажено тему «Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків» у 5 класі з метою оптимізації та уникнення повторів.

Зазначаємо, що вказаний у навчальній програмі розподіл годин між розділами вважається орієнтовним. У разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також послідовність вивчення розділів.

З метою уникнення перевантаження учнів, для об'єктивного оцінювання їхніх навчальних досягнень **пропонуємо зняти з фронтальних видів контрольних робіт аудіювання та читання мовчки, залишивши тільки навчальні види цих робіт.**

Зазначені зміни також є початком до поступового переформатування видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання мовчки) до вимог Програми міжнародного оцінювання учнів – PISA, що оцінює читацьку грамотність учнів, визначає здатність особи до широкого розуміння тексту, пошуку нової інформації, осмислення й оцінювання змісту та форми тексту тощо.

Звертаємо увагу на те, що **змінено кількість фронтальних** та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання.

Фронтально оцінюються диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюється на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюються *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) і *читання вголос*. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте визначають окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень». У I семестрі проводять оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (**усний переказ, діалог**). У II семестрі - оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як **усний твір і читання вголос**, що здійснюється в 5–9 класах.

Результати оцінювання *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) і *читання вголос* **протягом семестру** виставляють у колонку без дати й ураховують у **семестрову оцінку**.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань, визначених учителем (тести, диктант тощо) залежно від змісту матеріалу, що вивчається.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт, а за семестр - на основі тематичного оцінювання та результатів оцінювання певного виду діяльності: *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) або *читання вголос*.

Фронтальні види контрольних робіт

Форми контролю	5		6		7		8		9	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
ПЕРЕВІРКА МОВНОЇ ТЕМИ	4	4	4	4	3	3	2	2	2	2

Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Твір	–	1	–	1	–	1	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

**Фронтальні види контрольних робіт (10–11 класи)
(рівень стандарту, академічний рівень)**

Форми контролю	10		11	
	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	-	1	-
Правопис: диктант	1	1	1	1

**Фронтальні види контрольних робіт 10–11 класи
(філологічний напрям: профіль – українська філологія)**

Форми контролю	10		11	
	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	3	3	3	3
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Оцінка за контрольний твір з української мови та переказ є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють в колонці з датою написання роботи (надпис у колонці «Твір», «Переказ» не робиться).

Акцентуємо увагу на проблемних питаннях, що виникають під час оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови:

допущені позиційні помилки (чергування у-в, і-й) визначаються як орфографічні (під час перевірки власних висловлень ЗНО це питання уніфіковано);

у разі відсутності учня на одному зі спарених уроків під час написання контрольного твору, переказу рекомендуємо давати йому індивідуальне завдання, визначене вчителем. Зазначене завдання виконується учнем під час уроку.

Кількість робочих зошитів з української мови за класами:

5–9 класи – по два зошити;

10–11 класи – по одному зошиту.

Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою, що зараховується до найближчої тематичної. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», газету «Українська мова та література».

Українська література

У 2017-2018 навчальному році **вивчення української літератури в 5-9 класах** здійснюватиметься за навчальною програмою: Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 №804 (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>);

у 10-11 класах – за навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства від 28.10.2010 № 1021, крім академічного рівня та рівня стандарту, затверджені наказом МОН від 14.07.2016 № 826. Програми розміщені на офіційному сайті МОН України за посиланням: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Звертаємо увагу, що в 2017 році програму з української літератури для 5-9 класів модернізовано згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим в 2011 році, та з метою наскрізного впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу в навчанні української літератури в контексті положень «Нової української школи».

У зв'язку з цим розроблено новий формат пояснювальної записки до програми, де визначено роль української літератури у формуванні ключових компетентностей, з'ясовано особливості запровадження наскрізних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток» (НЛ–1), «Громадянська відповідальність» (НЛ–2), «Здоров'я і безпека» (НЛ–3), «Підприємливість та фінансова грамотність» (НЛ–4), які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно

розкриваються в процесі навчання й виховання; спрогнозовано портрет випускника основної школи.

Унесено зміни до структури програми, де рубрика **«Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності»** містить перелік умінь, навичок, ціннісних ставлень, які передбачено сформувати в результаті вивчення теми, і коло необхідних для цього знань.

Зміст навчального матеріалу передбачає текстове вивчення творів, що виділені **напівжирним шрифтом**, інші ж лише називаються для допомоги вчителю під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компоненту, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано **рекомендаційні рубрики «Мистецький контекст» (МК), «Сучасна українська дитяча й підліткова література» (СЛ).**

У рубриці **«Мистецький контекст» (МК)** подано зразки різних видів мистецтв (образотворче, музичне, скульптура тощо), з якими вчитель-словесник, на власний розсуд, **може ознайомити** учнів.

У рубриці **«Сучасна українська дитяча й підліткова література» (СЛ)** запропоновано сучасні твори, які ідейно та тематично пов'язані із запропонованими для текстувального вивчення. Учитель **може використати** їх задля зацікавлення учнів сучасним літературним процесом, проведення паралелей між класичним і сучасним творами (за рахунок резервних годин; на уроках позакласного читання; літератури рідного краю тощо).

Вивчення української літератури також відбувається із залученням **міжпредметних зв'язків - МЗ** (українська мова, історія, зарубіжна література, іноземні мови, образотворче мистецтво, музика, природознавство, географія, естетика, етика тощо).

Крім того, здійснено частковий перерозподіл кількості годин на вивчення творів (зі збереженням структурних тематичних блоків чинної програми):

Клас	Назва теми	Додано годин	Вилучено годин	Рекомендовано годин
5	Народні казки		2	4
5	Із народної мудрості. Загадки. Прислів'я та приказки		2	2
5	Василь Симоненко	1		3
5	Леонід Глібов	1		2
5	Зірка Мензатюк. «Таємниця козацької шаблі»	1		4
5	Євген Гуцало	1		2
6	Ярослав Стельмах	1		3
6	Леся Воронина	1		4
7	Михайло Стельмах		1	5
7	Богдан Лепкий	1		2

7	Любов Пономаренко	1		2
7	Олег Ольжич. Олена Теліга		2	2
8	Іван Карпенко-Карий		1	4
8	Юрій Винничук. «Місце для дракона»	1		4
9	Українська література доби Ренесансу і доби Бароко. Григорій Сковорода	1		4
9	Григорій Квітка-Основ'яненко	1		3
9	Література українського романтизму		1	1
9	Тарас Шевченко. «Доля», «Росли укупочці, зросли...».	1		2
9	Марко Вовчок	1		3

У змісті програми запропоновано альтернативу під час вивчення тем, внесено корективи, що дозволило осучаснити корпус програмових текстів новими авторами:

Клас	Назва теми	Додано	Вилучено	Зміни
5	Легенди			Подано 5 на вибір учителя
5	Народні казки	«Яйце-райце»		Казки однієї тематичної групи подано на вибір: «Про правду і кривду» <u>або</u> «Мудра дівчина»; «Ох» <u>або</u> «Летючий корабель»
5	Літописні оповіді			Три твори на вибір учителя
5	Із народної мудрості			Вилучено вивчення напам'ять загадок, прислів'їв, приказок
5	Олександр Олесь			Твори із книги «Княжа Україна» подано 2 на вибір
5	Тарас Шевченко			Ознайомлення з дитячими роками Т.Шевченка на основі творів на вибір: <i>Степан Васильченко.</i> «В бур'янах» <u>або</u> <i>Оксана Іваненко.</i> «Тарасові шляхи» (оглядово)
5	П.Тичина, М. Рильський			Поняття «ліричний герой» логічно перенесено в уроки вивчення творчості П.Тичини
6	Тарас Шевченко			Уточнено назву «Думка» («Тече вода в синє море»)
6	Леонід Глібов			Вилучено вивчення байки «Щука» напам'ять.
6	Павло Глазовий	«Кухлик»		«Найважча роль», «Заморські гості», «Кухлик», «Похвала» – 2-3 – на розсуд учителя
7	Із пісенних			2 пісні – на розсуд учителя.

	скарбів			
7	Марина Павленко			Запропоновано альтернативу для текстуального вивчення: <i>Марина Павленко. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» або Степан Процюк. «Аргонавти»</i>
7	Олег Ольжич. Олена Теліга		О.Теліга «Пломі-нний день»	Запропоновано вивчення поезій на вибір: <i>Олег Ольжич, Олена Теліга – по 1 твору</i> Вилучено вивчення поезії напам'ять
7	Пісенна творчість українських поетів		«Вчителька»	<i>А. Малишко «Пісня про рушник», «Стежина» або В. Івасюк «Червона рута», «Балада про мальви», «Я піду в далекі гори», «Водограй»</i>
8	Усна народна творчість			Українські історичні пісні 1-2 з кожної тематичної групи – на вибір учителя
8	Тарас Шевченко			Замість вивчення поезії «Мені однаково» запропоновано 1 поезію для вивчення напам'ять – на вибір
9	Родинно-побутові пісні	Жартівлива пісня «Ой під вишнею, під черешнею»		<i>Родинно-побутові пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють», «Цвіте терен, цвіте терен», «Сонце низенько» (2 на вибір) + жартівлива</i>
9	Українська середньовічна література XI–XV ст.			Розвиток писемності після хрещення Русі-України (988 р.). Найдавніші рукописні книги Русі-України (Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава) (оглядово).
9	Пам'ятки оригінальної літератури княжої Русі-України			Літописи як історико-художні твори. «Повість минулих літ». «Поученіє Володимира Мономаха», Києво-Печерський патерик (оглядово).

контрольного класного твору;	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення*	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У **8-9 класах** з поглибленим вивченням української літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя-словесника визначається кількість і види контрольних робіт).

10-11 класи

<i>Класи</i>	10		11					
<i>Семестри</i>	I	II	I	II				
	Рівень стандарту, академічний				Профільний рівень			
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	4	4	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)	2 (y+п)
Уроки позакласного	1	1	1	1	2	2	2	2

читання									
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, міні-творів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

**У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Рекомендуємо оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний – кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з української літератури слід урахувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму). **У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).**

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи. Надпис у журнальній колонці «**Твір**» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «**Напам'ять**».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», «Українська література в загальноосвітній школі», газету «Українська мова та література».

Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин

У 2017- 2018 навчальному році вивчення української мови в 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською, польською, російською, румунською, угорською мовами здійснюватиметься на компетентнісному підході в контексті концепції Нової української школи згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти 2011 року за модернізованими програмами, затвердженими наказом Міністерства від 07.06.2017 № 804).

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/dfhfhjgfyjngfjn1t5j1tjyf85y161y68j16t81nt6.html>).

У 10-11 класах – за програмами зі змінами 2016 року (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni_programy.html).

Звертаємо увагу, що структуру навчальних програм з української мови для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською, польською, російською, румунською, угорською мовами корельовано:

1. Оновлено пояснювальну записки до програм – визначено цілі навчання, мету навчального предмета узгоджено із галузевою та освітньою.

2. Посилено компетентнісні орієнтованості навчання української мови.

3. Змінено структуру програми: оновлена навчальна програма складається з чотирьох ліній, які вміщені в одну таблицю. Перша графа – *очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів*, оскільки взаємна довіра та обопільна відповідальність – наріжний камінь педагогіки партнерства, на якій ґрунтується Нова українська школа. В очікуваних результатах особлива увага приділяється знаннєвому, діяльнісному, ціннісному, емоційному, поведінковому компонентам. Змістовими лініями мовного компонента є мовна, мовленнєва, соціокультурна й діяльнісна, що подаються паралельно. У мовленнєвій змістовій лінії запропоновано орієнтовні актуальні теми, пов'язані з інтересами сучасних учнів. Види робіт у мовленнєвій лінії мають практичне спрямування й демонструють знання учнів з мовних тем. Додано цікавий вид творчої роботи – есе.

4. Узгоджено послідовність вивчення тем у деяких класах відповідно до дидактичного принципу доступності й вікових особливостей учнів.

5. Спрощено формулювання окремих тем мовної змістової лінії та мовленнєвознавчих понять.

Окрім того, з метою створення україномовного середовища в колі носіїв молдовської, польської, російської, румунської, угорської мов рекомендовано до кожного розділу такий вид роботи, як переклад для усвідомлення необхідності вільного володіння державною мовою.

З метою використання мови в життєво важливих сферах і ситуаціях спілкування для української мови як навчальної дисципліни основним завданням визначено формування в учнів мовної та мовленнєвої компетентностей: мовна – передбачає засвоєння школярами основ науки про мову, знання її системи, володіння способами й навичками якісної діяльності з вивченим мовним матеріалом, мовленнєва – полягає в забезпеченні цілеспрямованого забезпечення й удосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі.

Формування мовної та мовленнєвої компетентностей здійснюється протягом навчання в загальноосвітньому навчальному закладі, однак найефективніше така робота проходить на уроках вивчення синтаксису української мови в 9 класі.

Новостворені підручники для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин містять теоретичні та практичні аспекти вивчення синтаксису складного речення. Навчальний матеріал охоплює найголовніші напрями роботи над засвоєнням учнями синтаксичної теорії та вироблення у них відповідних компетентностей.

Синтаксис – один із головних розділів у системі сучасної української літературної мови. З огляду на те, що усі одиниці мовної системи не функціонують у мові самотійно, а реалізуються в сукупності на синтаксичному рівні, тому уроки української мови треба будувати так, щоб учні мали можливість виступати з усними повідомленнями, різними за стилями і жанрами. Крім того, має бути співпраця між учнями та вчителями: необхідно допомагати учням оволодіти культурою спілкування, мовним етикетом (відповідно до ситуації спілкування).

Збагачення словникового запасу й граматичної розбудови усного і писемного мовлення учнів проводиться систематично на кожному уроці. У доборі й поясненні слів учитель повинен орієнтуватися в основному на тематику майбутніх переказів і творів, дидактичний матеріал підручника, на тексти художніх творів українських письменників, які учні вивчають у відповідному класі. Необхідно розвивати в учнів уміння помічати незнайомі слова, виокремлювати їх з конкретного тексту, привчати їх звертатися до вчителя за поясненням таких слів, навчати користуватися словниками, довідниками та Інтернетом.

Робота з розвитку мовлення тісно пов'язана з формуванням навичок виразного читання мовчки та вголос, що виявляється в умінні розрізняти наголошені й ненаголошені склади, інтонувати речення різних структур, підвищувати й понижувати голос, виділяти логічним наголосом слова чи групу слів у фразі, прискорювати й уповільнювати темп мовлення, встановлювати довжину пауз, передавати «настрій» автора тексту.

Для активної мовленнєвої діяльності учнів доцільно надавати перевагу таким темам творів, які були б безпосередньо пов'язані з реальним життям учнів, цікавили б їх, викликали бажання поділитися своїми думками, висловити побажання, пропозиції, навіть подискутувати.

Спільними (наскрізними) для всіх компетентностей є такі вміння: критично мислити; функціонально читати; шукати та аналізувати інформацію; бути креативним; співпрацювати в команді; вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; логічно обґрунтовувати позицію; висловлювати думку усно і письмово, презентувати її та публічно виступати; конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект; ефективно комунікувати.

Оскільки освіта охоплює навчання, виховання і розвиток, у програмі з української мови задекларовані важливі аспекти виховних завдань школи, орієнтованих на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні: гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей; соціально-політичні: свобода, демократія, культурне розмаїття, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність за рідних.

Зарубіжна література

У 2017-2018 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5-9 класах здійснюватиметься за програмою: Світова література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804 (електронний ресурс: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>).

У 10-11 класах - за програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту та академічного рівня зі змінами 2016 року (електронний ресурс: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Навчальна та методична література із зарубіжної літератури, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті МОН.

Звертаємо увагу, що в 2017 році модернізацію навчальної програми для 5-9 класів здійснено відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011) у контексті Концепції «Нова українська школа», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р.

Стратегічно важливим у викладанні зарубіжної літератури в 2017-2018 навчальному році є компетентнісний підхід, що покликаний забезпечити соціалізацію учнів та їхню інтеграцію в сучасне суспільство, сформувати в них стійкі моральні принципи й світоглядні орієнтири, виховати особистість із національною свідомістю, громадянськими якостями й критичним мисленням, здатною до творчого вирішення життєвих задач, саморозвитку та самонавчання в умовах глобальних змін та викликів.

Упровадження компетентнісного підходу у викладанні зарубіжної літератури для учнів загальноосвітніх навчальних закладів дозволить імплементувати передовий іноземний досвід у вітчизняний освітній простір, розбудувати Нову українську школу й сформувати нове покоління громадян України з високою культурою та світоглядом, що спирається на гуманістичний потенціал художньої літератури різних народів.

Засобами предмета «Зарубіжна література» мають бути сформовані такі ключові компетентності (відповідно до Рекомендацій Європейської Ради): 1) спілкування державною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) математична компетентність; 4) компетентності в природничих науках і технологіях; 5) інформаційно-цифрова компетентність; 6) уміння вчитися; 7) ініціативність і підприємливість; 8) соціальна та громадянська компетентності; 9) обізнаність та самовираження у сфері культури; 10) екологічна грамотність і здорове життя.

У процесі вивчення зарубіжної літератури учні набувають (окрім ключових) і предметні компетентності, що є важливими для формування духовно-емоційного світу учнів, їхнього світогляду, моральних цінностей, громадянських якостей.

Предметні компетентності, що залежать від змісту навчального курсу зарубіжної літератури та його методики, полягають у наступному:

розуміння літератури як невід'ємної частини національної й світової художньої культури;

усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу та місця в системі інших видів мистецтва;

знання літературних творів, обов'язкових для текстуального вивчення та варіативних (за вибором учителя та учнів), осягнення творів у

єдності змісту та форми, виокремлення складників та художніх особливостей творів (на рівні сюжету, композиції, образів, поетичної мови, жанру тощо);

усвідомлення ключових етапів і явищ літературного процесу різних країн, зіставлення з українським літературним процесом;

знання основних фактів життя і творчості видатних зарубіжних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю вітчизняної та світової культури;

оволодіння передбаченими програмою літературознавчими поняттями та застосування їх під час аналізу та інтерпретації художніх творів;

розуміння специфіки оригіналу (за умови володіння іноземною мовою) та художнього перекладу твору (українською мовою);

знання українських перекладів творів зарубіжної літератури, імен перекладачів та здобутків вітчизняної перекладацької школи;

формування читацького досвіду та якостей творчого читача, здібності до створення усних і письмових робіт різних жанрів;

орієнтування у царині класичної й сучасної літератури;

порівняння літературних творів і явищ (окремих компонентів і цілісно);

уміння оцінювати художню вартість творів, творчо-критично осмислювати їхній зміст, визначати актуальні ідеї, важливі для сучасності тощо.

Запровадження в початковій програмі для 5-9 класів наскрізних ліній «Екологічна безпека й сталий розвиток» (НЛ-1), «Громадянська відповідальність» (НЛ-2), «Здоров'я і безпека» (НЛ-3) й «Підприємливість і фінансова грамотність» (НЛ-4) сприятимуть забезпеченню компетентнісного підходу в галузі викладання зарубіжної літератури та розбудові Нової української школи.

Окрім виокремлення ключових і предметних компетентностей як очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів та наскрізних ліній у вивченні зарубіжної літератури, в модернізованій навчальній програмі відбулися зміни у змісті навчального матеріалу, а саме:

додано рубрику «Міжпредметні зв'язки»;

розширено список творів для альтернативного вивчення: додано «Снігову королеву» Г. К. Андерсена у 5 класі, «Собаче серце» М. О. Булгакова в 9 класі;

розширено список творів для вивчення напам'ять за вибором учнів: байка І. А. Крилова в 6 класі, сонети В. Шекспіра і Ф. Петрарки у 8 класі, поезії О. С. Пушкіна в 9 класі;

до списку додаткового читання додано «Мій дідусь був черешнею» А. Нанетті, «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» У. Старка;

спрощено формулювання окремих державних вимог літературознавчої лінії з метою урахування вікових особливостей учнів.

Викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється **українською мовою**. Твори зарубіжних письменників в курсі зарубіжної літератури вивчаються в **українських перекладах**. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію *вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами*.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов’язковим** для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

Обов’язкова кількість видів контролю

5–9 класи

<i>Класи</i>	5		6		7		8		9	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	–	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення*	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У **8–9 класах** з поглибленим вивченням зарубіжної літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя визначається кількість і види контрольних робіт).

10–11 класи

<i>Класи</i>	10		11				10		11				10		11	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II			I	II	I	II			I	II	I	II

Рівні	Рівень стандарту				Академічний рівень				Профільний рівень			
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	1	1	1	1	2	2	2	2	3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення*	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	3 1у+2п	3 2у+1п	3 1у+2п	3 2у+1п
Уроки позакласного читання	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

*У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід урахувувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють в колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Всесвітня література в школах України», «Зарубіжна література в школах України», газету «Світова література».

Мови та літератури в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням або вивченням мов національних меншин

У процесі навчання мовам та літературам у сучасній школі необхідно орієнтуватися на життєві потреби учнів; розвивати в них уміння справлятися з реальними проблемами, що виникають у різних життєвих ситуаціях; допомагати стати більш незалежними в своїх думках і діях, більш відповідальними і готовими до співробітництва з іншими людьми, що є умовою розвитку демократичного суспільства

У 2017/2018 навчальному році вчителі-словесники загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин працюватимуть:

у 5-9 класах - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409 (із змінами);

у 10-11 класах - для 10-11-х класів - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 (із змінами).

Робочі навчальні плани розробляються загальноосвітніми навчальними закладами щорічно на основі Типових навчальних планів і затверджуються відповідним органом управління освітою. Варіант Типового навчального плану (з вибором мови навчання, з вивченням мови національної меншини, з вивченням двох іноземних мов тощо) навчальний заклад обирає самостійно залежно від типу закладу, його спеціалізації, освітніх запитів учнів і їхніх батьків та з урахуванням кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

У спеціалізованих школах (класах), ліцеях, гімназіях, колегіумах з поглибленим вивченням окремих предметів мовою навчання може бути мова національної меншини або така мова може вивчатися. У такому випадку під час розроблення робочих навчальних планів потрібно використовувати два варіанти Типових планів: для спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів та для загальноосвітніх навчальних закладів з вивченням (навчанням) мови(ою) національної меншини (у частині вивчення (навчання) мови(ою) національної меншини та «Літератури»).

Крім того, при складанні робочих Типових навчальних планів необхідно орієнтуватися на лист Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 № 1/9-542.

Звертаємо увагу, що факультативи, групові та індивідуальні заняття проводяться для окремих учнів або груп учнів. При цьому в класному журналі або в окремому журналі зазначається, з яких навчальних предметів інваріантної складової вони проводяться; склад групи, яка відвідує факультативні заняття з предметів, та ведеться облік відвідування. Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися за рішенням педагогічної ради (див. лист МОН України від 07.06.2017 № 1/9-315 «Про структуру 2017/2018 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів»).

До змісту навчальних програм з мов і літератур національних меншин для учнів 5-9 класів, що введені в навчальний процес з 2013-2014

навчального року, внесено корективи та зміни, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804.

Ці навчальні програми розроблено на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462, та положень концепції «Нова українська школа» (2016 р.).

В оновлених програмах розкривається роль мов та літератур національних меншин у формуванні ключових компетентностей та посилюється компетентнісний підхід до їх вивчення; уточнено і деталізовано кількість навчальних годин на вивчення тієї чи іншої теми; спрощено окремі теми, що дублюють зміст освіти у відповідних лініях програм; вилючено матеріал, який певним чином дублюється в попередніх чи наступних класах; знято теми, що не відповідають віковим особливостям учнів або втратили свою актуальність, або вивчаються в курсі української мови та літератури тощо.

Ключові (загальноосвітні) **компетентності** – це сукупність знань і навичок, яких потребує кожен учень як суб'єкт навчально-виховного процесу для самовизначення, загального розвитку і самореалізації.

Предметна компетентність – це здатність учня успішно застосовувати сукупність знань і способів дій із певного предмета (мови та літератури) під час уроку або згідно з життєвою ситуацією.

При плануванні навчальної діяльності, постановці цілей та завдань навчання вчитель має їх співвідносити із завданнями розвитку ключових та предметних компетентностей, які охарактеризовано у спеціальній таблиці в пояснювальних записках навчальних програм.

Структура навчальних програм для кожного класу містять такі компоненти:

пояснювальну записку;

зміст навчального матеріалу, який представлено в таблиці, що складається з двох частин (у лівій - очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів із конкретизацією знаннєвого, діяльнісного та оцінно-ціннісного компонентів, у правій - зміст навчального матеріалу навчання);

списку навчальної літератури.

Знаннявий компонент – це перелік необхідних для засвоєння кожним учнем знань з тієї чи іншої мови та літератури, *діяльнісний* компонент - перелік конкретних умінь і навичок з мови та літератури, *оцінно-ціннісний компонент* - уміння, пов'язані з оцінкою (самооцінкою) на основі спостережень учнів.

Перелік ключових компетентностей співвідноситься з **наскрізними лініями**: «Екологічна безпека і безперервний розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» і «Підприємливість і фінансова грамотність».

Названі наскрізні теми мають стати засобом інтеграції ключових та предметних компетенцій, навчальних предметів та предметних циклів.

Навчальна програма не обмежує самостійності й творчої ініціативи вчителя в реалізації основних ліній змісту навчання мовам та літературам національних меншин. У разі потреби вчитель може вносити певні корективи у орієнтований розподіл годин, зазначений у програмі, на вивчення розділів і тем.

У 2017-2018 навчальному році необхідно користуватися такими навчальними програмами для 5-9 класів:

з мов національних меншин

кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою;

молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою;

польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою;

російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою;

румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою;

угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою;

болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською (російською) мовою;

молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

новогрецька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

ромська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою;

російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу);

російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 1 класу);

румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу);

румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 1 класу);

словацька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою

з інтегрованого курсу «Література»

«Література» (кримськотатарська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою;

«Література» (молдовська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою;

«Література» (польська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою;

«Література» (російська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою;

«Література» (румунська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою;

«Література» (угорська та зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою.

У 10-11 класах вчителі працюють за навчальними програмами попередніх років (див. сайт Міністерства - www.mon.gov.ua).

Оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин у 5-9 класах здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин, що розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (лист МОН України від 30.08.2013 № 1/9–592 «Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання російської мови та інших мов національних меншин для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, де навчаються рідною мовою або вивчають її» (www.mon.gov.ua); у 10-11 класах – відповідно до критеріїв оцінювання попередніх років.

У 9 класі в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням або вивченням мов та літератур національних меншин необхідно користуватися підручниками, що отримали дозвіл на друк:

1. «Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Терзі В.М.);

2. «Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Курогло Н.І., Веліксар Л.Г., Мілков А.М., Кіор І.Ф.);

3. «Польська мова (5-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Біленька-Свистович Л.В., Ковалевський Єжи, Ярмолук М.О.);

4. «Польська мова (9-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Войцева О.А., Бучацька Т.Г.);

5. «Новогрецька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Добра О.М., Воєвутко Н.Ю., Жабко К.О., Кіор Ю.А., Кіор Р.В., Лабєцька Ю.Б., Сніговська О.В.);

6. «Кримськотатарська мова» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою (авт. Меметов А.М., Акмаллаєв Е., Алієва Л.А.);

7. «Молдовська мова» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (авт.Фетеску Л.І., Кьося В.В.);

8. «Польська мова» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою (авт. Іванова М.С., Іванова-Хмель Т.М.);

9. «Румунська мова» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (авт. Говорнян Л.С., Попа М.К., Бурла О.К.);

10. «Угорська мова» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (авт. Браун Є.Л., Зикань Х.І., Ковач-Буркуш Є.С.);

11. «Російська мова (5-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Баландіна Н.Ф.);

12. «Російська мова (5-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Самонова О.І., Приймак А. М., Гайдаєнко І.В.);

13. «Російська мова (5-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Коновалова М.В., Фефілова Г. Є.);

14. «Російська мова (9-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Баландіна Н.Ф.);

15. «Російська мова (9-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Самонова О. І., Крюченкова О.Ю.);

16. «Російська мова (9-й рік навчання) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Давидюк Л.В., Статівка В.І., Фідкевич О.Л.);

17. «Російська мова» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Бикова К.І., Давидюк Л.В., Рачко О.Ф.);

18. «Інтегрований курс «Література» (кримськотатарська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою (авт. Кокієва Айше);

19. «Інтегрований курс «Література» (молдовська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (авт. Фетеску Л.І., Кьося В.В.);

20. «Інтегрований курс «Література» (польська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою (авт. Лебедь Р.К.);

21. Інтегрований курс «Література» (російська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Бицько О.К., Мельник А.О.);

22. «Інтегрований курс «Література» (румунська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (авт. Говорнян Л.С., Колесникова Д.О.);

23. «Інтегрований курс «Література» (угорська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (авт. Дебрецені О.О.);

24. Інтегрований курс «Література» (російська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Полулях Н.С., Надозірна Т. В.);

25. Інтегрований курс «Література» (російська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Сімакова Л.А., Снегірьова В.В.);

26. «Інтегрований курс «Література» (російська та зарубіжна)» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Волощук Є.В., Слободянюк О.М., Філенко О.М.).

У процесі навчання мовам та літературам у сучасній школі необхідно орієнтуватися на життєві потреби учнів; розвивати в них уміння справлятися з реальними проблемами, що виникають у різних життєвих ситуаціях; допомагати стати більш незалежними в своїх думках і діях, більш відповідальними і готовими до співробітництва з іншими людьми, що є умовою розвитку демократичного суспільства

Іноземні мови

Вивчення іноземних мов у 2017-2018 навчальному році буде здійснюватися за такими навчальними програмами:

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 1-4 класи», К., 2016 р.;

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5-9 класи», К., 2017 р.;

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10-11 класи», К., 2017 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова 5-11 класи», К., 2017 р.

Робочі навчальні плани на 2017/2018 навчальний рік складаються для:

1-4-х класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572;

5-9-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, **зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664;**

10-11-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 **зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;**

для спеціалізованих шкіл (класів), з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназій, ліцеїв, колегіумів: **5-9 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664 (додаток 8); **10-11 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;

спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов: **1-4 класи** – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572 (додатки 4-5); **5-9 класи** - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України 29.05.2014 № 664 (додаток 3); **10-11 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 19);

для білінгвальних класів: **5-9 класи** - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664; **10-11 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

Як і в минулі роки інваріанта складова Типового навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу на:

- Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (**Наказ Міністерства від 29.05.2014 №664**), згідно яких навчальний заклад отримує право вибору щодо вивчення другої іноземної мови. Рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови

приймається, за наявності умов для такого вивчення навчальним закладом самостійно;

- **наказ Міністерства від 07.08.15 № 855 «Про внесення змін до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів» згідно якого збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової.**

Організація навчально-виховного процесу за оновленими навчальними програмами з іноземних мов для 5-9 та 10-11 класів.

Короткий опис основних змін внесених до навчальних програм з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов.

1. Удосконалено застосування компетентнісного підходу до навчання іноземної мови в контексті положень «Нової української школи» згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.
2. Створено нову пояснювальну записку до програми – визначено ієрархію цілей навчання, завдання навчального предмета узгоджено із галузевою та освітньою метою, а також із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: викладання, вивчення, оцінювання.
3. Узгоджено термінологічний апарат, зокрема, назви комунікативних умінь, із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.
4. Виокремлено в навчальних програмах чотири інтегровані змістові лінії, а саме: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях.
5. Додано новий розділ до змістової частини програми «Інтегровані змістові лінії та орієнтовні способи їх реалізації», в якому для кожного класу за тематикою ситуативного спілкування сформульовані відповідні комунікативні вміння.
6. Визначено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів відповідно до рівнів і дескрипторів комунікативних умінь Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (комунікативна компетентність).
7. Окреслено лексичний, граматичний і фонологічний діапазон учня/учениці на кінець 9-го класу (лінгвістична компетенція).
8. Уточнено орієнтовний розподіл змісту по класах стосовно сфер спілкування, тематики ситуативного спілкування, мовленнєвих функцій та мовного інвентаря.
9. Внесено до складу граматичного мінімуму (англійська мова) у 5-му класі спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови вивчення часових форм Present та Past Continuous, які були вилучені з програм для початкової школи у процесі їх оновлення.
10. Перенесено зміст рубрик «Соціокультурна компетенція», «Загальнонавчальна компетенція» в опис компетентнісного потенціалу предмета «Іноземні мови» до відповідної компетентності з метою уникнення дублювань.

11. Введено орієнтовні параметри оцінювання в узгодженні з програмами початкової школи, конкретизовано кількісні показники із сприймання на слух.
12. Змінено змістове наповнення теми «Засоби масової інформації» у 9 класі з метою її оптимізації і відповідно до інтересів сучасних учнів.

У 2017-2018 навчальному році розпочнеться реалізація оновлених програм з іноземних мов для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Особливістю нового навчального змісту є те, що він передбачає розгортання навчально-виховного процесу не тільки за традиційною тематикою ситуативного спілкування, але й за чотирма *інтегрованими змістовими лініями*, а саме: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях та подолання фрагментарності навчання.

Методичне підґрунтя для навчання іноземної мови, що сприяє реалізації інтегрованих змістових ліній, становлять визначальні *підходи*: компетентнісний, інтегрований (міжпредметний), комунікативно-діяльнісний і особистісно зорієнтований. Відповідно до *компетентнісного* підходу, результатом навчання має стати сформованість ключових і предметних компетентностей. *Інтегрований* підхід зумовлює спрямованість освітнього процесу на комплексне сприйняття світу учнем через встановлення міжпредметних зв'язків. *Комунікативно-діяльнісний* підхід орієнтує організацію навчального процесу з іноземної мови на забезпечення активної, особистісно значущої, усвідомленої комунікативної діяльності. *Особистісно зорієнтований* підхід передбачає спрямованість освітнього процесу передусім на плідний розвиток особистості кожного школяра, розкриття його здібностей, побудову індивідуальної освітньої траєкторії учня.

Реалізація зазначених підходів має свої особливості в основній школі, які відбиваються у різних аспектах організації освітнього процесу з іноземної мови. Тому для надання допомоги вчителям щодо врахування змін у програмах під час календарного планування підготовлено наступний методичний коментар.

Навчальні програми з іноземних мов не встановлюють порядок вивчення тематики ситуативного спілкування у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення якого є об'єктом тематичного і семестрового контролю. Вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окресленої тематики, але так, щоб не порушувалась логіка його опрацювання.

Навчальні програми з іноземних мов містять низку тем і питань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою інтегрованих змістових ліній. Програми не обмежують смислове та лінгвістичне наповнення інтегрованих змістових ліній, а лише пропонують орієнтовні шляхи їх реалізації. Вчителі можуть наповнити новим міжпредметним змістом й інші теми, створювати альтернативні можливості для поєднання різних знань та умінь, а також навчальних методів з метою формування ключових

життєвих компетентностей та досягнення цілісності навчальної програми й навчального процесу відповідно до потреб певного класу.

Дозволяється використовувати підручники, що видані у поточному році та в попередні роки, враховуючи при цьому зміни в програмах. Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізує його методику навчання та компетентнісний потенціал предмету «Іноземні мови». Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання.

Важливим чинником розвитку ключових життєвих компетентностей є *інтегрованість змісту* уроку іноземної мови, яка передбачає:

- проблемність змісту висловлювань на уроках, що стимулюють дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок і переконань;
- пов'язаність змісту уроку з реальним світом;
- практичну цінність інформації, що має знаходити підтвердження через реальні факти, у змодельованих на уроці ситуаціях.

Ключові компетентності можна розвивати щороку через відповідні *форми роботи*, які відображають комунікативно-діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу.

Для цього потрібно використовувати:

- інтерактивні методи, які забезпечують активну діяльність учнів у процесі опанування навчального матеріалу;
- кооперативне навчання, в якому формуються соціальні вміння, лідерські якості та скорочується відстань між учителем та учнем;
- рольові та ділові ігри, які переносять учнів у таке бажане доросле життя, допомагають побачити світ і себе у ньому, підвищують самооцінку і попит на нове;
- проектні технології, завдяки яким в учнів формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, вони вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;
- методи «змішаного навчання», які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільш відповідають інтересам і уподобанням учнів, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства та володіють комп'ютерною грамотністю;
- вихід за межі класу на екскурсію або на «польове дослідження», що допоможе переконати учнів у сенсі навчання, мотивує й активізує до пізнання нового. Для того, щоб така форма роботи мала максимальний ефект, важливо, щоб її завершенням стало осмислення побаченого й почутого у вигляді учнівських презентацій, відгуків, рефлексивних нотаток, заповнення листів спостереження тощо;
- звернення до досвіду учнів, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника навчально-виховного процесу, співтворця й конструктора нових знань;

- відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, яке формує здатність до самоаналізу, спостережливість за собою, вміння бачити та визнавати перед собою власні помилки; взаємооцінювання, що виховує відкритість до критики з боку інших, здатність відсторонювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

Під час планування уроків інтегрованого характеру вчителю іноземної мови необхідно упорядковувати навчальні цілі в залежності від складності розумових дій над матеріалом. Наприклад, вчителі пропонують завдання, які б не обмежували учнів двома рівнями когнітивних процесів нижчого порядку (знання та розуміння), а поступово виводили б їх на рівні когнітивних процесів вищого порядку (застосування, аналіз, оцінка та творення) за таксономією Блума. На кожному етапі вчитель формулює цілі навчання, але не з погляду педагога, як дидактичні цілі (формувати, удосконалювати тощо), а з погляду учня, як очікувані результати діяльності (учень умітиме, зможе тощо). Складена матриця цілей повинна відповідати всім рівням когнітивних процесів. Таке планування занять має декілька переваг:

- знаючи цілі навчання, учитель упорядковує їх, визначаючи першочергові, базові, а також, порядок засвоєння матеріалу й подальші перспективи роботи над ним;
- знання вчителем конкретних цілей дає можливість пояснити учням орієнтири в їх спільній роботі;
- чітке формулювання цілей, які виражені через результати діяльності, піддається надійному та об'єктивному оцінюванню.

У процесі навчання іншомовного спілкування комплексно реалізуються освітня, виховна і розвивальна функції предмета. Через те, що вони є функціями предмета, а не цілями навчання, зникає потреба визначати освітні, виховні та розвивальні цілі в планах уроків.

Отже, в плані уроку цілі можуть виглядати так:

Мета уроку (як намір учителя)

Сприяти розвитку в учнів уміння ввічливо висловлювати власні переконання, думки, згоду й незгоду, використовуючи для цього необхідний лексико-граматичний інвентар.

Очікувані результати (як досягнення учнів)

На кінець уроку учні вмітимуть ввічливо висловлювати власні переконання щодо впливу деструктивних молодіжних рухів на життя однолітків.

Для успішної реалізації інтегрованих змістових ліній важливою є співпраця вчителів іноземних мов з учителями інших предметів. Для цього у школі слід створювати умови й можливості для тісної взаємодії та підтримувати професійний взаєморозвиток вчителів з метою здійснення різних способів інтеграції: міжпредметних зв'язків, комбінування предметів, мультидисциплінарної інтеграції.

Навчально-методичне забезпечення

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури

затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через “Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України”. Із зазначеним переліком можна ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua

Зміст чинного навчально-методичного забезпечення з іноземних мов, яке створювалось протягом 2012-2017 років для 5-9 класів, відповідає сферам і тематиці ситуативного спілкування, лінгвістичному компоненту нових «Навчальних програм з іноземних мов для 5-9 класів», а також корелюється із окресленими в «Пояснювальній записці» метою базової загальної освіти, завданнями іноземної мови в її реалізації та рівнем комунікативної компетентності на кінець 9 класу.

Враховуючи ту обставину, що вивчення іноземних мов у 9 класі належить до завершального етапу навчання у базовій школі, нове навчально-методичне забезпечення, створене для цього етапу навчання, націлює на систематизацію набутого у попередні роки навчання мови лінгвістичного матеріалу, комбінування його із новим, та поглиблення вміння використовувати під час практикування в різних видах мовленнєвої діяльності в рамках обговорення певної теми чи розв’язання ситуації спілкування. На це спрямовані різноманітні види і типи завдань у нових підручниках для 9 класу.

Навчально-методичне забезпечення для 9 класу спрямоване на розв’язання таких практичних завдань: розвиток комунікативної культури школярів, підвищення рівня їхньої комунікативної освіченості на основі усної, писемної та онлайн взаємодії; формування в учнів культури читання та сприймання на слух відносно нескладних аутентичних текстів інформаційно-довідкового, побутового, публіцистичного та художнього характеру, а також розвиток загальнокультурних умінь систематизувати й узагальнювати прочитану або прослухану інформацію; розвиток в учнів соціокультурної спостережливості, мовленнєвої творчості й загальнокультурних умінь, необхідних в умовах іншомовного спілкування; ознайомлення учнів із загальноєвропейськими рівнями володіння мовою та способами самооцінювання за дескрипторами комунікативних умінь під час сприймання на слух, говоріння, читання, та письма.

Відповідно до нових «Навчальних програм з іноземних мов для 5-9 класів» оволодіння іноземною мовою у контексті міжкультурної парадигми передбачається формування учнівської готовності до міжкультурної комунікації у межах сфер, тем і ситуацій спілкування, окреслених новою навчальною програмою.

Сформувати готовність і здатність учня до міжкультурної комунікації – означає розвинути в учня не тільки уміння спілкуватись, але й уміння користуватися відповідною іншомовною «технікою», «озброїти» його екстралінгвістичною інформацією, необхідною для адекватного спілкування і взаєморозуміння на міжкультурному рівні, а також розвинути в нього такі якості, які дозволять йому здійснювати безпосереднє та опосередковане спілкування з представниками інших культур.

Розвитку таких умінь та якостей сприятиме, зокрема, використання методу проектів. Проектні роботи дозволяють учителю розширити рамки

теми, а учневі – проявити свої *творчі здібності*. Передбачається, що проектні завдання на уроці виконуються у невеликих групах. Учасники роботи над проектом переймаються роздумами, дослідженням, а отже, пошуком, збором необхідної інформації, її обговоренням. І, що найголовніше, мова тут виконує свою пряму функцію *засобу обміну інформацією та думками*. Такий підхід сприяє створенню реального навчального середовища, справжньому зануренню не тільки в проблему, що досліджується, а й у саму іншомовну діяльність, в іншу культуру. Проблема, що досліджується спільно, може бути будь-якою: екологічною, творчою, історичною, країнознавчою, лінгвістичною тощо. Головне, що вона досліджується, обговорюється і розв'язується *іноземною мовою*, яка стає мовою спілкування у певній спільноті учасників. У такий спосіб учням надається можливість практичного використання отриманих у межах теми умінь.

Проектні завдання можуть бути найрізноманітніші: опитування громадської думки і представлення його результатів, підготовка матеріалів про школу з метою представлення зарубіжним друзям, створення реклами, складання вікторини чи розробка/проведення гри тощо. Пошук потрібної інформації приводить учасників проекту до віртуальних бібліотек, баз даних, віртуальних кафе і музеїв, на різноманітні інформаційні й освітні сервери. Необхідність живого спілкування з реальними партнерами повертає його учасників до можливостей електронної пошти, телеконференцій, чат-технологій. Необхідність підготовки спільного продукту того чи іншого проекту, який представляє кожний учасник у своїй аудиторії (в класі, школі) або на спеціально створених з цією метою web-сторінках, вимагає звернення до текстових, графічних редакторів, застосування різноманітних мережевих програм, що дозволяють використовувати графіку, анімацію, мультиплікацію, тобто мультимедійні засоби. Таким чином, проект стає *міжпредметним*. Важливо, щоб результати такої діяльності були представлені в письмовому або графічному вигляді для того, щоб учні могли порівнювати свої роботи і навчатись один в одного. Крім того, вчителям бажано знайти час для усної презентації практичних робіт учнями.

У процесі навчання на етапі 9 класу все більшої ваги набуває питання формування в *учнів умінь самостійної роботи або учнівської автономії* з іноземної мови. Автономія учня в навчальній діяльності – це здатність до незалежних і самостійних дій, критичної рефлексії, до прийняття рішень. Ця здатність включає в себе, а в той самий час і передбачає той факт, що учень виробляє певне психологічне ставлення до процесу і змісту навчальної діяльності. Здатність до автономії проявляє себе як в способі учіння, так і в способі переносу учнями результатів учіння на більш широкий контекст. У «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти» рівень автономії, самостійності в процесі вивчення іноземної мови розглядається як обов'язковий критерій рівня володіння іноземною мовою.

З допомогою самокритичного мислення і самооцінювання формується особиста відповідальність учня за вибір засобів досягнення навчальних та особистих цілей. Ці засоби можуть бути різноманітними. Це

інформаційно-комунікаційні технології, технології, до яких належить Інтернет-ресурс, мультимедійні навчальні програми, електронні словники, електронні версії зарубіжних газет і журналів, освітні веб-сайти тощо, котрі дозволяють не тільки індивідуалізувати процес навчання мови та органічно об'єднати різноманітні види роботи – групову, самостійну, дистанційну, а й розширюють і збагачують можливості учнів у формуванні власного Мовного портфоліо, яке може бути свідченням їхніх досягнень та успіхів в іншомовному навчанні.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Здійснення контролю забезпечує своєчасне корегування навчального процесу з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що окреслюють очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Зміст навчання іноземної мови охоплює такі види мовленнєвої діяльності: рецептивні, продуктивні та інтеракційні. Для участі в них необхідні такі уміння: сприймання на слух, говоріння, читання та письмо. Для виявлення рівня володіння кожним умінням розроблені відповідні критерії.

Мовленнєві уміння є основою для реалізації системи контролю над ходом і якістю засвоєння учнями змісту навчання іноземної мови.

Учні з самого початку навчання повинні знати, яких результатів від них очікують. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості своїх знань і умінь.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне (не поурочне), тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Основною ланкою в системі контролю у загальноосвітніх навчальних закладах є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів оволодіння ним та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Питання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок не передбачено. Під час виставлення тематичного балу результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Наступною ланкою в системі контролю є семестровий контроль, що проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються викладачем з урахуванням рівня навченості, що дозволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Семестровий контроль проводиться за чотирма уміннями (аудіювання, говоріння, читання, письмо). У журналі робиться, наприклад, такий запис:

5.12. Контроль аудіювання	18.12. Контроль говоріння	22.12. Контроль читання	25.12. Контроль письма
---------------------------------	---------------------------------	-------------------------------	------------------------------

Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування.

Оцінка за семестр ставиться на основі поточного оцінювання (тематичного) та оцінок контролю з чотирьох умінь.

У початковій школі (1-4 класи) зошити перевіряються після кожного уроку у всіх учнів з виставленням оцінок.

У 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

У 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи, але з таким розрахунком, щоб один раз на місяць перевірялись роботи всіх учнів.

До виправлення помилок у письмових роботах вчителі можуть підходити диференційовано, враховуючи вікові особливості учнів та рівень сформованості відповідного уміння у конкретного учня/учениці: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку з метою самостійного виправлення її учнем/ученицею; позначати рядок, в якому є помилка, на полях з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета».

Зошити підписуються мовою вивчення.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови з 1-го класу клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитись із основними положеннями цього документа можна на сайті: <http://www.coe.int>;

Літні мовні табори

У 2017 році в Україні стартує новий спільний проект Міністерства освіти і науки України та Громадської ініціативи «Глобал Офіс» Go Camp – це новий формат табору, робочою мовою якого є англійська, французька або німецька.

Протягом трьох тижнів перебування у таборі діти зможуть взяти участь у реалізації захоплюючих проектів та завдань, поспілкуватися з іноземними волонтерами та відпочити. За допомогою спеціально розробленої програми діти перебуватимуть у багатокультурному середовищі, вчитимуться працювати в команді, критично мислити та бути толерантними до інших.

У той же час учителів залучатимуть до розробки міждисциплінарних програм, які наближують навчання до реального життя. Мета Go Camp – виховати нове покоління всебічно розвиненої та освіченої молоді, яка готова до життя в 21-му столітті, вільно володіє іноземними мовами та відкрита до інших культур та досвідів.

Загалом організатори планують реалізувати три проекти: Go Camp - пришкільні мовні табори по всій країні; After School Go Camp - позакласні мовні програми в Києві та Київській області; Go Camp East - виїзні мовні програми для дітей з Донецької та Луганської областей.

Табори плануються за певними змістовими напрямками: STEAM – наука, технології, інженерія, мистецтво і математика.

Це новий початковий підхід, в якому наука, технології, інженерія, мистецтво і математика використовуються як відповідний пункт до розвитку цікавості, діалогу та критичного мислення учнів.

У результаті ми отримаємо учня, який:

- може ризикувати,
- бере активну участь в емпіричному навчанні (навчанні через досвід),
- вирішує задачі,
- взаємодіє з іншими та
- задіяний в творчому процесі.

Це – інноватор, просвітитель, лідер, людина, яка здатна вчитися протягом життя. В рамках цього напрямку учні створюватимуть програми, які дозволять дітям будувати міста, мобільні додатки, захопитися робототехнікою, зробити експертизу картини, змайструвати прилад за ескізом самого Да Вінчі або розробити план дій щодо захисту навколишнього середовища.

Глобалізація у суспільному житті

Громадянська освіта сприяє розвитку вміння приймати власні виважені рішення, брати відповідальність за своє життя і життя своєї громади та держави.

У рамках цього напрямку діти створюватимуть програми, завдяки яким будуть краще розуміти демократичні цінності, отримують знання та вміння критично осмислювати політичні та соціальні питання та зважувати докази, брати участь в дебатах і аргументувати свою точку зору. Адже демократії потребують активних, інформованих та відповідальних громадян, які бажають та можуть брати відповідальність за себе та свої громади та робити вагомий внесок в політичні процеси.

Лідерство та кар'єра

У багатьох країнах світу профорієнтаційне навчання набуває державного значення та є невід'ємною частиною шкільних програм.

Програми, розроблені в рамках цього напрямку, покликані допомогти молоді обрати майбутню професію усвідомлено та сприяти їхньому подальшому кар'єрному розвитку в обраній сфері.

Спорт та здоров'я

Здоров'я найголовніша складова нашого життя. У шкільному віці фізичне виховання є основою всебічного розвитку дитини, повноцінного фізичного та особистісного росту.

Програми, розроблені в межах даного напрямку не лише поглиблюватимуть знання про те, що таке здоров'я, але й сприятимуть здоровому способу життя. Обравши цей напрямок, діти зможуть влаштувати Школу здорової кулінарії, навчатися спортивним іграм, ходитимуть у походи або реалізуватимуть проекти про те, як здоровий спосіб життя впливає на добробут родини, спільноти або навіть всієї країни. Більш докладнішу інформацію можна віднайти на сайті за посиланням <http://gocamps.com.ua>.

Наші партнери: «Макміллан Едюкейшн», «Експрес Паблішінг», «Британська Рада в Україні», Корпус Миру США в Україні «Оксфорд Юніверсіті Прес», видавництво «Пірсон», «Кембрідж Юніверсіті Прес» «ММ Паблікейшн» підготували методичні та практичні матеріали для організації та проведення літніх мовних таборів у навчальних закладах. Більш детально ознайомитись з ними можна на сайті Міністерства за посиланням: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/2016-%E2%80%9393-rik-anglijskoyi-movi-v-ukrayini/litni-movni-tabori/praktichni-materiali/>

Географія

З цього року в 6-9-х класах географія вивчатиметься за оновленою навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06. 2017 № 804.

До навчальної програми внесено зміни, пов'язані з навчанням учнів використовувати знання і вміння, отримані в процесі навчання, для вирішення повсякденних проблем і життєвих ситуацій, забезпечення успішної самореалізації в соціумі, облаштування особистого життя, формуванням в учнів потреби у неперервній освіті. Тому зміст навчального матеріалу з географії визначено з огляду на потреби особистості у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності. Програма спрямована на формування предметних і ключових компетентностей, що робить зміст освіти прикладним.

Основні зміни в навчальній програмі визначені в Пояснювальній записці і спрямовані на реалізацію компетентнісного потенціалу предмета, корекції мети і основних завдань шкільної географії, особливостей реалізації наскрізних тем засобами географії. Відповідно оновлено структуру і зміст навчальної програми.

Зміст шкільної географічної освіти відображає комплексний підхід до вивчення географічного середовища в цілому і його просторової диференціації в умовах різних територій і акваторій Землі. Такий підхід дозволяє розглядати природні, економічні і соціальні чинники, що формують і змінюють навколишнє середовище, в їх рівноправній взаємодії. Це найбільш ефективний шлях формування системи

геоекологічних, геоекономічних, соціокультурних поглядів, цінностей, відносин учнів не тільки на емоційному, а й на раціональному рівні. Таким чином, в основу змісту навчального предмета покладено значення географічного середовища для життя і діяльності людини й суспільства. Зміст шкільної географічної освіти формує в учнів основи географічного простору на місцевому, регіональному і глобальному рівнях, а також вміння правильно орієнтуватися в просторі.

Зміст навчального матеріалу предмета, що розміщений у центральній колонці таблиці, забезпечує формування ключових компетентностей, які визначають очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів (знаннявий, діяльнісний та ціннісний компоненти) і створюють «канву» вмінь, що є основою для успішної самореалізації учнів. Тому «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» є головними при підготовці вчителя до уроку.

У правій колонці прописані наскрізні змістові лінії, які є засобом інтеграції ключових та загально предметних компетентностей навчальних предметів. Змістові лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність» реалізуються під час вивчення певних розділів та тем через підбір відповідної інформації, дидактичних матеріалів та використання різних методів навчання, реалізації проєктів і досліджень. Роль окремих курсів географії за наскрізними лініями різна і залежить від змісту курсу і від того, наскільки він пов'язаний з конкретною наскрізною темою.

Так, зокрема в курсі **«Загальна географія» 6 класу** основні завдання першого систематичного курс нового шкільного предмета залишаються незмінними. Відкориговано очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів: знаннявий, діяльнісний та ціннісний компоненти.

Особливістю даного курсу є його насиченість загальними географічними поняттями, що складають основу теоретичних знань. Формування загальних понять в учнів здійснюється за допомогою вивчення конкретних об'єктів і явищ, у першу чергу наявних у своїй місцевості.

Розпочати вивчення географії в 6 класі доцільно з обґрунтування значення географічних знань для життя і діяльності людини. Учні повинні розуміти, для чого вони вивчають географію, вміти користуватися основними джерелами географічних знань.

Значної уваги у викладанні початкового курсу географії вимагає формування у школярів предметних умінь, які відносяться, головним чином, до роботи з картою, іншими джерелами інформації, до опису об'єктів і явищ на основі спостережень, читання графіків, діаграм тощо.

Програмою передбачено також виконання 8 практичних робіт та 2 досліджень.

Наскрізні змістові лінії реалізуються через соціально значимі надпредметні теми курсу, що сприяють формуванню в учнів уяви про природу і суспільство в цілому та розвивають здібності застосовувати отримані знання в різних життєвих ситуаціях.

Реалізація наскрізної змістової лінії **«Екологічна безпека та сталий розвиток»** пов'язана з формуванням в учнів:

готовності до оцінки наслідків діяльності людини щодо природного середовища; різних форм діяльності екологічного змісту: підготовку повідомлень про антропогенні ландшафти і природоохоронні об'єкти свого краю, інформування про них населення своєї місцевості (створення листівок, екологічних знаків, брошур, розміщення інформації на сайті навчального закладу тощо), участь у заходах з охорони довкілля, які проводяться у школі, населеному пункті та регіоні, країні;

уміння застосування знань у справі охорони природи; оцінку значення та впливу природних компонентів для життя та діяльності людини;

навичок безпечної поведінки в умовах несприятливих фізико-географічних явищ та процесів.

Наскрізна змістова лінія **«Громадянська відповідальність»** сприятиме формуванню:

ставлення учня як громадянина до природи; уміння захищати природу;

уміння працювати в групі над географічними дослідженнями та проектами на засадах співробітництва;

способів діяльності та моделі поведінки, що задовольняють власні інтереси та не порушують права інших громадян;

активної природоохоронної діяльності у своїй місцевості.

Наприклад, при виконанні дослідження «Розробка міні-проекту з утилізації побутових відходів» через формування відповідального ставлення до власної діяльності у складі малої групи, учні розуміють роль лідера й виконавця певної ролі, вміють розділити між собою завдання, що сприятиме успіху групи у виконанні проекту та його презентації.

Наскрізна змістова лінія **«Здоров'я і безпека»** забезпечить:

застосовування знань про лікарські й отруйні рослини, тварин на прикладі природних комплексів своєї місцевості;

формування установок на раціональне, здорове та безпечне харчування й безпечну поведінку під час навчальних екскурсій і польових досліджень;

виявлення та розуміння впливу метеорологічних чинників на стан здоров'я людини;

розуміння значення для здоров'я людини мінеральних лікувальних та столових вод.

Наскрізна змістова лінія **«Підприємливість та фінансова грамотність»** забезпечить здатність учнів представляти себе і свої досягнення; вести розрахунки, приймати рішення; планувати і розробляти заходи щодо утилізації побутових відходів у своєму населеному пункті та інші проекти що сприяють оздоровленню середовища.

Курс **«Материки та океани»** в 7 класі продовжує задану логіку предмета географія у змістовній і компетентнісній частинах. При вивченні фізико-географічних особливостей материків і океанів важливо забезпечити формування знань про вплив природних умов на господарську діяльність населення конкретних країн. Особливу увагу на уроках з даного

курсу рекомендується приділяти питанням, що розкривають географічні та культурно-історичні особливості народів різних материків, регіонів і країн світу, які багато в чому визначаються їх взаємодією з середовищем існування, адаптацією до різних природних умов території. З цією метою доцільно включати в зміст уроків загальнокультурного плану, використовувати в характеристиці населення регіонів і країн такі поняття, як матеріальна і духовна культура, спосіб життя, типи міст, національний характер, національні символи, національні традиції, природні та культурні пам'ятники.

Діяльнісний і ціннісний компоненти значною мірою забезпечується виконанням 13 практичних робіт та 4 досліджень. Більшість практичних робіт виконуються з використанням різноманітних тематичних карт атласу та контурних карт. Уміння працювати з різними за змістом картами є одним із найважливіших показників якості підготовки учнів під час вивчення цього курсу.

Змістові лінії у 7 класі орієнтовані на:

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток»:

розуміння про взаємозв'язки компонентів природи; вплив людини та її діяльності на планетарні природні комплекси; дотримання екологічної етики щодо поведінки людини в природі; значення природоохоронних територій для збереження унікальних ландшафтів Землі; значення Червоної книги;

формування знань про небезпечні природні об'єкти та явища в різних частинах світу та дотримання правила безпечної поведінки;

Змістова лінія «Громадянська відповідальність»:

аналіз інформації щодо світових явищ і процесів, зв'язків України з іншими країнами із широкого кола джерел;

уміння формулювати обґрунтовану думку щодо суспільних проблем, критично мислити;

роботу в групі над географічними дослідженнями та проектами на засадах співробітництва;

толерантне ставлення до культурних надбань та традицій народів світу.

Змістова лінія «Здоров'я і безпека»:

усвідомлення значення санітарно-гігієнічних умов проживання та харчування для збереження життя і здоров'я людей (зокрема на прикладі країн, що розвиваються);

розуміння важливості профілактичних заходів під час закордонних подорожей до країн з високою ймовірністю епідемії;

формування знань про небезпечні природні об'єкти та явища та їх вплив на життя людини.

Наприклад, після вивчення «Теми 1. Форма і рухи Землі» учні мають вміти *оцінювати і характеризувати* наслідки добового і річного рухів Землі на життя й діяльність людини та на основі цих умінь *змодельовувати* оптимальний режим життя відповідно до добових та річних циклів (ритмів).

Змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність»:

формування умінь розв'язувати елементарні економічні проблеми та уміння об'єднуватись для досягнення і реалізації спільної мети;

командний стиль роботи під час виконання навчальних проектів і досліджень.

Важливим принципом побудови змісту курсу географії у **8 класі «Україна у світі: природа, населення»** – є краєзнавчий. Особливістю даного курсу є інтеграція фізико- та суспільно-географічних складників під час вивчення природних комплексів, населення України та свого регіону з урахуванням уже здобутих знань про природу материків і океанів, населення країн світу з курсу географії, що вивчався в 7 класі.

Програмою передбачено виконання 11 практичних робіт та 8 досліджень. Вони спрямовані на розвиток умінь та навичок роботи з картами та іншими джерелами географічної інформації; виявлення зв'язків природи і суспільства в межах України, їх взаємного впливу, що сприятиме подальшому розвитку в учнів навчально-пізнавальної компетенції і формуванню ціннісно-сислової та соціально-професійної компетентності.

Наскрізнi змістові лінії у курсі «Україна у світі: природа, населення» для учнів 8 класу орієнтовані на:

змістова лінія **«Екологічна безпека та сталий розвиток»:**

усвідомлення впливу життєдіяльності людини на природі комплекси України; дотримання правил поведінки людини в природі; значення природоохоронних територій для збереження унікальних ландшафтів України; значення Червоної та Зеленої книг України;

формування стилю поведінки у зонах екстремальних природних явищ, екологічного лиха, техногенного забруднення, а також на природоохоронних територіях.

Наприклад, при вивченні розділу **«Природні умови і ресурси України»** учні *обґрунтовують* зміни природних умов внаслідок інтенсивного природокористування, *оцінюють* наслідки використання людиною природних багатств України та *розуміють і пропонують* шляхи їх розв'язування;

змістова лінія **«Громадянська відповідальність»:**

формування полікультурної поведінки, що відповідає принципам моралі та чинному законодавству України, громадянській позиції щодо збереження природи України;

розвиток умінь працювати в групі над географічними дослідженнями та проектами на засадах співробітництва, розуміти нагальність поставленого завдання, вибудовувати аргументацію;

поваги до національної історії, культури, мови, традицій, гордості за розвиток вітчизняної географічної науки;

змістова лінія **«Здоров'я і безпека»:**

розуміння того, що здоров'я найвища цінність для кожної людини та суспільна цінність, свідому мотивацію щодо ведення здорового способу життя, відповідальності за власне життя і здоров'я;

формування безпечної поведінки в навколишньому середовищі і в екстремальних (надзвичайних) ситуаціях (під час навчальних екскурсій та польових досліджень);

організацію успішної навчальної роботи зі створення здоров'язбережуваних умов;

змістова лінія **«Підприємливість і фінансова грамотність»**:

раціональне використання ресурсів (навчальних, природних та ін.) для створення цінності, одержуючи задоволення;

розвиток умінь планувати свою діяльність, що визначає пріоритети і етапи, важливі для досягнення їхніх цілей (на прикладі вивчення природи, населення у своєму регіоні);

умінь оцінювати переваги і ризики альтернативних варіантів і зробити вибір, що виражає їхні преференції на прикладі досліджень проблем, пов'язаних з екологічною ситуацією у своїй місцевості.

Завершується географічна освіта учнів в основній школі в **9 класі** курсом **«Україна і світове господарство»**. У 2017-2018 навчальному році вивчення географії в 9 класі здійснюватиметься за новою програмою, мета якої ознайомити учнів з основними тенденціями розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі.

Курс «Україна і світове господарство» (9 клас) розрахований на 52 години (1,5 год. на тиждень). Він включає Вступ і чотири розділи (Розділ І. Національна економіка та світове господарство, Розділ ІІ. Первинний сектор господарства, Розділ ІІІ. Вторинний сектор господарства, Розділ ІV. Третинний сектор господарства, Розділ V. Глобальні проблеми людства).

У програмі відкориговано положення, що відображають питання економічної географії. Це викликано впровадженням в економічну і статистичну практику загальнодержавного класифікатора України «Види економічної діяльності» (КВЕД). Раніше використовувався загальносоюзний класифікатор галузей народного господарства (ЗКГНГ), який діяв з 1976 по 2003 рр. Класифікатор видів економічної діяльності відрізняється від класифікатора галузей, перш за все, самим об'єктом класифікації: якщо ЗКГНГ групує галузі, які перебувають на окремому балансі підприємства, що виробляють однорідну продукцію, то КВЕД групує конкретні види економічної діяльності. **Сучасний КВЕД України відповідає Класифікації видів економічної діяльності Статистичної Комісії Євросоюзу. Остання чинна редакція документа була прийнята у 2010 році.** Саме новий класифікатор дозволяє одержувати більш точну і об'єктивну інформацію за видами економічної діяльності в будь-якому необхідному розрізі і враховувати перетворення, які відбуваються в економіці країни. Він також відкриває можливість для порівняльного аналізу структури економіки України відповідно до міжнародних стандартів та визначати її місце у світі.

Тому перехід до огляду господарства за секторальною моделлю і видами економічної діяльності (КВЕД) є важливим і актуальним. Це дає можливість показати сучасну реальну картину розміщення виробництва і надання послуг, відійти від шаблонного наслідування старих схем опису економіки країни. Замість віртуальних економічних районів розглядаються реальні існуючі економічні зв'язки в різних видах діяльності. Акцентовано

увагу на розкритті особливостей технології виробництва головних видів промислової продукції України, що дозволяє зрозуміти виробничі ланцюги та їх територіальний прояв. Основна мета, для якої був створений КВЕД – це визначення коду для різних видів економічної діяльності для підприємців, які займаються різними видами виробничої і невиробничої діяльності. За цими даними державні органи можуть формувати певну статистику і прогнози економічного розвитку в країні. Такий підхід до подання економічних реалій буде сприяти формуванню компетенції з напрямків економічної діяльності, основ розміщення виробництва і збуту вітчизняної продукції та усвідомлення важливості економічних відносин зі світом і місце України у цих міжнародних економічних зв'язках, а в майбутньому при виборі виду діяльності використати набуті знання.

Важлива роль у вивченні курсу географії «Україна і світове господарство» належить краєзнавчому принципу навчання, який дозволяє організувати освітній процес на безпосередньому сприйнятті досліджуваних об'єктів. Шкільне краєзнавство активізує навчальний процес, підвищує самостійну діяльність учнів, їх інтерес до науки, що є важливою умовою успішності в навчанні. Воно сприяє формуванню в дітей географічних навичок і умінь. Під час занять учні застосовують на практиці набуті знання, закріплюють їх і переводять у навички. Пізнання свого краю зміцнює любов до своєї малої Батьківщини. У регіональному курсі широко використовуються міжпредметні зв'язки, що дозволяє формувати цілісний образ регіону і вирішувати ряд завдань. Системний підхід слугує цілісному сприйняттю структури, територіальних зв'язків регіону. Комплексний підхід дозволяє розглядати територіальні системи в єдності природних і соціально-економічних процесів. Значна роль регіонального курсу у долученні учнів до пошуково-дослідницької діяльності, розвитку творчих здібностей, стимулюванні інтересу, формуванні позитивної інформації до навчання, професійній орієнтації і соціалізації.

Ефективність навчання географії багато в чому залежить від того, наскільки добре учні вміють працювати з підручником, що є важливим інструментом самоосвіти. Зміст географічного тексту важко зрозуміти і правильно оцінити без опори на карту, без долучення статистичних матеріалів, тому при організації роботи з підручником необхідно враховувати цю особливість. У процесі пояснення нового навчального матеріалу вчителю доцільно залучати статистичну інформацію, представлену у вигляді діаграм, картограм, таблиць, графіків з метою конкретизації досліджуваних теоретичних положень. Кожен об'єкт має не тільки якісні, а й кількісні характеристики. Кількісні показники надають об'єкту, явищу чітку визначеність, забезпечують доказовість та аргументованість положень. Завдання вчителя при роботі зі статистичним матеріалом – навчити учнів розуміти мову статистичних даних, оперувати ними, наводити їх як доказ, використовувати в якості аргументів та ілюстрації певних положень. Не вся статистика підлягає запам'ятовуванню, а лише важливі, ключові кількісні показники. Але з будь-яким показником повинна проводитися певна робота. Потрібно навчити школяра розуміти кількісні показники, пояснити, яким чином

вони розраховуються, навчити вибирати необхідні показники, зіставляти дані, робити висновки, узагальнення, формувати теоретичні узагальнення і висновки в результаті аналізу цифрових даних. При роботі з статистичними даними звертається увага на одиниці виміру. Кількісні характеристики в шкільній географії виражаються в абсолютних показниках (т, км, кВт/год) і у відносних величинах (відсотках, частках). Останні найбільш наочно характеризують об'єкти, явища і краще запам'ятовуються, ніж абсолютні величини. Відносні показники менш схильні до змін.

Курс має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт (7), аналітичних завдань та чотирьох досліджень. Зміст практичних робіт спрямований на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації.

Завдання курсу реалізуються шляхом формування ключових компетентностей та через наскрізні змістові лінії. Зокрема, реалізація змістової лінії **«Екологічна безпека та сталий розвиток»** зорієнтована на:

- формування цілісної наукової картини світу, адекватного розуміння особливостей розвитку сучасного світу;

- розуміння єдності та гармонії між природним середовищем, розвитком матеріального виробництва та рівня зростання соціальних стандартів населення в умовах сталого розвитку;

- уміння застосовувати знання під час прогнозування наслідків впливу людини на природу, визначення правил власної поведінки в сучасних умовах навколишнього середовища та територій техногенного забруднення;

- вміння робити висновки про місце України у вирішенні глобальних проблем людства;

змістова лінія **«Громадянська відповідальність»**:

- прийняття індивідуальних та колективних рішень, враховуючи інтереси та потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави;

- готовність брати участь у громадській природоохоронній діяльності і нести відповідальність за свої дії та вчинки;

- формування споживчої поведінки, орієнтованої та національного виробника; раціонального ресурсоспоживання на побутовому, регіональному, національному та глобальному рівнях;

- усвідомлення глобальної взаємозалежності та особистої відповідальності під час вивчення світової економіки та національного господарства;

змістової лінії **«Здоров'я і безпека»**:

- формування знань про безпечність товарів та послуг, споживачами яких є школярі; ціннісного ставлення до життя і здоров'я сприяння їх фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку;

- розуміння переваг та можливих ризиків використання генетично-модифікованих продуктів;

застосовування знань для оцінки можливих позитивних і негативних наслідків сучасних біотехнологій в АПК;

висловлювання суджень щодо можливостей використання генетично модифікованих продуктів;

змістова лінія **«Підприємливість і фінансова грамотність»**:

уміння генерувати ідеї й ініціативи щодо проектної діяльності, ефективного використання природних ресурсів; прогнозування впливу географії на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва;

оцінювання можливостей для організації підприємницької діяльності у своїй місцевості;

планування діяльності своєї та групи, щодо можливих нових видів бізнесу в регіоні.

Наприклад, після вивчення «Теми 5. Виробництво тканин, одягу, взуття» учні *розуміють* вплив працересурсного та споживчого чинників на розвиток текстильного, швейного, взуттєвого виробництва та аналізують особливості розміщення зазначених виробництв, а через реалізацію наскрізної змістової лінії **«Підприємливість та фінансова грамотність»** *порівнюють* ціни аналогічних видів продукції різних виробників, *пояснюють* їх відмінності з урахуванням вартості сировини, робочої сили, обладнання, курсу валют тощо.

Орієнтація шкільної географічної освіти на компетентнісний підхід передбачає посилення її практичної спрямованості, що вимагає пильної уваги педагогів до проблеми формування вмінь як одного з основних компонентів у змісті географічної освіти.

Практичні роботи, передбачені програмою, виступають найважливішим засобом посилення практичної значущості шкільної географії і є обов'язковими для виконання учнями. Практична робота визначається як діяльність, спрямована на застосування, поглиблення і розвиток знань в комплексі з формуванням необхідних для цього умінь. Особливістю організації освітнього процесу з географії є зв'язок практичних умінь і теоретичних знань, які формуються одночасно.

При проведенні практичних робіт, спрямованих на розвиток, поглиблення й застосування теоретичних знань у комплексі з формуванням необхідних для цього умінь і навичок важливо враховувати методичні особливості навчальних і тренувальних робіт, основна функція яких – формування умінь, відпрацювання прийомів навчальної діяльності, а також підсумкових робіт, основна функція яких – контролююча.

Тренувальні практичні роботи виконуються учнями в класі під керівництвом вчителя або за наданим зразком з використанням інструктивних карток, пам'яток, індивідуально, у парі або групі. Закріплення і вдосконалення вмінь може проходити не тільки в класі, але і в формі домашнього завдання, результати якого обговорюються в класі. За виконання навчальних і тренувальних робіт можна виставляти оцінки вибірково з урахуванням виконаного обсягу і якості роботи.

Підсумкові практичні роботи виконують контролюючу функцію, вони виконуються учнями в класі самостійно і обов'язково оцінюються вчителем.

Доцільно на міських, районних, міжшкільних методичних об'єднаннях вчителів визначати перелік підсумкових практичних робіт з географії (4 з кожного курсу навчання).

При підготовці до проведення практичної роботи особливу увагу необхідно звернути на організацію кожного її етапу: визначення місця на уроці для практичної роботи, джерел знань з урахуванням її змісту, форму відображення результатів діяльності учнів. Окремі роботи краснавчого характеру (наприклад, практична робота № 5 «Складання графіка зміни температури повітря, опадів, рози вітрів, їх аналіз» в VI класі) вимагають попереднього збору необхідних матеріалів учнями.

Практичні роботи можуть виконуватися на різних етапах уроку. Тривалість практичних робіт встановлюється вчителем залежно від ступеня складності, кількості завдань та специфіки відповідної теми.

Програмою передбачено виконання досліджень, тематика яких може бути змінена вчителем у рамках вивчення відповідної теми. При виборі теми дослідження рекомендується враховувати регіональні особливості, навчально-методичне забезпечення та матеріально-технічне оснащення освітньої діяльності. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 1-2 дослідження (впродовж року) та виконує його індивідуально або у групі. Результати дослідження презентуються й оцінюються вчителем.

«Посилення» практичної спрямованості курсу передбачає не тільки виконання практичних робіт і досліджень, а й використання методів, прийомів і технологій спрямованих на формування умінь школярів. У навчальному процесі необхідно постійно застосовувати способи практичного навчання школярів роботі з аналізу різних джерел географічної інформації (планів, схем місцевості, карт, статистичних матеріалів, геоінформаційних ресурсів), що і становить специфіку методики навчання географії в школі.

З метою визначення відповідності результатів навчальної діяльності школярів вимогам державного стандарту та навчальної програми проводиться тематичне оцінювання. При здійсненні тематичного оцінювання перевіряється ступінь засвоєння учнями матеріалу теми або кількох тем з виставленням оцінок у класний журнал. Оцінка навчальних досягнень у порівнянні з традиційною системою оцінювання повинна бути більш змістовною, диференційованою та об'єктивною.

В основній школі в процесі вивчення географії використовуються предметні навчально-методичні комплекси (НМК), що включають: підручник, посібник для вчителя, робочий і перевірочний зошит, практикуми, матеріали на цифрових носіях, атласи, контурні карти, дидактичні картки, календарі погоди тощо.

Під час вивчення курсу географії в 9 класі «Україна і світове господарство» будуть використовуватись підручники, що успішно пройшли конкурсний відбір проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів і були вибрані загальноосвітніми навчальними закладами для використання. Їх перелік затверджено наказом МОН від 04.05.2017 № 670 до видання за кошти державного бюджету.

Кожен підручник з географії для 9 класу має свої особливості викладення змісту навчального матеріалу, дидактичні засоби посилення змістовних ліній, форми забезпечення компетентнісного підходу та організації інтерактивної навчально-пізнавальної діяльності учнів.

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А. І.) в-во «Генеза». Особливий акцент у підручнику робиться на формування в учнів соціально-економічної компетентності через чітко визначені базові поняття про суспільну географію та особливості розвитку сучасного господарства в Україні та світі, ознайомлення дев'ятикласників зі структурою світового господарства та її відображенням в економіці України, найважливішими глобальними проблемами людства. Для формування соціально-економічної та інших компетентностей у підручнику реалізовано принцип практичної спрямованості навчального матеріалу. Практичне наповнення підручника представлено в рубриках: «Географічний інтерактив», «Дослідження», «Практична робота». Представлені в цих рубриках завдання сприятимуть формуванню у школярів вмінь аналізувати економічні, соціальні й екологічні процеси та явища на глобальному, регіональному й локальному рівнях; визначити місце України в світовій економіці, роль міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних проблем людства.

Особливо актуальним є зміст рубрики «Географічний інтерактив», оскільки пропонує учням самостійно (або під керівництвом учителя) здійснити аналіз карт, діаграма, схем, а також звернутися до офіційних сайтів окремих міжнародних організацій, міністерств і відомств в інституційній системі України для отримання найсвіжішої інформації, проаналізувати певні картографічні матеріали в режимі он-лайн або узагальнити статистичні дані.

Рубрика «Дослідження» спрямована на проведення тих досліджень, що окреслені в навчальній програмі. У ній розкривається в ненав'язливій формі мета досліджень і пропонуються основні шляхи (кроки) їх виконання. Такий підхід буде сприяти пробудженню інтересу до цих завдань і розвитку творчості та самостійності у школярів

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бойко В. М., Дітчук І. Л., Гринюк Т. А., Смаль І. В., Харенко І.М.) видавництво «Підручники і посібники». У підручнику подано навчальний контент із курсу «Україна і світове господарство» що сприяє реалізації компетентнісного підходу у навчанні. Зміст підручника та його методичний апарат має виражену практико орієнтовану спрямованість, сприяє розвитку самостійної діяльності й формуванню вмінь взаємодіяти з іншими учнями. У підручнику висвітлено географічні особливості національної економіки України її місце на тлі загальноєвропейського і світового простору.

Автори намагалися якнайповніше відобразити новітні зміни у національній економіці України і світовому господарстві, щоб підручник став орієнтиром у багатоманітному інформаційному полі. Підручник має зручну навігаційну систему, що включає внутрішньотекстові і позатекстові позначення (символи, кольорові і шрифтові виділення), що

допомагають швидко орієнтуватися. Структура і методичний апарат підручника «працюють» так, що формування якнайбільшого обсягу знань не виступає головною метою навчання. Додатковий матеріал у вигляді окремих рубрик створює ситуації вільного вибору, тобто посилює мотиваційну функцію підручника, а отже – й інтерес до вивчення географії. Такими рубриками є:

- «Подорож у слово» – традиційна для всієї лінійки підручників рубрика, що містить тлумачення термінів і слів іншомовного походження;
- «Україна у просторі і часі» та «Світ у просторі і часі» – дві рубрики, що вміщують відомості, що розширюють і поглиблюють знання з теми;
- «Рекорди України» і «Рекорди світу» – подано інформацію про рекордні економіко-географічні показники, об'єкти і явища.

Ілюстративний ряд, а для економічної географії це здебільшого діаграми, схеми, картосхеми, у яких закладено статистичну інформацію, і меншою мірою світлини та малюнки, створюють виразний візуальний супровід до текстового матеріалу.

У підручнику запропоновано систему запитань і завдань різного рівня складності, що має крок за кроком активізувати розумову діяльність учнів, розвивати їхнє логічне мислення й формувати компетентності.

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Гілецький Й.Р., Сливка Р.Р., Атаманюк Я.Д., Чобан Р.Д.) видавництво «Ранок». Підручник реалізує мету й завдання навчального курсу, зберігаючи структуру та послідовність змісту навчальної програми, поєднанням основного, додаткового текстів та позатекстових компонентів.

Важливими для сприйняття навчального матеріалу є таблиці, фотографії, структурні схеми, діаграми, картосхеми. Поряд із малюнками під рубрикою «Чи відомо вам, що...» розміщено цікаві факти, що стосуються теми, доповнюють її, привертають увагу до питань, що можуть стати для учнів предметом творчого пошуку.

Рубрика «Закріплюємо знання» допоможе учневі чіткіше усвідомити те, що має зрозуміти, запам'ятати у процесі опрацювання навчального матеріалу, а рубрика «Застосовуємо знання, працюємо творчо» спрямована на самостійне творче застосування здобутих знань, формування висновків на основі аналізу фактичного матеріалу тощо. Відповідно до навчальної програми в підручнику запропоновані алгоритми виконання всіх практичних робіт та наведені деякі фактичні дані для їх виконання.

У словнику подані основні терміни та поняття, які зустрічаються в підручнику та можуть знадобитися учням під час вивчення або повторення матеріалу.

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В.), УОВЦ «Оріон».

Підручник повністю реалізує зміст курсу «Україна і світове господарство». У ньому укладено 22 нові авторські карти, 30 схем, 25 таблиць, 84 малюнки, які дозволяють учням навчитись географічному мисленню та розкривають суть головних процесів та явищ, що мають місце в економіці України та в її взаємодії зі світом. Переважна більшість

авторських карт укладено на основі нових (2015 р.) статистичних даних підприємств та організацій, що дозволило показати реальний стан і територіальне розміщення відповідних господарських об'єктів та процесів. Серія карт за видами економічної діяльності логічно доповнена картою «Первинний і вторинний сектори господарства» на форзаці підручника.

Нові теми, такі як особливості технології виробництва певних товарів, розкрито технологічними схемами відповідних сучасних діючих підприємств, а на картах показано виробничі ланцюги, що дозволяють усвідомлювати існуючі залежності у господарському розвитку різних частин світу та України. Для кращого розуміння специфіки розміщення та функціонування видів транспорту та підприємств енергетики укладено таблиці переваг і недоліків кожного з них.

Методичний апарат підручника спрямований на формування умінь аналізувати процеси і явища, що відбуваються в Україні і світі, самостійно отримувати необхідну інформацію і працювати з нею, вирішувати проблемні і творчі завдання. Він орієнтований на активізацію пізнавальної діяльності учнів, як індивідуальної, так і групової, розвиває навички самостійної роботи з навчальним матеріалом та реалізує проблемний підхід у навчанні. Компетентнісно-орієнтовані запитання і завдання різних типів і рівнів складності призначені для роботи зі схемами, ілюстраціями, графічними матеріалами, картами. У підручнику поновлено економіко-географічні задачі які сприяють формуванню математичної, фінансової та підприємницької компетентності.

У рубриках «Відкриваємо Україну», «Світові можливості» розкрито основні відомості про нові підприємства та організації за кожним видом економічної діяльності, що постали в останні роки як в Україні, так і в світі.

Для усвідомлення зв'язків між темами, які вивчаються, і реальним життям розроблено рубрику «Міцні знання – стратегічне мислення» кейси якої сприятимуть розвитку навиків самостійної роботи і виявленню творчого потенціалу учнів. Вони містять дискусійні питання, рольові ігри, цитати з офіційних публікацій за темами, що розглядаються. Завдання пропонують учням генерувати власні ідеї щодо обґрунтованого вирішення відповідних проблем. Це сприяє набуттю життєвих компетентностей школярів.

У підручнику подано тематику практичних робіт і досліджень та алгоритм їх виконання. Нові терміни й поняття, що передбачені навчальною програмою, подані наприкінці підручника в Показчику юного економ-географа, де також розміщено рубрику «Додатки».

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Довгань Г. Д., Стадник О. Г.) видавництво «Ранок». Концептуальна особливість підручника – спрямованість на організацію самостійної діяльності учнів, розкриття їх творчих здібностей, дослідницьких навичок і навичок життєзабезпечення. Авторський девіз – «просто про складне». Особлива увага у змісті підручника приділяється компетентнісній орієнтованості, яка реалізується як у змісті завдань, так і в методичному апараті. Зокрема, у здатності застосовувати вивчене в різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, висловлювати власні

судження, обґрунтовувати їх, здійснювати логічні міркування, формулювати висновки. Завдання репродуктивного рівня (рубрика «Запитання та завдання для самоперевірки») спонукають учнів прочитати текст, знайти інформацію на карті, розтлумачити поняття. Завдання під рубриками «Працюємо в групах», «Дослідження», «Практична робота» відповідають дослідницькому рівню діяльності. На цьому етапі аналізуються, порівнюються, зіставляються декілька компонентів підручника (текст, карти, діаграми, графіки, таблиці) з метою виявлення закономірностей, установлення прямих та зворотних зв'язків. Рубрики «Поміркуйте», «Набуваємо практичних навичок», «Працюємо самостійно» дають можливість перетворювати навчання на дійсно творчий процес, допомагають побачити географічні закономірності навколо себе.

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р.), видавництво «Абетка». Підручник є своєрідним дидактичним комплексом, у якому реалізуються основні навчально-виховні ідеї географічної освіти в 9 класі. У ньому міститься досконалий методичний апарат, що допомагає виконати програмні практичні роботи й здійснити дослідження, спрямовує учнів на творчий самостійний пошук.

Матеріал підручника оптимально структурований, що досягається за допомогою рубрик «Пригадайте», «Перевір себе», «Для допитливих», «Теми для досліджень і міні-проектів», «Практичні роботи», «Помічник в Інтернеті».

У його змісті наявні належної якості авторські картосхеми, структурні схеми, діаграми і графіки. У вигляді таблиць узагальнюються матеріали з окремих питань, подаються сучасні статистичні дані. На форзацах підручника вміщено 8 тематичних карт України.

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Масляк П.О., Капіруліна С.Л.), видавництво «Аксіома». Своїм підручником автори намагалися залучити учнів до інтерактивної співпраці з метою активізації та використання географічних знань, які учні вже мають та особистісного життєвого досвіду кожної дитини, яка вивчатиме географію вже четвертий рік поспіль. Зробити це допомагають наступні рубрики: «Подумайте, ви це знаєте!», «Знайдіть на карті в шкільному навчальному атласі», «Дайте відповідь на запитання», «Виконайте практичне завдання». Переважна більшість завдань та вправ підручника мають міжпредметне навантаження і піднімають питання, які вивчаються крім географії у шкільних курсах історії України та світу, біології, хімії, фізики, економіки, літератури тощо. Для розв'язання окремих завдань учні використовуватимуть математичні та лінгвістичні знання (з англійської, французької, німецької мов там, де залучено додаткову наукову та популярну інформацію з відповідних офіційних міжнародних сайтів).

Зміст, обсяги, рівень складності тексту підручника та поданих у ньому самоосвітніх і саморозвивальних завдань та вправ відповідає вимогам діючої програми та охоплює усі розділи матеріалу навчальної дисципліни. Він спрямований на формування в учнів відповідних загальнонавчальних та предметних компетентностей, розвитку творчих

здібностей, індивідуального підходу до розв'язання дослідницьких завдань, формування навичок роботи в колективі та розвитку нестандартного мислення.

«Географія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Надтока О. Ф., Топузов О. М.), УОВЦ «Оріон». Підручник повною мірою розкриває теми курсу географії 9 класу – «Україна і світове господарство». Відображає сучасні тенденції географічної освіти – особистісно-зорієнтований, діяльнісний, профорієнтаційний і компетентнісний характер навчання. Відповідає положенням оновленої чинної навчальної програми. Містить інформацію про особливості національної економіки та світового господарства, їх секторальну структуру та її складові. Значну увагу приділено глобальним проблемам людства та шляхам їх розв'язання. Переконає, що економіка України – це невід'ємна складова світового економіко-географічного організму. Має блочну структуру, що дає змогу учням швидко орієнтуватися в ньому і виділяти потрібні частини інформації. Створює основу для розуміння економічних процесів і виробничих технологій. Містить систему «живих» ілюстрацій та тематичних карт, які супроводжуються завданнями пошукового та творчого змісту. Завдання структуровані як за характером навчальної діяльності, так і за рівнями складності. Дозволяє учням вибудувати свою освітню траєкторію вивчення географії. Спрямовує на самостійне формування ключових і предметної компетентностей учнів. Створює передумови для того, щоб вони стали успішними.

Для поглибленого вивчення географії в 9 класі пропонується використовувати підручник **«Географія для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням географії» (авт. Масляк П. О., Капіруліна С. Л.), видавництво «Ранок».** Залучення учнів до інтерактивної співпраці у процесі вивчення курсу пропонується авторами підручника через використання методичного апарату, а саме: рубрик «Скористайтесь атласом», «Дайте відповідь на запитання», «Виконайте практичне завдання» тощо, які дадуть можливість дев'ятикласникам висловити власне ставлення до проблем, що порушуються на уроках, відшукати в них міждисциплінарний та міжпредметний зміст, проявити себе в ролі дослідника, розширити світогляд тощо.

Зміст, обсяги, рівень складності тексту підручника та поданих у ньому самоосвітніх і саморозвивальних завдань та вправ відповідає вимогам діючої програми та охоплює усі розділи навчальної дисципліни. Він спрямований на формування в учнів відповідних загальнонавчальних та предметних компетентностей і компетенцій, розвитку творчих здібностей, індивідуального підходу до розв'язання дослідницьких завдань, формування навичок роботи в колективі та розвитку нестандартного мислення.

У 2017/2018 навчальному році, при вивченні **географії в 10-11 класах** будуть використовуватись навчальні програми, затвердженими наказом МОН України від 14 липня 2015 р. № 826.

Навчальні програми розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

При організації навчального процесу у старших класах доцільно акцентувати увагу на засвоєнні знань, освоєнні умінь і навичок, які є базовими для формування географічної культури. Доцільно звернути увагу на готовність школярів застосовувати знання для пояснення і об'єктивної оцінки різноманітних природних, соціально-економічних, геоекологічних процесів та явищ. Якість викладання географії багато в чому залежить від забезпеченості уроку необхідними настінними картами, якість географічних знань учнів – від картографічної грамотності. Використання картографічного методу пізнання дозволяє вивчити структуру географічних явищ, закономірностей, їх просторового розміщення, взаємозв'язку між об'єктами, їх динаміку.

При організації навчальної діяльності з картою рекомендується відбирати навчальний матеріал відповідно до вимог програми, які не включають другорядні відомості, збільшують навантаження на пам'ять; допомагають зрозуміти систему умовних знаків; використовувати додаткову інформацію (діаграми, статистичні показники, картосхеми), що міститься на карті; урізноманітнити методи роботи з картою.

Необхідну інформацію для практичних, самостійних і творчих робіт, досліджень, навчальних проектів можна отримати за картографічними, енциклопедичними джерелами та використовуючи інформацію офіційних сайтів.

Серед навчальних програм **курсів за вибором** залишаються важливими і значущими є краєзнавчі курси з вивчення географії рідного краю та інші навчальні програми перелік яких розміщено у «Списку навчальних програм, підручників та посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах». Для ефективної організації навчального процесу необхідною умовою є використання також додаткової літератури, атласів та географічних карт (стінних, електронних, контурних тощо). Перелік навчальних програм та посібників, які можуть бути використані при вивченні географії постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України та розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua) та веб-сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (www.imzo.gov.ua).

Для розвитку інтересу до предмета, виховання в учнів відповідального ставлення до прийняття рішень, навчання прогнозуванню власного впливу на навколишній світ доцільно передбачити проведення занять практичного характеру (семінари, диспути, конференції, дебати, екскурсії, зустрічі, тощо).

Вивчення географії в школі передбачає переосмислення ролі вчителя в освітньому процесі. Зростає роль вчителя як організатора навчальної діяльності учнів на всіх етапах уроку. У зв'язку з цим вчителям доцільно використовувати сучасні методики і технології навчання (інформаційна, проектно-дослідницька, модульна, технологія критичного мислення, диференційованого, особистісно-орієнтованого, проблемного навчання

тощо), які передбачають організацію активної навчально-пізнавальної діяльності учнів з освоєння змісту навчального предмета.

З метою забезпечення пізнавальної і творчої активності учнів в освітньому процесі слід ширше використовувати сучасні хмарні технології, застосування яких забезпечить мобільність і актуальність освітніх ресурсів. Хмарне освітнє середовище дозволить без додаткових витрат використовувати сучасну комп'ютерну інфраструктуру, програмні засоби та послуги. Хмарні технології дають можливість залучити до освітнього процесу особисті комп'ютерні пристрої педагогічних працівників, учнів та їх батьків. Для побудови хмарної інфраструктури можна скористатися сервісами Google, DropBox, Vox.net, Copy.com, OneDrive та інші.

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та в підготовці до уроків з географії вчителям надають науково-методичний журнал «Географія та економіка у рідній школі» Міністерства освіти і науки України, науково-методичний журнал «Географія в школах України», науково-популярний журнал з природничих дисциплін «Колосок», а також газета «Краєзнавство. Географія. Туризм».

Видавництва пропонують для педагогічних працівників вебіари, майстер-класи, семінари, консультації, з розкладом яких можна ознайомитися на сторінках офіційних сайтів.

Вчителі географії працюють за різними підручниками різних ліній, які відрізняються один від одного методичної концепцією, логікою розкриття змісту, тому пропоновані методичні рекомендації носять загальний характер і не прив'язані до жодного з підручників.

Біологія

У 2017-2018 навчальному році в основній школі завершується перехід на навчальні програми, розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392, і затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 664 від 06.06.2012 року зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2015 № 585.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» у поточному році були оновлені навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Таким чином, навчання біології у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році здійснюватиметься за такими **навчальними програмами:**

6-9 класи – Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html>);

8 -9 класи з поглибленим вивченням біології – Програма з біології для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим

вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>);

10-11 класи:

рівень стандарту - Програма з біології 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826. Програму розміщено на сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>);

академічний рівень – програма надрукована у збірнику: Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с., а також розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>);

профільний рівень - програма надрукована у збірнику: Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с., а також розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Усі навчальні програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчитель може самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу, змінювати орієнтовну кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, та час проведення шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики.

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

7 – 11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009, 2014. – 246 с. *Звертаємо увагу*, що у 2014 році дію грифа на зазначений збірник програм було продовжено без внесення змін у перелік і зміст програм. Тому у навчальному процесі може використовуватись як збірник програм 2014 року видання так і збірник програм 2009 року видання. Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази навчального закладу. Окремі розділи запропонованих у збірнику програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення

факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 03.04.2012 р. № 409 (в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 р. № 664), у всіх загальноосвітніх навчальних закладах(додатки 1-3, 5-13) біологія у 6-9 класах вивчається 2 години на тиждень, за виключенням спеціалізованих шкіл з навчанням мовами національних меншин і поглибленим вивченням іноземних мов (додаток 4), в яких у 7 класі на вивчення біології передбачено 1,5 години на тиждень.

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах з *очною формою навчання* (додатки 14-15) біологія вивчається у 6 і 7 класах – 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 класах – 1,5 години на тиждень. У вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах із *заочною формою навчання* (додатки 16-17) у 6 – 9 класах біологія вивчається 1 годину на тиждень.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 (із змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 657) біологія в старшій школі вивчається 1,5 години на тиждень на рівні стандарту та академічному рівні і 5 годин на тиждень на профільному рівні.

Варіативна складова Типових планів може використовуватись на підсилення предметів інваріантної складової. Навчальний заклад, *враховуючи інтереси учнів*, може за рахунок варіативної складової виділити на вивчення біології на *академічному рівні/рівні стандарту* в 10 та/або 11 класі не 1,5 а 2 години на тиждень. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми здійснюється вчителем самостійно і фіксується у календарно-тематичному плані, який погоджується керівником навчального закладу чи його заступником. Учитель записує проведені уроки на сторінках класного журналу, відведених для предмета «Біологія».

Починаючи з 2017/2018 навчального року вивчення біології **у 6-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за навчальною програмою, в яку внесено зміни з урахуванням Концепції Нової української школи, що визначає компетентнісний підхід як основу модернізації змісту загальної середньої освіти.

Оновлена програма з біології для 6 – 9 класів забезпечує перехід від предметоцентризму до дитиноцентризму, щоб «теза навчати учня, а не викладати предмет» стала дієвою, а не залишалася гаслом. На підставі компетентнісного підходу, знання мають бути не «мертвим багажем», а ключем до розв'язання проблем, забезпечення успішної самореалізації в соціумі, облаштування особистого життя. Сьогодні неможливо навчити дитину всього, значно важливіше сформулювати в неї потребу в неперервній освіті. Тому зміст навчального матеріалу визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи.

У пояснювальній записці оновленої програми розкрито компетентнісний потенціал навчального предмета «Біологія», його внесок у формування10 ключових компетентностей, визначених Концепцією Нової української школи.

Змінена **структура програми** орієнтує вчителя на визначальне місце очікуваних результатів навчання. **Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів** (вимоги щодо рівня їх підготовки), встановлені Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392), є обов'язковим мінімумом для отримання документа про базову середню освіту. Вони задані в діяльнісній формі і є основою для розробки матеріалів для оцінювання результатів навчання, проведення державної підсумкової атестації.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів поділяються на три складники, що відповідають складникам компетентності: діяльнісний (діяльність/уміння), знаннєвий (знання), ціннісний (ставлення). У результативній частині програм зроблено акцент саме на уміннях і ціннісних ставленнях, що формуються в учнів при вивченні кожної теми. Це дозволяє зосередити увагу саме на діяльнісному підході. До знаннєвого складника, враховуючи пропозиції учителів, що надійшли під час обговорення, включено перелік обов'язкових термінів, якими учень оперуватиме після вивчення кожної теми.

Змістова частина програми є похідною очікуваних результатів навчання. У ній відображенні елементи змісту, які забезпечують формування компетентностей і наскрізні змістові лінії.

У кожній темі програми визначено предметний зміст, що розкриває спільні для всіх навчальних предметів **наскрізні змістові лінії**: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність». Наскрізні змістові лінії є засобом інтеграції навчального змісту і відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів. Вони в певній мірі корелюють з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Реалізація наскрізних змістових ліній полягає у відповідному трактуванні навчального змісту тем і не передбачає будь-якого його розширення чи поглиблення вивчення. У пояснювальній записці зазначено, на що орієнтувати учнів кожного класу, а в описі змістових ліній показана дотичність кожної з них щодо формування ключових компетентностей.

У **змісті** в межах кожної теми виділено до 40 % програмового матеріалу в **опційне навчання** - цей матеріал виділено у програмі *курсивом*. Учитель може включати ці питання у навчальний процес у повному обсязі, або частково, обираючи з опцій ті питання, які ввижаються найбільш корисними і доцільними, зважаючи на рівень підготовленості класу, матеріально-технічне забезпечення школи тощо.

Впорядковано вимоги до проектної діяльності: вказано на пріоритет проведення дослідницьких проектів, вилучено теми інформаційних

проектів («проектів»-рефератів). Учитель може пропонувати іншу, не зазначену у програмі, тематику проектів. Наведена у програмі **кількість годин** на вивчення певних навчальних тем є орієнтовною, учитель може її змінювати а також може змінювати послідовність вивчення тем в межах одного навчального року без порушення логіки викладання.

Курс біології **дев'ятого класу** завершує природознавчий цикл базової загальної середньої освіти і покликаний сформувати у випускників основної школи ключеві компетентності, які забезпечують знання та розуміння фундаментальних принципів біології, осмисленні уміння, сформовані навички, усвідомлене ставлення до вибору шляху подальшого навчання відповідно до своїх інтересів і здібностей.

Основна концептуальна ідея нової навчальної програми з біології для 9 класу загальноосвітніх навчальних базується на реалізації функціонального, системно-структурного та екологічного підходів і передбачає засвоєння знань про живу природу як цілісну систему, що має відповідні рівні організації (молекулярний, клітинний, організмовий, популяційний, екосистемний, біосферний) з притаманними їм ознаками життя. Такий підхід надає можливість розглядати біологічні поняття як приклади вияву загальнобіологічних закономірностей, спрямовувати навчальну діяльність учнів на опанування сутності понять, застосовувати узагальнений підхід для пояснення процесів життєдіяльності, розуміти біологічну картину світу, формувати екологічну, генетичну і гігієнічну грамотність, оцінювати роль знань з біології для суспільного розвитку.

Так, у 9 класі поняття спадковості і мінливості займають одне з центральних місць при вивченні курсу. Знання основ цитології є підґрунтям для виявлення молекулярних основ спадковості і мінливості. Спадкові зміни – мутації – пов'язані зі зміною матеріальних основ спадковості і тому є ключовим механізмом еволюції. Знайомство з особливостями мутаційного процесу забезпечує розкриття творчої ролі природного добору (збереження корисних для організму мутацій у наступних поколіннях). Поняття реалізації спадкової інформації в ході онтогенезу продовжується розвиватися під час вивчення екології у зв'язку з дією зовнішнього середовища на формування організму.

В оновленій програмі біології для 9 класу оптимізовано навчальне, психологічне і фізичне навантаження школяра за рахунок скорочення описового, складного для засвоєння матеріалу, що не має світоглядного і прикладного значення, у тому числі про будову молекул речовин, органотів клітини, хімічних основах клітинного метаболізму, формах природного добору; перенесення складних теоретичних понять з основної у старшу школу.

Зміст оновленої програми відображає сучасні уявлення біологічної науки про живу природу, посилена прикладна її спрямованість. Так, у зміст програми 9 класу включено такі актуальні питання сучасної науки, як генетична та клітинна інженерія, генетично-модифіковані організми тощо. Наскрізна змістова лінія «Здоров'я і безпека» в оновленій навчальній програмі для 9 класу відображена системно в усіх її темах. Це дозволяє розкрити ознаки та причини здоров'я/патології, визначити роль

ендогенних та екзогенних чинників, забезпечити набуття учнями діяльнісних здібностей та безпечної поведінки.

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» програми розкриває роль факторів зовнішнього середовища, взаємозв'язок зі своїм довкіллям, наслідки порушення умов довкілля для функціонування різних рівнів життя, визначення діяльнісних аспектів подолання екологічних проблем та досягнення збалансованого розвитку.

Вивченням питань, що належать до змістової лінії «Громадянська відповідальність», прагнуть сформувати громадянську позицію щодо збереження заповідних територій як основного чинника збереження біологічного різноманіття, рівноваги у біосфері. Так, до діяльнісного складника очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів теми 8. «Надорганізмові біологічні системи» додано:

- бере участь у природоохоронній діяльності та дотримується екологічної культури в повсякденному житті та ставлення;
- формує громадянську позицію в галузі збереження довкілля.

Важливе завданням навчання біології - оволодіння учнями дослідницькою компетентністю: володіння біологічними методами дослідження, використання знань на практиці, уміння формулювати цілі, проблему, гіпотезу дослідження, планувати, здійснювати експеримент, аналізувати його результати, робити висновки.

У 9 класі посилено увагу до вивчення методів біологічних досліджень у пізнанні окремих явищ живої природи шляхом включення у «Вступ» змістового блоку «Біологія як наука. Основні методи біологічних досліджень». Важливо, щоб учні не тільки пояснювали їх значення, а й могли використовувати їх у самостійних наукових дослідженнях. Враховуючи, що дев'ятикласники ще не мають досвіду практичної наукової діяльності, вчителю слід сформувати поняття про сутність загальнонаукових, конкретно-наукових методів і принципів дослідження в біології, уявлення про планування і організацію наукових експериментів, показати, чим експеримент відрізняється від спостереження. У «Вступі» продовжується поглиблення знань про ознаки живого, біологічні системи, рівні їх організації, методи біологічних досліджень та практичне значення біологічних знань для благополуччя існування людства. До опційного віднесено такий результат діяльності, як: *усвідомлює значення внеску учених, у тому числі українських, у розвиток галузей біології.*

У розділі «Клітина» представлені хімічний склад клітини, її структури і функції, обмін речовин та способи збереження і реалізації спадкової інформації. Така логіка подачі матеріалу дозволяє сформувати в учнів поняття про клітину як основну структурно-функціональну одиницю життя і сприяє кращому засвоєнню наступних розділів. Тому розділ програми вперше розглядає будову та функції клітини не по окремих органелах, а по функціональних клітинних системах: (спадковий апарат, білоксинтезуюча система клітини та інші). У кожній системі розглядаються її компоненти, їх функції, особливості взаємодії частин функціональної системи та взаємодія цілісної системи з іншими.

Тема «Закономірності успадкування ознак» присвячена вивченню основних закономірностей і механізмів передачі спадкової інформації,

виникненню різних форм мінливості, які забезпечують процес мікроеволюційних змін у популяціях. Значна увага приділяється проблемам генетики онтогенезу, медичної генетики. Основна мета теми зорієнтувати учнів на урозуміння важливості генетичного консультування та молекулярних методів діагностики задля народження здорових дітей, на глибоке засвоєння впливу на потомство шкідливих звичок батьків: тютюнокуріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин.

Виокремлення теми «Еволюція органічного світу» має дидактичне значення у формуванні інтегральної компетентності. Застосовуючи базові біологічні та екологічні знання, отриманні під час вивчення всіх курсів біології, учні під час вивчення теми встановлюють причини біологічного прогресу (розквіт комах, птахів, ссавців, покритонасінних рослин), пояснюють різноманіття організмів як результат ускладнення їх організації, роблять висновок про єдність органічного світу, що проявляється через його розмаїття.

Розвиток понять про зв'язок організму з зовнішнім середовищем реалізується в процесі вивчення тем «Надорганізмові біологічні системи» та «Біологія як основа біотехнології та медицини». Доцільність структурування навчального матеріалу обґрунтовується тим, що опанування поняттями попередніх тем забезпечує бачення учнями причинно-наслідкових зв'язків і цілісність живої природи. Розкриваючи зміст тем, учителю важливо акцентувати увагу школярів на можливості використання набутих знань у повсякденному житті для вирішення прикладних задач: збереження біологічного різноманіття, рівноваги в біосфері; участь у природоохоронній діяльності; оцінки використання генетично-модифікованих організмів на природні екосистеми і здоров'я людини; застосування теоретичних знань та практичних навичок у сфері бізнесу з дотриманням екологічної безпеки та сталого розвитку суспільства.

Практична частина програми біології 9 класу спрямована на поглиблення, розширення і узагальнення знань, отриманих учнями в процесі самостійного навчання і дослідницької діяльності. Виконання практичних робіт «Розв'язання елементарних вправ зі структури білків та нуклеїнових кислот» та «Розв'язання елементарних вправ з реплікації, транскрипції та трансляції» сприятиме усвідомленому засвоєнню теоретичних понять, виявленню рівня сформованості умінь порівнювати та застосовувати знання у дещо зміненій ситуації. Із програми вилучено практичну роботу «Порівняння будови та процесу розмноження клітинних та неклітинних форм життя».

У процесі вивчення біології 9 класу важливо продовжувати розвивати пізнавальний інтерес у школярів, пропонуючи самостійну роботу з різними джерелами інформації: науково-популярною літературою, відеоматеріалами, ресурсами Інтернету тощо. Позитивно мотивують навчальну діяльність школярів і методи навчання такі як: розв'язання проблемних завдань, створення дослідницьких проектів. В оновленій програмі уточнено теми окремих проектів, зокрема: «Складання власного родоводу та демонстрація успадкування певних ознак (за вибором учня) / родовід родини видатних людей (за вибором учня)»;

дослідницький проект «Виявлення рівня антропогенного / техногенного впливу в екосистемах своєї місцевості».

Поглиблене вивчення біології одна із форм поглибленої підготовки учнів на завершальному етапі основної школи, яка спрямована на розвиток в учнів біологічних здібностей, формування стійкого інтересу як до предмета зокрема, так і до біології взагалі, створення основи для свідомого вибору професії, пов'язаної з використанням біологічних знань.

У програмі 9 класу для поглибленого вивчення розширено навчальний матеріал теми «Біорізноманіття» і включено змістовий блок, присвячений різноманітності біоти України, принципам і підходам до її збереження. Вивчення відповідних тем зорієнтовано на ознайомлення учнів з унікальними природними об'єктами, домінуючими групами видів певних природних територій, екосистемами та заповідними територіями України, формування в учнів природоохоронної свідомості.

Оскільки до навчальних програм для поглибленого вивчення зміни не вносились, при плануванні й проведенні уроків у класах з поглибленим вивченням біології мають бути враховані рекомендації, що відображають ключові зміни в оновленій навчальній програмі з біології для загальноосвітніх навчальних закладів.

Формування компетентностей – це складний, цілеспрямований процес. Його доцільно розпочати з визначення компетентностей, які можуть бути сформовані на уроках біології, а також установлення співвідношення між ключовими і предметними компетентностями, які реалізуються в шкільному курсі біології. Наприклад, формування предметної компетентності щодо оволодіння прийомами роботи з текстами, табличними даними, схемами біологічного змісту, зображеннями біологічних об'єктів, використовувати комп'ютерну техніку та інформаційно-комунікаційні технології для проведення обчислень, графічного аналізу, пошуку та представлення біологічної та екологічної інформації, створювати інформаційні продукти, спрямовані на поширення, донесення та роз'яснення актуальних наукових питань біології, проблем збереження здоров'я, якості довкілля та збалансованого розвитку людства забезпечує формування ключової інформаційно-цифрової компетентності.

Наступним кроком має бути аналіз навчальної програми з біології з метою визначення предметних компетентностей, які можуть бути сформовані при вивченні певної теми, і системи пізнавальних дій учнів, які забезпечують їх формування. Учителю необхідно визначити конкретні знання, уміння і здатності, які складають компетентності і якими повинні оволодіти учні упродовж вивчення теми; відібрати зміст, методи і засоби навчання, які забезпечать формування визначеної компетентності.

Наводимо можливий шлях реалізації змісту навчальної програми з біології, що сприятиме зростанню якості навчальних досягнень учнів. Реалізуючи зміст програми доцільно розпочинати не з повідомлення готової інформації про біологічні об'єкти та процеси живої природи, а з організації сприйняття учнями самих матеріальних або матеріалізованих біологічних об'єктів та процесів. Учні мають отримувати знання про біологічні об'єкти та процеси під час спостереження та дослідження їх будови, властивостей, взаємозв'язків, значення. У результаті такого навчання школярі

здобуватимуть власні емпіричні знання, які далі збагачуватимуться теоретичними знаннями про ці ж самі об'єкти та процеси, отриманими з підручника, слів учителя, додаткових джерел інформації. Такий підхід до вивчення навчального матеріалу сприятиме формуванню пізнавального інтересу, збагачуватиме індивідуальний досвід учня, забезпечуватиме діяльнісний підхід до навчання.

Плануючи реалізацію змісту програми у навчальному процесі, учителю доцільно структурувати навчальний матеріал на смислові блоки та визначити до кожного з них навчальні задачі, і як наслідок, різний характер діяльності учнів: дії за зразком; пошук нового засобами встановлення зв'язків із засвоєним раніше; проблемні задачі, що створюють протиріччя, яке можна подолати вдаючись до дослідження; засвоєння нового способу діяльності тощо. Засобами навчальних завдань учитель повинен спрямовувати зусилля учнів не тільки на відтворення знань та умінь у типовій ситуації, а й вчити застосовувати їх у дещо змінених та нестандартних ситуаціях, порівнювати об'єкти та процеси, пояснювати сутність та роль процесів життєдіяльності, висловлювати власну думку, виявляти ставлення до предмета вивчення, узагальнювати навчальний матеріал, робити висновки, застосовувати знання у практичній діяльності.

Упровадження компетентнісного підходу зумовлює використання завдань, виконуючи які, учні зможуть навчитись застосовувати знання у нетипових ситуаціях, розв'язувати завдання, що пов'язані з власною життєдіяльністю, навчитись формулювати оцінні судження щодо себе як соціальної складової частини живої природи.

Оцінювання навчальних досягнень учнів 6-9 класів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог оцінювання, затверджених наказом МОН України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів з базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Чинними залишаються методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з біології у 10-11 класах, екології у 11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 №1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Оцінювання навчальних досягнень учнів 10-11 класів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог оцінювання, затверджених наказом МОН України від 30.08.2011 № 996 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

В організації навчально-виховного процесу загальноосвітнім навчальним закладам дозволено використовувати лише ті навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти. Перелік програм, підручників та навчально-методичних посібників, які можуть бути використані при вивченні біології та екології постійно оновлюється, друкується в

щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України та розміщений на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки: (www.mon.gov.ua), веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти: (www.iitzo.gov.ua).

Фізика

У 2017-2018 навчальному році в основній школі завершується перехід на навчальні програми, розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392 і затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 664 від 06.06.2012 року зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2015 № 585. У зв'язку з прийняттям Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року в поточному році навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів були оновлені.

Таким чином, у 2017-2018 навчальному році *у 7-9 класах* загальноосвітніх навчальних закладів навчання фізики здійснюватиметься за **оновленою навчальною програмою**, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 р. № 804, яка розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>).

У 8-9 класах з поглибленим вивченням фізики навчання здійснюватиметься за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 17.07.2015 № 983, розміщеною на сайті Міністерства ([http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/fizika\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/fizika(1).pdf)).

У старшій школі (10-11 класи) навчання фізики здійснюватиметься відповідно до обраного профілю навчання: на рівні стандарту, академічному або профільному рівні за навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України №1021 від 28.10.2010 р. зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2016 р. № 826 і розміщеними на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Звертаємо увагу, що у 2016 році до навчальних програм з фізики для 10-11 класів внесено зміни, викликані потребою розвантаження навчального матеріалу.

У програмах академічного і профільного рівнів питання, що наведено в дужках, вилучаються зі змісту.

Питання релятивістської механіки, які вивчалися окремим розділом на рівні стандарту, перенесені частково в розділі «Динаміка» (у частині змісту: основні положення спеціальної теорії відносності; у частині державних вимог: наводить приклади, які підтверджують справедливості спеціальної теорії відносності; формулює основні положення спеціальної теорії відносності; обґрунтовує історичний характер виникнення й становлення теорії відносності; пояснює значення теорії відносності в

сучасній науці й техніці; робить висновки про зв'язок фізичних характеристик тіл і явищ із властивостями простору й часу) та «Атомна і ядерна фізика» (у частині змісту: взаємозв'язок маси та енергії; у частині державних вимог: може розв'язувати задачі, застосовуючи формулу взаємозв'язку маси та енергії).

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 03.04.2012 р. № 409 (в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 р. № 664), у всіх загальноосвітніх навчальних закладах (додатки 1 – 3, 5 – 8, 10-13) фізика вивчається:

у 7 класі - 2 години на тиждень,

у 8 класі - 2 години на тиждень,

у 9 класі – 3 години на тиждень.

Виключення складають спеціалізовані школи з навчанням мовами національних меншин і поглибленим вивченням іноземних мов (додаток 4) і білінгвальні класи у закладах з українською мовою навчання (додаток 9), в яких у 9 класі фізика вивчається 2,5 години на тиждень.

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах з *очною формою навчання* (додатки 14-15) фізика вивчається у 7 класах – 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 класах – 1,5 години на тиждень. У вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах із *заочною формою навчання* (додатки 16-17) у 7 – 9 класах фізика вивчається 1 годину на тиждень.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 (із змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 657), фізика у 10 -11 класах вивчається:

на рівні *стандарту* – 2 години на тиждень;

на *академічному* рівні – 3 години на тиждень;

на *профільному* рівні – 6 годин на тиждень.

Шкільний курс фізики має двоконцентричну структуру, що узгоджено із структурою загальноосвітньої школи. У 7, 8, 9 класах вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який закладає основи фізичного знання на явищному (феноменологічному) рівні. У 10, 11 класах навчання фізики здійснюється відповідно до обраного профілю навчання: на рівні стандарту, академічному або профільному рівні.

Навчальний матеріал курсу фізики в основній школі та час на його вивчення розподілено таким чином:

№	Клас	Кількість годин на тиждень	Перелік розділів
1	7	2 год	«Фізика як природнича наука. Пізнання природи», «Механічний рух», «Взаємодія тіл. Сила», «Механічна робота та енергія»
2	8	2 год	«Теплові явища», «Електричні явища. Електричний струм»
3	9	3 / 2,5 год	«Магнітні явища», «Світлові явища»,

			«Механічні та електромагнітні хвилі», «Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики», «Рух і взаємодія. Закони збереження»
--	--	--	--

Оновлення навчальної програми для 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів

В ході оновлення програми змінено структуру і наповнення пояснювальної записки. Визначено завдання предмета у досягненні мети базової загальної освіти, спрогнозовано портрет випускника основної школи. Тим самим змінено акценти у навчанні – від суто предметного до цілісного й системного здобуття базової освіти учнем як основним суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності.

Удосконалено застосування компетентнісного підходу до навчання фізики. Зважаючи на те, що кожен навчальний предмет окрім формування предметних компетентностей вносить свій внесок у формуванні ключових, у пояснювальній записці упорядковано таблицю в якій кожен ключову компетентність скорельовано з предметним змістом і навчальними ресурсами для її формування.

Визначено особливості запровадження наскрізних змістовних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання. Наскрізні змістові лінії є засобом інтеграції навчального змісту, оскільки вони спільні для всіх навчальних предметів, і корелюються з ключовими компетентностями. Впровадження наскрізних ліній на уроках фізики забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Реалізація цих ліній забезпечується під час розв'язування практико-орієнтованих задач, ситуативних вправ, проектної діяльності тощо.

Головним у оновленні програм є те, що на перше місце в структурі програми поставлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня. За такого підходу чітко видно, якими компетентностями має оволодіти школяр при вивченні теми. Змістова частина програми в даному разі стає похідною результативної частини. Така структура концентрує увагу не на змісті матеріалу: «що вивчати», а на тому «для чого це потрібно вивчати», що по суті і є основою компетентнісного підходу. У навчальній програмі прописані ключові компетентності і складники предметної компетентності, якими має оволодіти учень і під ці компетентності організується навчально-пізнавальна діяльність учнів.

«Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» структуровано за трьома компонентами компетентності: знанням, діяльнісним і ціннісним.

Виявлення сформованості знаннявого компонента компетентності можливе через уміння оперувати термінами та поняттями; формулювати визначення понять; називати ті чи інші явища, процеси тощо;

характеризувати їх за певними ознаками; пояснювати механізми процесів тощо.

Сформованість діяльнісного компонента тісно поєднана з виконанням практичної частини програми навчальної програми і в результатах навчання відображена в уміннях розв'язувати фізичні задачі, виконувати експериментальні дослідження тощо.

Прояв ціннісного компонента виражений через ставлення учнів у висловлених судженнях, обґрунтуванні їх, оцінці, висновках.

Експериментальну частину програми осучаснено завдяки рекомендаціям щодо використання цифрових вимірювальних комплексів, застосування комп'ютерних програм для обробки результатів тощо.

Надано більшу свободу вчителю щодо вибору тем і форм виконання навчальних проєктів, лабораторних робіт. Зазначений у навчальній програмі розподіл годин між розділами є орієнтовним. За необхідності, і виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, в тому числі змінювати порядок вивчення розділів.

Під час оновлення програм здійснено перегляд змісту з метою його розвантаження чи уточнення, усунення зайвої деталізації фактичного матеріалу, уточнення формулювань, загального редагування тексту.

7 клас. Розділ 1. «Вступ». Вилучено такі питання: «Спостереження, експеримент. Зв'язок фізики з іншими науками. Молекули. Атоми. Електрони. Йони. Властивості тіл. Засоби вимірювання. Точність вимірювання. Історичний характер фізичного знання. Внесок українських учених у розвиток і становлення фізики.» У демонстраціях вилучено «Міри та прилади».

Розділ 2. «Механічний рух» додано поняття «Частота коливань». У демонстраціях вилучено «Спідометр».

Розділі 3. «Взаємодія тіл. Сила» уточнено назву лабораторної роботи № 6. «Вимірювання маси тіл».

Розділ 4. «Механічна робота та енергія» уточнено уміння застосовувати формули потенціальної енергії - тіла, піднятого над поверхнею Землі, та деформованого тіла.

8 клас. Розділ 1. «Теплові явища» «Шкала Цельсія» замінено на «Температурна шкала». Вилучено «Наноматеріали», «Тепловий баланс».

9 клас. Розділ 1. «Магнітні явища» більш логічно розташовано змістові питання. Додано поняття магнітної левітації.

Розділ 2. «Світлові явища» вилучено питання «джерела й приймачі світла», «світловий пучок», «дисперсія світла». Питання «Спектральний склад природного світла. Кольори» замінено на «Розкладання білого світла на кольори. Утворення кольорів».

У демонстраціях додано «Розкладання білого світла за допомогою призми».

Розділ 3. «Механічні та електромагнітні хвилі» додано лабораторну роботу № 6 Дослідження звукових коливань різноманітних джерел звуку за допомогою сучасних цифрових засобів.

Розділ 4. «Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики» замінено «Активність радіоактивної речовини» на «Період піврозпаду радіонукліда».

Розділ 5. «Рух і взаємодія. Закони збереження» уточнено види рухів «(у вертикальному та горизонтальному напрямках і по похилій площині).» Видалено «Розвиток уявлень про природу світла.» Додано перелік демонстрацій.

Головним завданням основного курсу фізики в 7-9 класах є сформованість цілісних уявлень про фізичні явища і пропедевтика фізики як науки. Цим обумовлено вивчення в кінці базового курсу фізики (9 клас) розділу «Рух і взаємодія. Закони збереження», у якому акцентується увага на універсальному характері та фундаментальності законів збереження в природі та цілісності фізичної картини світу. На прикладі класичної механіки формується уміння оцінювати межі застосування фізичних законів і теорій. У старшій школі буде логічне продовження вивчення механіки.

Урахування ключових змін оновлення програм для основної школи у класах з поглибленим вивченням фізики.

Не зважаючи на те, що офіційно до навчальних програм для поглибленого вивчення фізики у 8-9 класах зміни не вносились, учителі фізики можуть керуватися такими рекомендаціями, що відображають ключові зміни в оновленні навчальних програм з фізики для загальноосвітніх навчальних закладів:

1. На уроках фізики має відбуватися формування не лише суто предметних, а й ключових компетентностей. Тому таблиця з описом внеску предмета у формуванні ключових компетентностей, що розміщена у пояснювальній записці програми з фізики для звичайних класів має бути врахована при плануванні й проведенні уроків у класах з поглибленим навчанням.
2. Із програми основної школи варто взяти до уваги вказівки щодо реалізації наскрізних змістових ліній, які полягають в тому, щоб на уроках більше використовувати ситуативні завдання і вправи, які описують проблеми реального життя і для розв'язання яких дітям потрібно застосовувати здобутті знання. Має бути сбалансованим співвідношення задач з абстрактним і прикладним змістом.
3. Вважати зазначений у навчальній програмі для поглибленого навчання розподіл годин між розділами орієнтовним. За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, в тому числі змінювати порядок вивчення питань розділу і самих розділів.
4. Виходячи з педагогічної доцільності та залежно від умов і наявної матеріальної бази кабінету фізики вчитель може визначати конкретну тематику лабораторних робіт, форму їх реалізації,

послідовність й місце у навчальному процесі, кількість годин на їх виконання, замінювати окремі роботи або демонстраційні досліди рівноцінними, використовувати різні їхні можливі варіанти, доповнювати цей перелік додатковими дослідями, короткочасними експериментальними завданнями. Такі ж рекомендації застосовні і до організації й проведення навчальних проектів.

Ефективним засобом формування предметної й ключових компетентностей учнів у процесі навчання фізики є навчальні проекти.

Теми й види навчальних проектів, форми їх представлення учні обирають самостійно або разом із учителем. Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності учня. Учитель здійснює управління цією діяльністю, допомагає у визначенні теми, мети та завдань навчального проекту, орієнтовних прийомів дослідницької діяльності та пошуку інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних задач.

Під час виконання навчальних проектів вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань: розвиваються пізнавальні навички учнів, формується вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, висловлювати власні судження, виявляти компетентність. У проектній діяльності важливо зацікавити учнів здобуттям знань і навичок, які знадобляться в житті. Для цього необхідно зважати на проблеми реального життя, для розв'язання яких учням потрібно застосовувати здобутті знання.

Оскільки виконання навчальних проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів за консультативної допомоги вчителя, то найвищої оцінки за такі види роботи може заслуговувати учень, що не лише виявляє знання, а й демонструє здатність і досвід ефективного застосування цих знань у запропонованій йому штучній ситуації. Окрім оцінювання продукту проектної діяльності, необхідно відстежити і його психолого-педагогічний ефект: формування особистісних якостей, самооцінки, уміння робити усвідомлений вибір й осмислювати його наслідки.

Упродовж року учень обов'язково виконує один навчальний проект (індивідуальний або груповий). Окрім цього, учні можуть брати участь і виконувати за бажанням кілька проектів.

Проектна робота може бути теоретичною або експериментальною. Тривалість проекту – різна: від уроку (міні-проект), кількох днів (короткотерміновий проект) до року (довготерміновий). Результати досліджень учні представляють у формі мультимедійної презентації, доповіді (у разі необхідності – з демонстрацією дослідів), моделі, колекції, буклету, газети, статистичного звіту, тематичного масового заходу, дебатів тощо. Презентація й обговорення (захист) проектів відбувається на спеціально відведеному уроці або під час уроку з певної теми. Робота кожного виконавця проекту оцінюється за його внеском, індивідуально за критеріями, з якими учнів ознайомлюють заздалегідь.

У зв'язку з цим оцінки за навчальні проекти виконують стимулюючу функцію, можуть фіксуватися в портфоліо і враховуються при виведенні тематичної оцінки. Враховуючи, що виконання деяких навчальних проектів передбачає інтеграцію знань і носить міжпредметний характер, то за рішенням методичного об'єднання учителів природничих предметів, оцінки за виконання таких робіт можуть виставлятися одночасно з цих предметів, або залежно від змістового розподілу і розподілу виконавців проекту: до прикладу: одним учням за біологічну складову, іншим – за фізичну).

У цілому щодо оцінювання навчальних досягнень учнів, то учитель у своїй діяльності керується орієнтовними вимогами оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 1222 від 21 серпня 2013 року. При цьому слід враховувати, що впровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення технологій контролю й оцінювання: з оцінювання предметних знань, умінь і навичок до оцінювання компетентностей – готовності і здатності учнів застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності.

Як відомо, шкільний фізичний експеримент як органічна складова методичної системи навчання фізики забезпечує формування в учнів необхідних практичних умінь, дослідницьких навичок та особистісного досвіду експериментальної діяльності, завдяки яким вони стають спроможними у межах набутих знань розв'язувати пізнавальні завдання засобами фізичного експерименту. У шкільному навчанні він реалізується у формі демонстраційного і фронтального експерименту, лабораторних робіт, фізичного практикуму, дослідницьких навчальних проектів, домашніх дослідів і спостережень тощо.

Перелічені в програмі демонстраційні досліді й лабораторні роботи є необхідними й достатніми щодо вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Проте залежно від умов і наявної матеріальної бази фізичного кабінету вчитель може замінювати окремі роботи або демонстраційні досліді рівноцінними, використовувати різні їхні можливі варіанти. Учитель може доповнювати цей перелік додатковими дослідями, короткочасними експериментальними завданнями, об'єднувати кілька робіт в одну залежно від обраного плану уроку.

Окремі лабораторні роботи можна виконувати вдома або як учнівські навчальні проекти, а також за умови відсутності обладнання за допомогою комп'ютерних віртуальних лабораторій. Разом з тим, модельний віртуальний експеримент має поєднуватися з реальними фізичними дослідями й не заміщувати їх.

Самостійне експериментування учнів, особливо в основній школі, необхідно розширювати позаурочними експериментами та спостереженнями, використовуючи найпростіше устаткування, інколи навіть саморобні або побутові прилади, дотримуючись правил безпеки життєдіяльності.

Залежно від виду, призначення та рівня складності лабораторної роботи окремі з них учитель може не оцінювати.

Оцінювання рівня оволодіння учнем узагальненими експериментальними вміннями та навичками здійснюється не лише за результатами виконання фронтальних лабораторних робіт, а й за іншими видами експериментальної діяльності (експериментальні завдання, домашні досліди й спостереження, навчальні проекти, конструювання, моделювання тощо), що дають змогу їх виявити. Тому якщо учень був відсутній на уроці, на якому виконувалась фронтальна лабораторна робота, відпрацьовувати її в позаурочний час не обов'язково. Головне, щоб упродовж вивчення розділу учень проявив свої експериментальні вміння й навички в інших видах роботи.

З урахуванням реалізації програми поповнення матеріальної бази кабінетів природничого циклу в частину навчальних закладів почали надходити нові сучасні навчальні засоби, як то цифрові вимірювальні комплекси, цифрові мікроскопи та ін. Нові навчальні засоби надходять в школи за умови їх методичної підтримки у вигляді електронних методичних посібників, які включені до поставок та безкоштовного навчання учителів їх використанню. Ці елементи, які наявні в більшості шкіл світу потребують уваги з боку вчителя, як інноваційні інструменти для додаткової мотивації учнів до здійснення дослідницької діяльності на формування вмінь опрацьовувати отриману інформацію у вигляді графіків та таблиць. Зазначені засоби дають можливість доповнити більшість шкільних демонстрацій аналітичним матеріалом та удосконалити їх методику використання. Активне використання зазначених засобів учнями під час проведення лабораторних робіт дозволяє значно економити час, затрачений на проведення робіт та підвищує точність більшості вимірів. Більшість новітніх засобів навчання мають підтримку у вигляді безкоштовного поновлення програмного забезпечення та додаткової можливості для учителя та учня розмішувати власні розробки у мережі для сумісного використання іншими користувачами. Наявність цих засобів надає можливість застосовувати технології STEM орієнтованої освіти, тобто навчання через власні дослідження учнів. Особливістю зазначеної технології є формування вміння учня використовувати набуті знання не тільки у галузі фізики а й у інших споріднених предметах, що є необхідним фактором для формування важливих життєвих компетентностей. Оскільки пріоритетним напрямком набуття необхідних компетентностей як учнем так і учителем є вміння знайти потрібну інформацію, її опрацювати та зробити вірний висновок, використання мережних ресурсів є необхідним елементом сучасного уроку. Для підтримки напрямку навчальних досліджень учнів створено окремий україномовний ресурс Міжпредметного лабораторного комплексу Національного центру «Мала академія наук України» «МАНЛаб» <http://manlab.inhost.com.ua>. Ресурс містить значну кількість методичних розробок, відеозаписів експериментів, лекцій та пропозицій для співпраці у плані безкоштовної допомоги по здійсненню учнівських досліджень.

Хімія

У 2017-2018 навчальному році в основній школі завершується перехід на навчальні програми, розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392 і затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 664 від 06.06.2012 року зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2015 № 585.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» у поточному році навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів були оновлені.

Таким чином, навчання хімії у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році здійснюватиметься за такими **навчальними програмами:**

7 - 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>)

8 - 9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН України від 17.07.2015 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>);

10-11 класи:

- Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. **Рівень стандарту** (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>);

- Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. **Академічний рівень** (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021);

- Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. **Профільний рівень** (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021);

- Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. **Поглиблене вивчення** (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021).

Програми з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів академічного, профільного рівнів та для поглибленого вивчення надруковано у збірнику «Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10-11 класи» – Тернопіль: Мандрівець, 2011, а також розміщено на офіційному веб-сайті

Програми позбавлені поурочного поділу. Вчитель може самостійно розподіляти навчальні години і визначати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 03.04.2012 р. № 409 (в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 р. № 664), у всіх загальноосвітніх навчальних закладах (додатки 1 - 13) хімія вивчається:

у 7 класі - 1,5 години на тиждень,

у 8 класі - 2 години на тиждень,

у 9 класі – 2 години на тиждень.

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах з *очною формою навчання* (додатки 14-15) хімія вивчається у 7 класах – 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 класах – 1,5 години на тиждень. У вечірніх (змінних) загальноосвітніх школах із *заочною формою навчання* (додатки 16-17) у 7 – 9 класах хімія вивчається 1 годину на тиждень.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 (із змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 657), хімія вивчається:

на рівні *стандарту* – в 10 і 11 класах 1 годину на тиждень;

на *академічному* рівні – в 10 класі 1 годину на тиждень, в 11 класі 2 години на тиждень;

на *профільному* рівні – в 10 класі 4 години на тиждень, в 11 класі 6 годин на тиждень.

Варіативна складова Типових планів може використовуватись на підсилення предметів інваріантної складової. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми здійснюється вчителем самостійно і фіксується у календарно-тематичному плані, який погоджується керівником навчального закладу чи його заступником. Вчитель записує проведені уроки на сторінках класного журналу, відведених для предмета, на підсилення якого використано зазначені години.

За рахунок збільшення годин, окремі предмети в старшій школі можуть вивчатися за програмами академічного рівня, а не рівня стандарту, як це передбачено Типовими планами.

З огляду на зазначене рекомендуємо за рахунок варіативної складової виділити не 1, а 2 години на вивчення хімії на академічному рівні в 10 класі. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, самостійно збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми.

Одним із шляхів диференціації та індивідуалізації навчання є впровадження в шкільну практику системи курсів за вибором та

факультативів, які реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти і доповнюють та поглиблюють зміст навчального предмета.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учителі можуть творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази навчального закладу. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

В організації навчально-виховного процесу загальноосвітнім навчальним закладам дозволено використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Перелік цієї навчальної літератури щорічно оновлюється і розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Починаючи з 2017/2018 навчального року, вивчення хімії в 7-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за оновленою на компетентнісних засадах навчальною програмою.

У пошуках напрямів реформування освіти світова практика обрала *компетентнісний підхід*, завдяки якому випускник навчального закладу формується як компетентна особистість, готова до самореалізації в соціумі й особистому житті. Можна й ширше характеризувати такого випускника: володіє інформацією, здатний до аналізу ситуації і прийняття рішення, налаштований на діяльність, спрямовану на успішне розв'язування проблем на основі здобутих знань, і досвіду, готовий до самонавчання, комунікабельний. Отже, йдеться про загальну життєву компетентність людини.

У проєкті «Нова українська школа: основи стандарту освіти» компетентнісний підхід визначено як «місток, який поєднує школу з реальним світом і тими потребами, які ставить перед людиною життя», а компетентність трактується як «поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити діяльність у нових непередбачуваних умовах».

Упровадження компетентнісного підходу спрямовано на те, щоб врешті перейти від предмето- до дитиноцентризму, від вивчення предмета хімія до навчання учнів, від заучування фактів до розуміння принципів і усвідомлення цінностей, від навчання «для оцінки» до досягнення освіченості й освоєння культури «для себе».

Порівняння ознак «ЗУНівського» і компетентнісного підходів у навчанні

<i>«ЗУНівський» підхід</i>	<i>Компетентнісний підхід</i>
Ключове питання: чого навчати?	Ключове питання: з якою метою

	навчати?
Орієнтація на зміст і процес навчання	Орієнтація на результат навчання
Результат навчання – знання, уміння, навички	Результат навчання -- ключові і предметні компетентності
Унормованість обов'язкових результатів навчання	Досягнення особистісно цінних освітніх результатів
Трансляція готових знань	Самостійне здобування знань; створення власної системи знань
Засвоєння знань на все життя	Навчання як перманентний процес упродовж життя
Статичний зміст	Гнучкий зміст
Енциклопедичність змісту	Розкриття провідних природничо-наукових ідей
Предметний характер знань	Інтегративний характер знань; формування наукової картини світу в єдності гуманітарного і природничого складників
Навчальна діяльність із засвоєння системи знань	Пізнавальна діяльність, мотивована власними життєвими потребами, цікавістю до пізнання світу і себе в цьому світі.
Вивчення наукових фактів	Засвоєння основоположних наукових принципів; факти як засіб розкриття принципів
Навчання як засвоєння «порцій інформації»	Навчання як розв'язування проблемних ситуацій
Накопичення знань	Формування особистісних цінностей і ставлень
Відтворення обсягу знань	Творче застосування знань
Контрольні завдання на відтворення знань	Ситуативні завдання, наближені до реальних умов
Учень – об'єкт навчання	Учень – суб'єкт навчання
Учительський контроль	Учнівський самоконтроль
Оцінювання учителем	Самооцінювання учнем, рефлексія
Стабільний підручник як основне джерело інформації	Вибір джерел інформації
Традиційні методики формування ЗУН	Інноваційні методики формування компетентностей

Компетентнісний підхід реалізується у змісті освіти засобами навчальних предметів, тому оновлення навчальної програми з хімії спрямовувалося передусім на виявлення резервів змісту курсу хімії щодо впровадження компетентнісного підходу.

Оновлення навчальної програми для основної школи (7 – 9 класи)

Робочою групою було проаналізовано всі зауваження до навчальної програми з хімії, висловлені в процесі громадського обговорення; враховано слушні пропозиції, спрямовані на тлумачення основних закономірностей, усунення зайвої деталізації фактичного матеріалу, уточнення формулювань, загального редагування тексту.

Водночас, не враховано пропозиції, що суперечать освітньому стандарту, не відповідають віковим особливостям учнів, стосуються проблем методики навчання.

Програма з хімії для основної школи оновлювалася з урахуванням таких вихідних позицій.

1. Базовий курс хімії мінімальний за обсягом, але функціонально цілісний, забезпечує хімічну грамотність і базову хімічну культуру учнів, достатній для подальшої освіти й самоосвіти учнів, соціалізації і творчої самореалізації особистості.

2. Програма розкриває провідні ідеї хімічної науки, спрямовує на формування в учнів ціннісних установок, світоглядних орієнтацій і набуття досвіду їх застосування у власній діяльності.

3. Перелік очікуваних результатів навчальної діяльності учнів за складниками предметної компетентності орієнтує вчителя на досягнення мети, сприяє плануванню і моніторингу процесу й результатів навчання.

4. Зміст програми враховує пропедевтичну підготовку учнів з природознавства і міжпредметні зв'язки з іншими природничими предметами.

5. Учніський хімічний експеримент доступний і безпечний для виконання в лабораторних умовах.

6. Навчальна програма структурується у зручний для використання спосіб.

Зміни в навчальній програмі основної школи

Пояснювальну записку до програми доопрацьовано з урахуванням змін у її структурі і компетентнісного спрямування навчання хімії. Розкрито компетентнісний потенціал навчального предмета, складено таблицю, в якій кожен ключову компетентність скорельовано з предметним змістом і навчальними ресурсами для її формування.

Структура програми є максимально інформативною. Вона орієнтує вчителя на ***очікуванні результати навчальної діяльності*** учнів. Результати навчання визначено згідно зі структурою компетентності *за складниками: знанням, діяльним, цінним*. ***Зміст навчального матеріалу і практична складова*** забезпечують формування компетентностей.

У кожній темі програми визначено предметний зміст, що розкриває спільні для всіх навчальних предметів наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Наскрізні змістові лінії є засобом інтеграції навчального змісту і відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що

послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів. Вони в певній мірі корелюють з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Реалізація наскрізних змістових ліній полягає у відповідному трактуванні навчального змісту тем і не передбачає будь-якого його розширення чи поглиблення. Діяльнісний і ціннісний компоненти результатів навчання також скорельовано з цими змістовими лініями.

У результаті оновлення програми відібрано «ядро знань» (необхідний і достатній зміст) з хімії, оволодіння яким забезпечує базову, загальнокультурну підготовку з предмета і створює підґрунтя для подальшого навчання хімії у старшій школі.

У змістовій частині вилучено деякі приклади хімічних сполук і реакцій, що переобтяжують чи дублюють зміст. Акцентовано екологічний і здоров'язбережувальний аспекти. У темі з органічної хімії структуровано чинний зміст; посилено увагу до актуального нині питання переробки нафти і застосування її продуктів (описовий матеріал, без використання хімічних формул). Практичну частину оновлено завдяки дослідам з використанням препаратів побутової хімії (у чинних межах). Для вчителя – це базис для формування компетентностей учнів.

У програмі не зазначено розподіл годин за темами. Заради досягнення запланованих результатів навчання учитель має право самостійно визначати час, необхідний для вивчення тем, зважаючи на умови функціонування навчального закладу і навчальні можливості учнів. Учитель також може обґрунтовано змінювати порядок вивчення тем і окремих питань у межах одного класу. Перенесення вивчення тем із одного класу до іншого є недоцільним.

7 клас. Вступ.

Ознайомлення з правилами безпеки під час роботи з лабораторним посудом та обладнанням кабінету хімії, маркуванням небезпечних речовин перенесено в цю тему з теми «Кисень».

Демонстрацією передбачено зміну забарвлення природних індикаторів у середовищі побутових хімікатів і харчових продуктів.

Дослідження будови полум'я і знайомлення з маркуванням небезпечних речовин (на прикладі побутових хімікатів) перейшли в статус лабораторних дослідів.

Відпрацювання найпростіших лабораторних операцій винесено на практичну роботу.

Запропоновано нові теми навчальних проектів.

Тема 1. Початкові хімічні поняття.

Вилучено поняття про склад атома, оскільки одночасно атом вивчається в курсі фізики.

Доповнено питанням про поширеність хімічних елементів у природі для повноти уявлень про них і зв'язку з життям.

Змінено послідовність питань: спершу метали й неметали, потім металічні та неметалічні елементи.

Закон збереження маси речовин перенесено в цю тему, де розглядаються хімічні реакції.

Перелік розрахункових задач доповнено задачами на обчислення маси елемента в складній речовині за його масовою часткою, що логічно продовжує попередній перелік типів задач.

Демонстрації доповнено дослідом (перенесено з теми «Кисень»), що ілюструє закон збереження маси речовин (виконується реально або віртуально).

У лабораторному досліді уточнено, які саме хімічні реакції досліджуються.

Під час практичної роботи передбачено дослідження фізичних і хімічних явищ на прикладах побутових хімікатів і харчових продуктів.

Тема 2. Кисень.

Уточнено способи добування кисню в лабораторії (на прикладі гідроген пероксиду і води).

Вилучено повне окиснення глюкози з прикладів взаємодії кисню зі складними речовинами.

Демонстрацію маркування небезпечних речовин перенесено до «Вступу».

Практична робота з добування кисню проводиться з використанням різних біологічних каталізаторів.

Уточнено теми навчальних проєктів.

Тема 3. Вода.

Уточнено поняття про кислоти й основи (замість гідратів оксидів).

Необхідно зазначити, що в цій темі вводиться лише поняття про кислоти й основи, не виходячи за межі наведених речовин для складання рівнянь реакцій. Вивчати класи кислот і основ необхідно у 8 класі в темі «Основні класи неорганічних сполук».

8 клас. Повторення найважливіших питань курсу хімії 7 класу

Вилучено повторення поняття про масову частку розчиненої речовини, оскільки в найближчих темах воно не використовується.

Розрахункові задачі доповнено обчисленням об'єму води в розчині.

Уточнено формулювання демонстрацій.

Вилучено лабораторний дослід з виготовлення водних розчинів із заданими масовими частками розчинених речовин; його винесено на практичну роботу.

Скорочено домашній експеримент.

Виокремлено теми навчальних проєктів екологічного змісту.

Тема 1. Будова атома. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів.

Дотримано логіки вивчення теоретичних понять: спершу розглядається будова атома, потім періодичний закон.

Замість менделєєвського формулювання періодичного закону вивчається сучасне його формулювання.

Вилучено поняття про нуклід (передбачено в курсі фізики).

Демонстрації доповнено 3Д моделями.

Розширено тематику навчальних проєктів.

Тема 2. Хімічний зв'язок і будова речовини.

Перенесено питання про ступінь окиснення, визначення ступеня окиснення елемента за хімічною формулою сполуки, складання формули сполуки за відомими ступенями окиснення елементів до відповідної теми 9-го класу, де ці поняття використовуються.

Ознайомлення з фізичними властивостями речовин вилучено з демонстрацій (залишено лабораторний дослід). Дослідження цих властивостей винесено на практичну роботу.

Теми навчальних проектів скориговано.

Тема 3. Кількість речовини, розрахунки за хімічними формулами.

Вжито термін *стала Авогадро* замість *число Авогадро*.

Усунуто технічну помилку: пропуск розрахункових задач на обчислення молярної маси речовини.

Демонстрації доповнено зразками речовин.

Тема 4. Основні класи неорганічних сполук.

Переструктуровано зміст теми: спершу розглядаються кислоти, потім основи; ряд активності металів перенесено до кислот; далі -- амфотерні гідроксиди.

Доповнено питанням про вплив неорганічних сполук на здоров'я людини.

Вилучено лабораторний дослід дії водних розчинів лугів на індикатори як повтор.

Уточнено теми домашнього експерименту і навчальних проектів.

9 клас. *Повторення найважливіших питань курсу хімії 8 класу*

Тема 1. Розчини.

Уточнено, про які колоїдні системи йдеться: суспензії, емульсії, аерозолі.

Кристалогідрати розглядаються на рівні загального поняття.

Поняття про рН розглядається без математичних розрахунків.

Знято аналітичне виявлення бромід-, йодид-, ортофосфат-іонів.

Розв'язування задач на приготування розчинів із кристалогідратів замінено на задачі за рівняннями реакцій з використанням розчинів із певною масовою часткою розчиненої речовини.

З лабораторних дослідів вилучено виявлення бромід-, йодид-, ортофосфат-іонів.

Темам навчальних проектів надано практичного спрямування.

Тема 2. Хімічні реакції.

Поняття про ступінь окиснення перенесено в цю тему, до окисно-відновних реакцій.

Спрощено зміст лабораторного дослідження: відповідне дослідження винесено на практичну роботу.

Тема 3. Початкові поняття про органічні сполуки.

Знято поняття про основний і збуджений стани атома Карбону.

Хімічні реакції вуглеводнів доповнено реакціями заміщення і приєднання.

Розглядається процес перегонки нафти, а не лише продукти.

Доповнено питанням про охорону довкілля у зв'язку з використанням вуглеводневої сировини.

Замість питання про жири у природі розглядаються природні й гідрогенізовані жири.

Досліди з гліцеролом перенесено з демонстрацій до лабораторних дослідів.

Домашній експеримент доповнено дослідями з мийними засобами.

Розширено тематику навчальних проектів практичного спрямування.

Тема 4. Роль хімії у житті суспільства.

Назву теми змінено, оскільки попередня (узагальнення знань) не відповідає змісту і потребує значного розширення його.

Додано питання про роль хімічної науки в забезпеченні сталого розвитку людства та про видатних вітчизняних учених-хіміків.

Скориговано теми навчальних проектів.

Звертаємо увагу, що навчальної програмою з хімії для 7-9 класів **не передбачено** розв'язування розрахункових задач на встановлення молекулярної формули (формульної одиниці) речовини, задач на приготування розчинів за участі кристалогідратів, на обчислення теплового ефекту реакції.

Оновлена програма надає вчителю більшій автономії в питаннях розподілу навчального часу на вивчення тем і окремих питань у межах тем. Учитель має скористатися цим задля реалізації діяльнісного складника результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, виокремлення часу на формування практичних умінь та оцінних ставлень, мотивації, самооцінки учнів. Перевага надається проблемному навчанню, що спрямовує на послідовне розв'язування проблеми через її формулювання, усвідомлення, засвоєння необхідних знань і умінь, вироблення ставлень і формування нового знання. Посилюється увага до інтерактивних методів, виконання навчальних проектів. Учитель виконує роль супроводу, консультує, підтримує активність, забезпечує самостійність учнів.

У методичній літературі з хімії, присвяченій практичному втіленню компетентнісного підходу, увага зосереджується винятково на предметній компетентності, через це виникає ще одна проблема, що стосується способу її монтування у ключову природничо-наукову компетентність і формування інших ключових компетентностей. Постає питання: як останні можна і слід формувати засобами навчання хімії.

До 10 ключових компетентностей, що увійшли до оновлених навчальних програм для основної школи, належать: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя.

Предметні (галузеві) компетентності стосуються змісту конкретної освітньої галузі чи предмета, тобто предметна хімічна компетентність є складником природничо-наукової компетентності, що, у свою чергу, входить до ключової компетентності у природничих науках і технологіях.

Навчання хімії безпосередньо відповідає за формування хімічної компетентності, але в тісному поєднанні з усіма ключовими

компетентностями. У деяких випадках такий зв'язок впливає зі змісту навчання хімії і очікуваних результатів навчальної діяльності учнів, сформульованих у програмі з предмета. Очевидно, що розв'язування розрахункових задач розвиває математичну компетентність; на формування екологічної грамотності й здорового способу життя зорієнтовано зміст практично всіх розділів програми з хімії, цим матеріалом насичено й нові підручники; основні компетентності у природничих науках і технологіях забезпечуються дотримання принципів наступності й міжпредметних зв'язків курсів природознавства і хімії, хімії і фізики, хімії і біології. Отже, ці ключові компетентності безпосередньо торкаються хімічного змісту, тому їх неможливо оминати в методиці навчання.

Менш очевидною є можливість формувати засобами хімії такі ключові компетентності, як інформаційно-цифрова, вміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури.

У змісті програм з хімії немає питань, безпосередньо зорієнтованих на ці компетентності, отже єдиний шлях розв'язування проблеми – додаткова методична робота вчителя.

Володіння інформаційно-цифровою компетентністю виявляється у процесі навчальної діяльності учня з використанням електронних освітніх ресурсів, цифрових вимірювальних комплексів, віртуальних хімічних лабораторій, пошуку, збереження й цільового використання інформації, створення власних інформаційних продуктів з хімічної тематики.

Основою вміння вчитися впродовж життя є власний досвід навчання хімії, освоєння як теоретичного змісту науки, так і хімічного експерименту. Учитель має спрямовувати самоосвіту учнів: спонукати до роботи з підручником, іншими дидактичними матеріалами, довідниками, додатковими джерелами; навчати організовувати пізнавальну діяльність згідно з поставленим теоретичним чи практичним завданням: планувати, добирати потрібні засоби, розраховувати власний час і доводити роботу до завершення, оцінювати результат тощо. Найкращим чином вміння вчитися мотивується, формується й виявляється під час роботи над навчальними проектами.

Ініціативність і підприємливість учнів тісно пов'язані з вмінням учитися, визначати мету і досягати її, при цьому не обмежуватись власною особою, а встановлювати контакти з партнерами, розробляти як одноосібні, так і колективні плани, приймати рішення і відповідати за них. Ці риси виявляються під час групової навчальної й експериментальної роботи, виконання групових проектів.

Соціальна та громадянська компетентності учнів виявляються у ще ширшому колі людей, залучених до співпраці над спільними соціально значущими проектами, наприклад, із проблем довкілля, під час виконання яких учні виконують різні соціальні ролі.

Ці компетентності ґрунтуються на усвідомлених принципах і цінностях, що стосовно хімії виражаються у патріотизмі, розумінні переваг

сталого розвитку, поцінуванні внеску видатних вітчизняних хіміків у розвиток науки.

Щодо формування обізнаності та самовираження у сфері культури як ключової компетентності, то передусім це стосується розкриття значення науки хімії як складника загальної культури людства нарівні з іншими науками, мистецтвом, літературою. З іншого, утилітарного боку, слід констатувати, що мистецтво завжди було пов'язане з хімією, досягнення хімії прислужилися для створення художніх творів -- від стародавніх часів до сьогодення, від природних мінералів до сучасних синтетичних матеріалів. Самовираження учнів у творчості також потребує таких засобів.

Кращі підручники нового покоління містять достатньо навчального матеріалу, спрямованого на розвиток загальної культури, формування громадянськості, патріотизму, а методичний апарат підручників передбачає самонавчання, роботу в групі, отже, комунікацію, пошук додаткової інформації.

Формування ключових компетентностей потребує залучення різноманітних навчальних ресурсів. Оновленою програмою визначено такі: навчальні завдання (в тому числі, міжпредметні контекстні, кількісні і якісні задачі), навчальне обладнання і матеріали, засоби унаочнення, електронні освітні ресурси, навчальні проекти, тренінги, інформаційні й аналітичні матеріали, науково-популярна і художня література, мистецькі твори інші медійні і друковані джерела тощо. Підручник нині втрачає свою роль основного навчального ресурсу і переходить у статус ресурсного мінімуму.

Упровадження компетентнісного підходу зумовлює використання завдань, виконуючи які, учні зможуть навчитись застосовувати знання у нетипових ситуаціях, розв'язувати завдання, що пов'язані з власною життєдіяльністю, навчитись формулювати оцінні судження щодо себе як соціальної складової частини живої природи.

Виконуючи компетентнісно орієнтовані завдання, учні мають навчитися: знаходити потрібну інформацію; виокремлювати головне з прочитаного або почутого; точно формулювати свої думки; планувати свої дії; обирати спосіб дії в певних ситуаціях; оцінювати отриманий результат і критично ставитися до нього; самоорганізовуватися; застосовувати знання, вміння, навички у ситуаціях, що виникли. Для завдань такого типу характерне діяльнісне спрямування, моделювання життєвої ситуації, актуальність запитань, що розглядаються, і наявність певних складників структури завдання. Такі навчальні завдання, як правило, міжпредметного змісту і пов'язані з життєвими ситуаціям й загальнокультурними цінностями.

Компетентісно орієнтованими, зокрема, є контекстні задачі як спосіб усвідомлення цінності знань з предмета, що вивчається, зокрема хімії. Реалізація особистісно розвивального потенціалу таких задач відбувається у разі виходу їхнього змісту за рамки одного предмета і конкретного застосування навчального матеріалу в житті учня й інших сферах його майбутньої діяльності.

Компетентнісно орієнтовані завдання можуть бути пов'язані з роботою з документами, збиранням інформації, висуванням гіпотези, відтворенням ситуації, що відповідає реальному життю.

До компетентнісно орієнтованих завдань відносять:

практико-орієнтовані, спрямовані на найпростіші практичні потреби і тому мають ціннісну орієнтацію. Вони можуть подаватися у вигляді навчального проекту;

особистісно-орієнтовані, під час розв'язування яких учень має, окрім знань і вмінь, проявити особистісний потенціал (усвідомлювати зв'язок хімії з проблемами життя людини, оцінювати й робити висновки щодо ролі діяльності людини в побудові картини світу, обґрунтовувати судження про смисл пізнання людиною природи);

проблемно-пошукові, які виконуються на основі реального або мисленнєвого (уявного) експерименту;

ціннісно-орієнтовані, що розглядають проблеми безпеки життєдіяльності і здоров'я людини, екологічного стану довкілля;

завдання, пов'язані з *комунікативними потребами* людини. У змісті таких задач розглядається природничо-наукова основа зв'язків між людьми, наприклад хімічні сполуки і сплави, що застосовуються в телерадіокомунікації, діяльності естетичного спрямування та спорту (пояснення феноменів довкілля, використання матеріалів для мистецької діяльності та спортивних досягнень людини на основі природничих наук). Такі завдання особливо важливі для виконання веб-квестів.

Веб-квест в освіті розглядається як цілеспрямований пошук інформації на визначену тему в мережі Інтернет. За Я.С. Биховським, «веб-квест – це сучасна технологія, заснована на проектному методі навчання, що включає пошукову діяльність учнів разом з учителем із застосуванням нових інформаційно-комунікаційних засобів». У веб-квестах поєднуються елементи дидактичних ігор та методу проектів.

Компетентнісно-орієнтовані завдання (задачі) у своєму змісті містять:

мотивацію (стимул), що є введенням у проблему (бажано практико-орієнтовану) і відповідає на запитання «з якою метою треба це робити?»;

формулювання завдання – відповідає на запитання «що саме треба зробити?». Учень має чітко визначити для себе суть завдання: відповісти на запитання, систематизувати перелічені речовини (реакції, умови), позначити, прочитати і висловити думку, обчислити, порівняти, оцінити тощо;

інформацію (додаткову), необхідну для розв'язання задачі. Ця частина відповідає на запитання «чому?».

перевірку (критерії) – результат виконання – відповідає на запитання «що, в якій формі треба зазначити?».

Особистісне спрямування змісту завдання вимагає наявності в ньому мотиву. Учень має бачити в діяльності особистісний сенс і цінність. Мотиваційними прийомами, що їх можна задіяти при складанні компетентнісно орієнтованих завдань, можуть бути: зацікавлення учня у збагаченні життєвого досвіду; врахування індивідуального стилю

мислення; включення до змісту життєвого контексту; надання можливості отримати позитивні емоції у процесі спілкування.

Особистісна орієнтація при створенні компетентісно орієнтованих завдань передбачає поєднання знаннєвого складника (як частини життєвого досвіду) з формуванням світосприйняття і особистісних ціннісних якостей (пізнавальна, етична, екологічна спрямованість тощо). Як результат, учні отримують не лише знання про світ та вміння взаємодіяти з ним, а й навички соціальних відносин. Компетентісне та особистісно орієнтоване навчання гарантує не лише отримання учнем знань, умінь і навичок з хімії, а й усвідомлення навіщо вони потрібні і де він їх зможе застосувати в житті.

Під час розроблення компетентісно орієнтованих завдань необхідно врахувати усі складники — знаннєвий, діяльнісний і ціннісний — і передбачити, який досвід отримає учень у результаті їх виконання; підібрати форми завдань, оптимальні для певного уроку; сформулювати зміст завдань, відібрати до нього інформаційний матеріал; співвіднести завдання зі змістом матеріалу, що вивчається. Власне компетентісно орієнтоване завдання, завжди передбачає виявлення всіх трьох складників предметної компетентності.

Постає питання щодо необхідності знати означення термінів, понять, законів, тощо. Згідно концепції компетентісно орієнтованого навчання учень має вміти використовувати набуте за роки навчання у школі в подальшій практиці. То чи варто вимагати від учня дослівного знання закону збереження маси речовин, чи краще звернути увагу на формування і розвиток уміння ним користуватися при складанні рівнянь і розв'язанні розрахункових задач? Дуже часто, зазубривши правила і закони, учень не розуміє їх і не вміє ними скористатися.

Готуючи усне опитування, учитель має визначитися з метою перевірки, а від цього - зі змістом запитань і завдань. Нагадаємо, що запитання поділяються на основні (ті, повну відповідь на які передбачає запитання) і додаткові (у разі неповної відповіді вони будуть складниками основного). Зрозуміло, що запитання, поставлене учням 7 класу: «Назвіть способи розділення сумішей», не відповідатиме вимогам компетентісно орієнтованого навчання, а буде результатом відтворення змісту теми «Суміші». У даному випадку перевірятиметься лише один з трьох складників предметної компетентності — знаннєвий. Перефразуємо запитання: «Наведіть приклади способів розділення сумішей різних типів». У такому випадку для надання відповіді учень має: 1) пригадати і назвати види сумішей; способи розділення сумішей (знаннєвий складник); 2) проаналізувати можливість застосування кожного зі способів відповідно до певного типу сумішей (діяльнісний складник); 3) підібрати, з власного досвіду, досвіду близьких або набутої інформації, приклади розділення сумішей і оцінити можливість їх застосування у кожному окремому випадку (ціннісний складник).

Наведене вище завдання може бути як індивідуальним, так і використано для фронтального опитування. Кожен з учнів може навести свій приклад, доповнити відповідь однокласника. Спірні відповіді створюють проблемну ситуацію, розв'язування якої є найкращим

варіантом для знаходження правильної відповіді. Здатність учня розв'язати проблемну задачу (або завдання) дає змогу говорити про сформованість особистості. Саме критичне ставлення до результату розв'язання, усвідомлення відповідальності за нього є тією ціннісною складовою, яка разом зі знанневою і діяльнісною дає право вважати такі задачі компетентнісно орієнтованими.

Зміни в українській системі освіти висувають нові вимоги до рівня професійної кваліфікації та компетентності вчителів.

Сучасний вчитель повинен перенести акцент у процесі навчання з викладання на навчання, організувати саме викладання не як трансляцію інформації, а як фасилітацію (активізацію, забезпечення і підтримку) процесів осмисленого навчання, яке дозволить учням досягнути очікуваних результатів навчання.

Професіоналізм педагога, його налаштованість на самовдосконалення, самоосвіту, саморозвиток напрямку впливає на формування компетентностей та успішності учнів і є вирішальним фактором забезпечення якості освіти.

Предмети суспільно-гуманітарного спрямування

Історія

У 2017/2018 навчальному році чинними будуть оновлені програми для учнів 5 – 9 класів: «Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи», затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804; для учнів 10-11 класів: програми, затверджені наказом Міністерства від 14.07.2016 р. № 826.

Загальноосвітні навчальні заклади можуть також обрати для пілотування програму інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ. 10–11 класи».

Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за посиланнями: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>; <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>

У 2017 р. програми для 5–9 класів були оновлені з урахуванням положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.) і результатів громадського обговорення на сайті EdEra. Метою оновлення було запропонувати стратегію прогресу в навчанні через формування предметних умінь і визначених Концепцією ключових компетентностей. Для цього програми перебудовано на основі результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів як сукупності знаннєвого, смислового і діяльнісного компонентів. Зміст історичної освіти в оновлених програмах виступає не як самоціль, а як інструмент для досягнення результатів, що забезпечують формування життєво важливих навичок.

Оновлене формулювання мети загальної історичної освіти і компетентнісний потенціал предмета викладено в пояснювальній записці до програм. При організації навчальної діяльності вчитель має дбати насамперед про розвиток історичного мислення учнів. Вимоги щодо

знання фактологічного матеріалу (дат, імен, подій, термінів) підпорядковано формуванню низки життєво важливих компетенцій. Вилучено обов'язкові теми практичних занять, які обмежували самостійність учителя в доборі джерельного матеріалу, методів і прийомів навчання. Натомість запропоновано орієнтовну тематику практичних і творчих робіт із зазначенням, що вони є невід'ємною частиною навчання історії в сучасній школі і можуть відбуватися в різних формах, зокрема практичних (лабораторно-практичних) занять.

Напрямок для оновлення програм задавали інтегровані надпредметні змістові лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів; інтегровані змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Програми передбачають реалізацію й міжпредметних змістових ліній. Змістова лінія «Культурна самосвідомість» спрямована на розвиток школяра як особистості, яка розуміє роль культури у формуванні мислення, усвідомлює зміни різних культур упродовж історії, має уявлення про різноманіття культур та їх особливості, цінує свою культуру і культурну багатоманітність світу. Під час вивчення питань, що належать до змістової лінії «Інформаційне середовище», головною метою є зростання учня як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище, здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики. Змістова лінія «Цінності й моральність» спрямована на формування учня як морально повноцінної людини, яка знає загальноновизнані правила поведінки, дотримується їх у школі і поза школою, не байдужа до нехтування ними і за потреби реагує на це відповідно до можливостей.

Ефективній реалізації міжпредметних змістових ліній сприятимуть внесені у програми відомості про можливі в межах кожної теми міжпредметні зв'язки. Навчання по змістових лініях реалізується через актуалізацію відповідних знань, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу при міжпредметній і внутрішньопредметній інтеграції, позакласну роботу й роботу гуртків за інтересами, участь у загальнонаціональних учнівських конкурсах.

Концепція реформування середньої освіти й оновлені навчальні програми орієнтують учасників освітнього процесу на результат. У зв'язку з цим учителям надано широкі можливості самостійно планувати навчальну роботу з учнями як за змістом, так і за видами. Орієнтуючись на результати навчально-пізнавальної діяльності (що акцентують на зв'язку знання, смислового і діяльнісного компонентів), учитель має самостійно розподілити навчальний час за розділами програм. При тому потрібно подбати про збереження повноти завдань розділу, визначених як очікувані результати навчання.

Перелік історичних сюжетів у змісті кожного розділу програми не розділено на окремі заняття. Тому формулювання тематики уроків у межах розділів є також компетенцією вчителя. Формулюючи назву теми і перелік питань до кожного заняття, учителеві слід враховувати наявні в школі умови організації навчального процесу, пізнавальні інтереси й можливості учнів класу, а також власне бачення змісту розділу та підходів до його викладання.

Обов'язковою складовою кожного розділу програми є практичні роботи. Вони можуть бути як окремими вправами на частині уроку, так і спеціальними лабораторно-практичними заняттями. Учитель самостійно визначає форму, зміст і тривалість практичних робіт, орієнтуючись на визначені в розділах програми результати навчально-пізнавальної діяльності та подані до кожного з них орієнтовні завдання. Запропоновані в програмі завдання для практичних і творчих робіт (а в деяких випадках – ще й рекомендований перелік історичних подій, об'єктів і джерел для організації навчальної роботи) не обмежують право вчителя на вибір чи залучення інших джерел і пізнавальних завдань, диференціацію завдань за рівнем складності, виконання учнями практичних робіт не лише в класі, а й удома (з презентацією результатів на занятті).

Для підвищення ефективності навчання (зокрема доцільного розподілу навчального часу) рекомендуємо синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії. В оновлених програмах для 7–9 класів рекомендовану послідовність роботи над проблематикою історії України та всесвітньої історії за розділами наведено в таблиці наприкінці пояснювальної записки, а також у записках перед програмою для кожного конкретного класу. У програмах для 10–11 класів учитель може визначити послідовність такої роботи самостійно. Синхронізація вивчення історії України і всесвітньої історії – один зі способів забезпечити баланс між обсягом навчальних цілей у їх часовому вимірі та обсягом виділеного на вивчення цих предметів навчального часу.

У змістовому плані програми для 7–9 класів суттєво «розвантажено». Відібрано відповідні до віку учнів навчальні досягнення, частину з них сформульовано заново, декілька тем об'єднано. Відтак учні зможуть здобути знання (базові відомості), розуміння (ключові ідеї/поняття) і вміння (тобто дії, що забезпечують систематизацію, застосування й поглиблення знань і розумінь) на основі опрацювання менших обсягів інформації. Зміст програми інтегрованого курсу для 6 класу переформатовано на основі цивілізаційного підходу до розуміння історії стародавнього світу, що дало змогу інтегрувати навчальний матеріал навколо поняття європейської цивілізації, формування якої розгорталося й на теренах України.

Програма «Вступ до історії» для учнів 5 класу створена так, щоб найкраще врахувати призначення пропедевтичного навчання: підготувати школярів до сприйняття історії як важливої складової інтелектуального життя сучасного суспільства. Головні завдання цього курсу: а) формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження; б) розвиток у школярів інтересу до предмета та мотивації до його

вивчення; в) формування первинних уявлень про структуру і зміст історії України. «Вступ до історії» укладено так, аби в навчальній роботі вчитель міг надалі використовувати наявні підручники і водночас мав можливість залучати інформацію з інших джерел. Учителеві надано широкі можливості для самостійного наповнення навчальної роботи змістом відповідно до національного і локального вимірів, для вибору форм і методів роботи. За потреби він може навіть змінити порядок розділів програми, використовувати як пряму, так і зворотну хронологію, планувати вивчення інших (не тільки визначених у програмі) історичних осіб, подій, пам'яток з акцентом на історії України.

У зв'язку з внесеними в навчальні програми змінами наголошуємо, що вчитель здійснює календарне і поурочне планування в довільній формі (у друкованому або електронному вигляді). Він самостійно визначає формат, обсяг, структуру, зміст і оформлення календарних планів і поурочних планів-конспектів. Академічна свобода вчителя так само передбачає вільний вибір форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту освіти.

Учитель може дотримуватися пропонованої програмами стратегії навчання історії або вибудувати власний алгоритм роботи з учнями конкретного класу, зокрема, акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, змінити послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних і творчих робіт тощо. Ці зміни вчитель повинен відобразити в робочій програмі, яку може укласти за зразком програм, що затверджені Міністерством. Перепланування допустиме за умови збереження вчителем орієнтації на вимоги чинних програм щодо очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Створена вчителем робоча програма набуває чинності після розгляду педагогічною радою і затвердженням керівником навчального закладу.

У 2017/2018 навчальному році загальноосвітні навчальні заклади можуть долучитися до пілотування в десятих класах інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ». Для цього потрібні згода учнів та їхніх батьків, відповідне рішення педагогічної ради навчального закладу, а також затвердження навчального плану школи (якщо це передбачено) відповідним органом управління освітою.

Викладання у шкільних навчальних курсах з історії проблематики геноцидів, вчинених у XX столітті сталінським і гітлерівським режимами – Голодомору 1932 – 1933 рр., Голокосту, Депортації кримськотатарського народу – має проводитись з перспективи виховання в учнів/учениць поваги до людських цінностей та формування ключових освітніх компетентностей – передусім соціальної та громадянської, ініціативності.

Ураховуючи наближення 85-х роковин Голодомору 1932 – 1933 рр. – геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями/ученицями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду. При цьому історія трагедії українського народу має вписуватися в ширший історичний та порівняльний аспекти. Важливим є також поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу

педагогіки партнерства, поєднання зусиль вчителів-батьків-дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про голод-геноцид з погляду виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

У поточному навчальному році загальноосвітні навчальні заклади можуть обрати для пілотування програму курсу за вибором для учнів 10 класу «Голодомор 1932 – 1933 років в Україні: історія, уроки на майбутнє», схвалену Міністерством. Навчальні заклади у 2017/2018 р. також можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка, що буде проведено Українським науково-дослідним та освітнім центром вивчення Голодомору (HREC in Ukraine) у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

Правознавство

У цьому навчальному році чинними є такі програми: для 9-го класу «Навчальна програма з основ правознавства», для 10-го класу – «Правознавство» (рівень стандарту) (35 год.); для 10-11-х профільних класів – «Правознавство» (профільний рівень) (105 год.) зі змінами, внесеними в 2016 році. Програми названих предметів інваріантної частини навчальних планів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua, видані окремими брошурами та опубліковані у фахових виданнях.

Програма курсу з правознавства спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів.

У процесі вивчення курсу важливим є оволодіння учнями практично значущими для них знаннями та розуміннями, застосування найважливіших понять і термінів, розвиток у школярів/школярок навичок діяти у різноманітних життєвих ситуаціях, уміння аналізувати з правової точки зору явища та ситуації суспільного і повсякденного життя, використовувати правові знання та навички для реалізації та захисту своїх прав та формування активної громадянської позиції.

Під час вивчення правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту усіх навчальних дисциплін.

Відповідно до *Керівних принципів освіти в галузі прав людини для систем середньої школи*¹, розроблених Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ

¹ Керівні принципи освіти в галузі прав людини для систем середньої школи, ОБСЄ БДІПЛ, 2012 <http://www.osce.org/odihr/93969>

БДПІЛ) *основні компетенції в галузі прав людини для учнів середніх шкіл* включають такі основні елементи:

- знання і розуміння* (філософія прав людини, принципи прав людини і прав дитини, міжнародні стандарти, дотримання прав людини);
- ставлення і цінності* (повага до себе та інших, критичне мислення, толерантність тощо);
- навички та поведінка* (відстоювання прав людини тощо).

Під час викладання правознавства варто також звернути увагу на рекомендації Координатора проектів ОБСЄ в Україні щодо запровадження підходу, заснованого на правах людини, до загальної середньої освіти в Україні (соціогуманітарний цикл). У результаті посилення освітнього компоненту з прав людини, засвоєння учнями/ученицями знань і розуміння принципів прав людини надасть можливість користуватися своїми правами і реалізовувати їх, а також поважати і відстоювати права інших.

Найефективнішим методом у засвоєнні принципів та норм права, прав людини є **пояснювально-ілюстративний** (учитель/учителька надає інформацію за допомогою різноманітних дидактичних засобів, а учні/учениці сприймають, осмислюють та запам'ятовують). Для опанування уміннями та навичками найпридатнішим є **репродуктивний метод**, який полягає у виконанні вправ на повторення знань або дій у стандартних повторюваних умовах.

Досвід творчої діяльності можна набути внаслідок застосування проблемних методів навчання (**проблемний виклад, частково-пошуковий, дослідницький**), що передбачають розв'язування проблемних правових задач від максимальної участі учителя/учительки до мінімальної. Розв'язування правових проблемних задач має на меті узгодження різноманітних прав суб'єктів взаємодії та вибудовування ієрархії їхньої важливості тощо. Засвоєння цінностей відбувається внаслідок осмислення (рефлексії) розв'язків проблемних задач, тобто для прищеплення цінностей також використовуються проблемні методи навчання.

Таким чином, процес навчання правознавства повинен бути спрямований на ознайомлення учнів/учениць із принципами та нормами права; виконання вправ на застосування принципів та норм права у стандартних ситуаціях (тактичне навчання); згодом розв'язування правових проблемних задач (стратегічне навчання – конструювання методів вирішення проблем); завершуватися навчання повинно рефлексією розв'язків, тобто прищепленням цінностей шляхом засвоєння уроків із розв'язування проблемних задач (усвідомлення важливості тих чи тих ідей).

Окремою структурною складовою програм є **практичні заняття** (уроки), які включені до програм упродовж вивчення певного правознавчого змісту. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. Програма передбачає також уроки-узагальнення до розділів курсу та підсумкові уроки до курсу. На цих уроках учні/учениці за допомогою вчителя/вчительки мають можливість систематизувати та узагальнити

вивчене, відрефлексувати процес навчання, реалізувати міжпредметні зв'язки.

Ураховуючи важливість прав людини як наскрізного компонента усього освітнього процесу, особливу увагу потрібно приділити ознайомленню учнів/учениць із Міжнародним біллем прав людини, що складається із Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакта про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакта про соціальні, економічні і культурні права (1966). Також важливо передбачити практичні заняття щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та обов'язковості практики Європейського суду з прав людини в Україні. Окремо варто ознайомити учнів/учениць із Конвенцією ООН про права дитини (1989)

Практичні заняття за методикою проведення можуть бути різноманітними: неімітаційні (дискусії, екскурсії, виїзні заняття), імітаційні неігрові (аналіз конкретних ситуацій або документації), імітаційні ділові, рольові ігри, ігрове проектування тощо.

Одним із різновидів практичної роботи є дослідні практичні роботи. Приміром, складання позову про відшкодування моральної шкоди, складання позову про стягнення аліментів, складання шлюбного договору тощо.

Використання на уроках практичних завдань передбачає не тільки підвищення рівня знань учнів за рахунок активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності, а й сприяє розвитку їхніх творчих здібностей та формуванню практичних компетенцій.

Серед навчальних ресурсів для проведення практичних завдань, зокрема з акцентом на права людини, варто використовувати напрацювання міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, які містяться у відкритому електронному доступі у мережі Інтернет.

Також слід пам'ятати про законодавчі зміни, що стосуються конституційно-правового та галузевого регулювання суспільних відносин. За період 2016-2017 н.р. Верховною Радою України було прийнято низку законів, які повинні бути враховані при викладанні правознавства: „Про внесення зміни до статті 42 Кодексу законів про працю України щодо захисту трудових прав працівників” від 06.04.2017 № 2005-VIII, „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків” від 05.04.2017 № 1999-VIII, „Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища” від 09.02.2017 №1848-VIII, „Про Вищу раду правосуддя” від 21.12.2016 № 1798-VIII, „Про споживче кредитування” від 15.11.2016 № 1734-VIII.

Варіативні курси правознавчого й громадянознавчого змісту в основній школі виконують роль пропедевтичних курсів та курсів до профільної підготовки учнів. Це «Живи за правилами» (7–8 кл.); «Вчимося бути громадянами» (8 клас); «Ми – громадяни України» (9 клас).

Варіативні курси правознавчого й громадянознавчого змісту в основній школі виконують роль пропедевтичних курсів та курсів допрофільної підготовки учнів. Це «Живи за правилами» (7–8 кл.); «Вчимося бути громадянами» (8 клас); «Ми – громадяни України» (9 клас).

В умовах російської агресії украї актуальним є вивчення курсу за вибором "Досліджуючи гуманітарне право", який містить основні положення Міжнародного гуманітарного права. Курс сприяє формуванню в учнів власного ставлення до норм МГП, отриманню ними знань про найбільш поширені способи захисту себе і своїх близьких в неординарних життєвих ситуаціях, пов'язаних з ризиком; розвитку вмінь учнів регулювати власну поведінку в повсякденному житті; вчить визначати межі порушень МГП, формувати вміння оцінювати ситуації насильства з гуманітарної точки зору; попереджувати ескалацію насильства. Школярі мають розуміти причини появи біженців, складнощі їхнього життя тощо.

Філософсько-світоглядні дисципліни

У старшій школі чинними залишаються програми «Людина і світ. 11 клас», «Філософія. 10-11 класи», (К.: Поліграфкнига, 2010).

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце в нашому суспільстві посідає медіаграмотність.

З 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпеченню процесу упровадження медіаграмотності та методик критичного мислення до викладання суспільних дисциплін у середній загальноосвітній школі. Посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Людина і світ» та інших суспільствознавчих курсів. На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП з вересня 2013 є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua/>), у тому числі з відеоархівом, з метою створення інтерактивної платформи для спілкування медіапедагогів, задля сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі.

На порталі розміщуються новини медіаосвіти, поповнюється електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо).

Одним з важливих напрямів освіти є розвиток толерантності й порозуміння в Україні через міжкультурну освіту, запровадження інноваційних практик роботи з формування соціальної компетентності дитини починаючи з дошкільних навчальних закладів, в початковій школі та під час виховних годин в середній та старшій школі. Рекомендуємо інтегровану програму з міжкультурної освіти «Культура добросусідства».

У 2017/2018 навчальному році загальноосвітні навчальні заклади можуть долучитися до пілотування в десятих класах інтегрованого курсу «Громадянська освіта». Для цього потрібні згода учнів та їхніх батьків, відповідне рішення педагогічної ради навчального закладу, а також затвердження навчального плану школи (якщо це передбачено) відповідним органом управління освітою.

Курси морально-духовного спрямування

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи

курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05. 2014 № 664) у 2016 -2017 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової. Натепер Міністерством рекомендовано декілька програм: «Етика» (Київ, «Перун», 2005), «Християнська етика в українській культурі» (вид –во «Сім кольорів», 2013), «Біблійна історія та християнська етика» (вид –во «АСМІ», Полтава, 2011), «Основи християнської етики» (вид –во «Літера ЛТД», 2011). Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, кабінети тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Математика

У 2017/2018 навчальному році учні 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів розпочнуть навчання за новою програмою «Математика. Навчальна програма для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (авт. Бурда М.І., Мальований Ю.І., Нелін Є.П., Номіровський Д.А., Паньков А.В., Тарасенкова Н.А., Чемерис М.В., Якір М.С.). Звертаємо увагу на те, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13 січня 2017 року № 52 «Про оновлення навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» до навчальної програми були внесені зміни. Навчальні програми із всіх предметів було модернізовано на компетентнісній основі. Розставлено наголоси на формуванні практичних навичок для подальшого їх застосування у реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці. Ознайомитись із оновленою програмою (затверджено навчальну програму наказом Міністерства освіти і науки України від 07 червня 2017 року № 804) можна на сайті Міністерства освіти і науки України за посиланням <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Відповідно до Типових навчальних планів для II ступеня

загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664, на вивчення математики у 9 класі відводиться 4 години на тиждень (2 години алгебри і 2 години геометрії).

Основним посилом громадського обговорення навчальної програми з математики для учнів 5-9 класів була надмірна завантаженість курсу, тому було прийнято рішення максимально розвантажити наявний матеріал в межах чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Вилучено деякий матеріал, який не використовується ні для логічного розгортання курсу, ні під час розв'язування задач і не має прикладного значення, звужено межі застосування окремих математичних фактів, зменшено обсяг громіздких обчислень і перетворень.

Розвантаження відбулося також за рахунок уточнення, коригування очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів з метою спрощення деяких з них, уникнення надмірної їх деталізації.

До програми додано таблицю з переліком ключових компетентностей, та завданнями покладеними на математику для їх розвитку.

Також значна увага приділяється вивченню наскрізних ліній. Усього виділено 4 наскрізні змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів):

- Екологічна безпека та сталий розвиток
- Громадянська відповідальність
- Здоров'я і безпека
- Підприємливість та фінансова грамотність

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища.

Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Основним засобом імплементації наскрізних ліній у математику є вибір задач. Також це можливо за рахунок виконання навчальних проектів, під час виконання яких учні повинні працювати групами, розділяти ролі, вчитись взаємодіяти в колективі, шукати та аналізувати інформацію, презентувати власні наробки на загал. Наводимо приклади тем проектів, що можна запропонувати для учнів:

- 5 клас: «Природні ресурси рідного краю, України, світу»; «Геометричні об'єкти в архітектурі», «Художня математика».
- 6 клас: «Паралельні та перпендикулярні прямі в нашому житті»; «Організація правильного харчування».
- 7 клас, алгебра: «Функціональні та нефункціональні залежності в реальному житті» (наприклад «Залежність тривалості життя від паління», «Залежність гальмівного шляху машини від її швидкості»).
- 8 клас, алгебра: «Використання графіків функцій при моделюванні одягу», «Графіки в мистецтві».

- 9 клас, алгебра: «Розрахунок кількості бактерій протягом певного часу», «Дослідження рівня захворюваності під час епідемії грипу».
- 7 клас, геометрія: «Трикутник в українському орнаменті», «Трикутні форми в архітектурі та побуті», «Трикутник в геодезії».
- 8 клас, геометрія: «Школа Піфагора», «Цікаві узагальнення теореми Піфагора», «Подібні трикутники в архітектурі та побуті».
- 9 клас, геометрія: «Многокутники в архітектурі та будівництві», «Геометричні об'єкти в архітектурі», «Геометрія паркетів, орнаментів, оригамі», «Розрахунок вартості матеріалів для ремонту кімнати».

Проаналізовано міжпредметні зв'язки, по можливості переставлено математичний матеріал для кращого його використання в інших предметах. Зокрема, у межах теми «Раціональні вирази» (8 клас) переставлено стандартний вигляд числа, що використовується в хімії.

Відбулося посилення практичної спрямованості курсу математики. По можливості більшість задач, що пропонуються учням для розв'язання, повинні мати практичний зміст. Для зручності вчителів у кінці кожного класу сформульовано певний перелік практичних задач, що можуть виконуватись на уроках. Їх розв'язання сприятиме реалізації наскрізних ліній ключових компетентностей.

Зазнала змін також структура програми. На перше місце поставлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, а не зміст навчального матеріалу, необхідний для їх досягнення, щоб підкреслити, що не самі знання є основною метою навчання. Очікувані результати навчання упорядковані за знаннєвим, діяльнісним і ціннісним компонентами.

Зміни стосуються кількості годин на кожен тему. Із усіх класів було вилучено теми для повторення. Також орієнтовану кількість годин замінено на мінімальну. За рахунок цього виділено суттєву кількість годин резерву, що пропонується використати на розгляд вчителів: повторення матеріалу на початку та/або в кінці року, збільшення кількості годин на кожен із вказаних у програмі тем. Як і раніше вчитель вільний змінювати порядок вивчення тем, якщо це не порушує логіку викладення матеріалу.

Суттєві зміни у змісті навчання

Алгебра

9 клас

1. Змінено порядок вивчення теми «Послідовності, прогресії» (тепер вона вивчатиметься раніше).

2. Введено тему «Основи комбінаторики, ймовірності, статистики», але очікувані результати її вивчення максимально спрощені.

Геометрія

7 клас

1. Повернуто основні задачі на побудову, але на рівні ознайомлення саме з основними побудовами (без вироблення уміння розв'язувати задачі на побудову за допомогою основних задач).

9 клас

1.3 теми «Геометричні перетворення» вилучено навчальний матеріал, що стосується перетворення подібності та площ подібних фігур.

Дев'ять класи з поглибленим вивченням математики розпочинають навчання за новою навчальною програмою. «Навчальну програму поглибленого вивчення математики у 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів» (авт. Бурда М.І., Городній М.Ф., Номіровський Д.А., Паньков А.В., Тарасенкова Н.А., Чемерис М.В., Швець В.О., Якір М.С.) розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України. Навчальна програма передбачає 8 годин на тиждень (5 годин алгебри і 3 години геометрії).

Нагадуємо, що в навчально-виховному процесі можна використовувати лише ту навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України і зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України».

Інформатика

У 2017/2018 навчальному році вивчення інформатики у 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за навчальними програмами для учнів 5-9 класів, які розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України за посиланням: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Учні 9-х класів будуть вперше працювати за програмою, розробленою відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392. Варто зауважити, що ця навчальна програма не зазнала жодних змін протягом останнього року.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13 січня 2017 року № 52 «Про оновлення навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» до навчальної програми з інформатики для учнів 5-9 класів, що вивчали інформатику в 2-4 класі були внесені зміни (затверджено навчальну програму наказом Міністерства освіти і науки України від 07 червня 2017 року № 804). Навчальні програми з усіх предметів було модернізовано на компетентнісній основі. Розставлені наголоси на формування практичних навичок для подальшого їх застосування у реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці. Ознайомитись із оновленою програмою можна на сайті Міністерства освіти і науки України.

Особливості оновленої навчальної програми для 5-9 класів для учнів, що вивчали інформатику в 2-4 класах

Головною метою оновлення навчальної програми з інформатики для учнів 5-9 класів, що вивчали інформатику в 2-4 класі було розкриття компетентнісного потенціалу предмета, а також приведення програми у

відповідність до концепції нової української школи (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>). Крім того, важливим було врахування думки громадськості через відкриту платформу для онлайн обговорення, а також врахування змін внаслідок розвитку ІТ, зокрема т. зв. «четвертої індустріальної революції».

В оновленій навчальній програмі збережено основні концепції та ідеї її базової версії, що була затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 02 лютого 2016 року № 73. Зокрема, це покладений в основу курсу розвивально-компетентнісний підхід, що передбачає формування предметних та ключових компетентностей, а також розвиток певних мисленнєвих навичок, насамперед алгоритмічного мислення; тематичний поділ матеріалу, що дає змогу відводити 2 семестр на вивчення алгоритмізації та програмування, а 1 семестр – на інші технології; поділ курсу на 2 концентричні рівні: пропедевтичний (5–7 класи) та рівень повноцінного формування компетентностей (8–9 класи). Нижче перелічено основні нововведення у програмі з інформатики для 5–9 класів та пояснено їхні цілі.

1) У пояснювальній записці наведено таблицю, де вказано, як розкриваються в предметі ключові компетентності. Відповідно до концепції Нової української школи виділяється 10 ключових компетентностей, що пронизують усі освітні галузі та предмети, які вивчає учень. У навчальній програмі з інформатики перелічені приклади предметних вмінь та ставлень, що демонструють те, як інформатика сприяє розвитку ключових компетентностей.

2) Пояснено, як відображуються в предметі наскрізні змістові лінії, через які розкривається соціальна та практична значущість курсу інформатики. Усього виділено 4 наскрізні змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів):

- Екологічна безпека та сталий розвиток
- Громадянська відповідальність
- Здоров'я і безпека
- Підприємливість та фінансова грамотність

У пояснювальній записці показано, як відображаються наскрізні змістові лінії на двох концентрах курсу інформатики в основній школі (5–7 та 8–9 класи). Навчальні ресурси, що цілеспрямовано висвітлюють ці лінії, зазначені у відповідних розділах програми. Учитель може користуватись цими, а також іншими матеріалами для якнайповнішого представлення відповідного змісту.

3) У кожній темі розкрито компетентнісні результати навчання згідно зі структурою компетентності, за складниками: знансьвим, діяльнісним, ціннісним. Столпчик очікуваних компетентнісних результатів наведено зліва, столпчик змісту навчального матеріалу – справа, оскільки за умов реалізації компетентнісного підходу основою укладання траєкторії та вибору методики викладання навчального матеріалу є не його зміст, а очікувані результати навчання. Учень повинен отримати визначені знання, опанувати вміння та сформувати ставлення та цінності, використовуючи навчальні матеріали, зазначені у програмі. Визначення у програмі ціннісної складової дає змогу сформулювати мету вивчення кожного

тематичного розділу в контексті загальної структури предмету, а також відносно ключових компетентностей. Для досягнення цієї мети учень повинен набути певних вмінь та навичок, а для цього необхідно отримати певну базу знань на основі навчальних матеріалів. Очікувані результати навчання та зміст навчального матеріалу сформульовано досить узагальнено і без прив'язки до конкретних програмних чи апаратних засобів. Вчитель може регулювати обсяг та глибину вивчення матеріалу; головне, щоб було забезпечено досягнення учнями вказаних у програмі результатів навчання. Для досягнення цієї мети, якщо вчитель вважає за потрібне, певний матеріал може вивчатися і в більш молодших класах, ніж зазначено в програмі.

4) Видалено інформацію про кількість годин, що відводяться на вивчення окремих тем. Вчитель може розподіляти навчальний час на власний розсуд, враховуючи особливості наявного матеріально-технічного забезпечення, попередній досвід, рівень знань учнів та інші фактори. За необхідності вчитель може змінювати порядок вивчення тем, не порушуючи змістових зв'язків між ними. Однак за будь-якого розподілу тем і будь-якої траєкторії навчання на опанування теми «Алгоритми та програми» має приділятися не менше 40% навчального часу у 5–8 класах і не менше 30% навчального часу в 9 класі.

5) Видалено частини пояснювальної записки, що не стосуються власне навчального предмету, такі як посилання на санітарні норми.

6) З усіх класів видалено теми «Повторення вивченого» та «Проектна діяльність». Проектна діяльність в оновленій програмі не обмежена окремим розділом, натомість передбачається застосування цієї методики у різних темах програми, а також їх поєднанні. Хоча із програми вилучені окремі розділи резервних годин, узагальнення та повторення матеріалу, учитель може передбачити у своєму плануванні необхідний, на його думку, час як на початку, так і наприкінці навчального року або семестру.

7) Не виділяються окремі заняття практичних робіт, адже практична робота за комп'ютером повинна відбуватись майже на кожному уроці інформатики.

8) Виконано такі перенесення тем між класами:

- Роботу з електронною поштою перенесено із 6 класу в 7-й у зв'язку з тим, що основні поштові сервіси не дозволяють реєстрації облікових записів для осіб молодше 13 років. Після цього в темі «Служби та ресурси Інтернету» залишився незначний обсяг матеріалу, який із 6 класу було перенесено в 5 та 7 класи.
- На місце, що вивільнилося в 6-му класі, перенесено комп'ютерну графіку з 8 класу, щоб не утворювати великого часового розриву з молодшою школою, де починає вивчатися ця тема, й вивільнити у 8–9 класах час на вивчення тем, що потребують глибшої підготовки.
- Тему «Текстовий процесор» перенесено з 9 класу у 8-й та перейменовано на «Опрацювання текстових даних», оскільки

не всі виробники програмних засобів, на базі яких може відбуватися навчання, позиціонують їх як текстові процесори.

- Тему «Створення та публікація веб-ресурсів» перенесено з 9 класу у 8-й. Перенесення цієї теми, як і теми «Текстовий процесор», дає змогу звільнити в 9 класі час на вивчення тем, що потребують глибшої підготовки.
- У 9-й клас повернуто тему «Основи баз даних». Зміст навчального матеріалу та вимоги до результатів навчання передбачають лише ознайомлення учнів з основними концепціями цієї технології під час роботи з готовими базами даних, без створення власних.
- У 9-й клас додано тему «3D-графіка» у зв'язку зі стрімким зростанням важливості й популярності цієї технології та її застосувань, таких як 3D-друк. Сьогодні існують численні програми, в тому числі безкоштовні, на базі яких можна вивчати цю тему, наприклад Blender 3D або Microsoft Paint 3D.

9) Впорядковано матеріал в темах, що вивчаються концентрично: у текстовому процесорі в 5 клас перенесено роботу зі списками, а в табличному процесорі діаграми тепер вивчаються лише в 9 класі.

10) Перелік компетентнісних задач вилучено з програми й надано в цих методичних рекомендаціях. Підкреслимо, що розв'язування таких задач залишається важливою складовою реалізації компетентнісного підходу навчання. Також на уроках інформатики рекомендуємо ознайомлювати учнів (враховуючи вікові особливості) з ресурсами для самоосвіти, що наведені в цих методичних рекомендаціях.

До програми 5 класу значні зміни не вносились. До розділу «Мережеві технології та Інтернет» додано матеріал «Використання мережі Інтернет для навчання». До розділу «Опрацювання текстових даних» додано матеріал «Об'єкти та їхні властивості. Дії над об'єктами». Це дає змогу ввести поняття об'єкта – одне з базових в інформатиці – на таких інтуїтивно зрозумілих прикладах, як об'єкти текстових документів. За результатами громадського обговорення програми, до цього розділу додано також створення однорівневих списків.

Було:	Стало:
5 клас • Інформаційні процеси. Комп'ютер як засіб реалізації інформаційних процесів (6 год.) • Комп'ютерні мережеві технології (4 год.) • Текстовий процесор (5 год.) • Алгоритми і програми (12 год.) • Проектна діяльність (4 год.) • Резерв (4 год.)	5 клас • Інформаційні процеси та системи • Мережеві технології та Інтернет • Опрацювання текстових даних • Алгоритми та програми

Програма з інформатики для 6 класу містить три теми: «Комп'ютерна графіка», «Комп'ютерні презентації» і «Алгоритми та програми».

У розділі комп'ютерної графіки учні мають навчитись обґрунтовано вибирати спосіб подання зображення для різних потреб. З цією метою розглядаються основні поняття комп'ютерної графіки, основні принципи кодування растрових та векторних зображень, а також особливості найвідоміших форматів файлів. Оскільки роботу із растровим графічним редактором учні, здебільшого, досить ґрунтовно практикували у початкових класах, у 6 класі передбачено опанування інструментів роботи із векторною графікою, проте окремі навички, що зазначені в діяльній складовій очікуваних результатів навчання, можна набувати також під час роботи в растрових редакторах. Зокрема, важливим є опанування вмінь виконувати операції з окремими об'єктами та їх групами, а також роботи із шарами для створення зображень. При цьому поняття шару можна розглядати як у векторних, так і растрових зображеннях, виходячи із обраної траєкторії навчання.

Вивчення комп'ютерних презентацій у 6 класі базується на вже існуючих навичках створення простих презентацій, які учні отримали в початковій школі. Очікується, що учні зможуть обґрунтовувати доцільність використання презентацій у своїй навчальній діяльності та повсякденному житті, оцінювати якість презентації, дотримуватися стилістичних вимог до її оформлення, а також робити перед однокласниками доповідь на основі презентації.

У програмі не конкретизовані вимоги, наприклад, стосовно налаштування показу презентації, тобто вчитель може формувати власну методику опанування цього вміння. Це може включати в себе як підготовку до демонстрації презентації, обґрунтування розміщення та підключення пристроїв, так і програмні налаштування: створення кнопок дій, визначення часу показу слайдів та перемикання між ними тощо.

У розділі алгоритмізації та програмування в 6 класі вводиться поняття об'єкта в програмуванні, його властивостей та подій (на які реагує об'єкт). Це поняття є інтуїтивно зрозумілим; з різноманітними програмними об'єктами учні працювали в різних програмних засобах, зокрема визначаючи та змінюючи властивості об'єктів. Тому це вводиться до поняття змінної (7 клас), яке є достатньо абстрактним та інтуїтивно незрозумілим. **Учитель може обирати середовище та мову програмування на власний розсуд, враховуючи необхідність досягнення навчальних результатів: додавання об'єктів до програмного проекту та змінювання значень властивостей об'єкта в програмі, програмування опрацювання подій.** Для набуття компетенції роботи з програмними об'єктами для 6-класників достатньо середовища програмування Scratch, що є об'єктно-орієнтованим. У цьому середовищі об'єктами є спрайти, сцени, пікселі на малюнку сцени тощо, підтримується широкий спектр подій, що можуть оброблятися об'єктами, а також є можливість ініціювання одними об'єктами подій, на які реагуватимуть інші об'єкти (через надсилання повідомлень оператором message).

Навчання алгоритмічного програмування у 6 класі продовжується завдяки застосуванню в алгоритмах вкладених структур повторення та розгалуження. Рекомендується поєднувати навчання алгоритмічного програмування з основами об'єктно- та подійно-орієнтованого, пропонуючи учням до розв'язання задачі, де опрацювання пов'язаних з об'єктами подій здійснюватиметься за алгоритмами з вкладеними алгоритмічними структурами.

Було:	Стало:
6 клас - Правила поведінки в комп'ютерному класі. Узагальнення і систематизація вивченого у 5 класі (2 год.) - Служби та ресурси Інтернету (7 год.) - Створення та використання комп'ютерних презентацій (6 год.) - Алгоритми і програми (12 год.) - Проектна діяльність (5 год.) - Резерв (3 год.)	6 клас - Комп'ютерна графіка - Комп'ютерні презентації - Алгоритми та програми

Орієнтовний перелік базових компонентів компетентнісних задач
5 клас

Інформаційні процеси та системи	- створити власну робочу папку; - скопіювати файли з флеш-носія до запам'ятовуючих пристроїв комп'ютера та навпаки; - створити ярлик програми.
Мережеві технології та Інтернет	знайти відомості в Інтернеті, порівняти їх зміст на різних веб-ресурсах та сформулювати чітку відповідь на поставлене запитання.
Опрацювання текстових даних	- створити та відформатувати текстовий документ за зразком; - розробити власний дизайн документа заданого призначення та створити його.
Алгоритми та програми	- розробити та запустити на виконання лінійний алгоритм малювання геометричної фігури; - розробити та запустити на виконання циклічний алгоритм малювання геометричної фігури; - розробити та запустити на виконання

	алгоритм, що завершується за виконання певної умови; • зберегти алгоритм у файлі та прочитати його з файлу.
--	--

6 клас

Комп'ютерна графіка	• відтворити наданий натюрморт з використанням засобів растрової графіки; • відтворити наданий натюрморт з використанням засобів векторної графіки; • створити елементи інтерфейсу веб-сайта: кнопки, маркери, заголовки, рамки, з використанням засобів графічного редактора за зразком; • розробити та створити власні елементи інтерфейсу для веб-сайту; • створити зображення класної кімнати у перспективі з використанням засобів графічного редактора.
Комп'ютерні презентації	• створити презентацію для супроводу виступу або індивідуального перегляду; • розв'язувати навчальні задачі з логічним навантаженням шляхом створення візуальних імітацій у середовищі редактора електронних презентацій;
Алгоритми і програми	• відтворити рух комп'ютерного об'єкта на площині, у тому числі з обминанням перешкод; • запрограмувати креслення геометричних фігур із повторюваними елементами; • запрограмувати відтворення взаємопов'язаного функціонування кількох комп'ютерних об'єктів; • створити нескладну комп'ютерну гру, у якій об'єкти «реагують» на події.

7 клас

Електронне листування	• створити електронного листа за правилами етикету та надіслати його за певною адресою; • перевірити наявність та отримати електронне повідомлення, зберегти файлові вкладення на запам'ятовуючих пристроях комп'ютера; • передбачити виникнення можливих небезпек у разі недотримання правил безпечного користування електронною
------------------------------	---

	скринькою; • визначити, чи був електронний лист перенаправлений з іншої адреси, користуючись службовими записами в ньому.
Табличний процесор	• створити таблицю обчислення даних за чеком у крамниці, включно із ціною, кількістю товарів і ПДВ; • створити засоби автоматизації обчислень, необхідних для розв'язування задач, які виникають процесі навчання математики, фізики, хімії, під час виконання практичних і лабораторних робіт у процесі навчання зазначених предметів; • створити засоби автоматизації обчислень, необхідних для виконання проектної діяльності на уроках трудового навчання; • створити таблицю відстаней, пройдених автомобілем, що рухається з постійною швидкістю, через рівні проміжки часу; • відтворити задану числову послідовність за допомогою формул.
Алгоритми і програми	• створити програму розрахунку числового значення за заданою формулою; • створити програму знаходження кореня рівняння; • створити модель рівномірного прямолінійного руху об'єкта; • створити комп'ютерну модель руху об'єкта на площині з перешкодами та з вибором шляху; • створити комп'ютерну модель процесу взаємопов'язаного функціонування двох чи більше об'єктів; • створити нескладну комп'ютерну гру з використанням змінних величин.
Проектна діяльність	• самостійно обрати тему проекту; • скласти у вигляді текстового документа план діяльності групи; • організувати збирання даних за проектом у спільному документі в хмарі; • допомогти членам групи виконати пункти плану в зазначені терміни; • коригувати свою роботу залежно від роботи групи; • оцінити власну роботу та роботу групи;

	• надати звіт про результати роботи у складі групи.
--	---

8 клас

Інформаційні системи	• закодувати та декодувати текстові повідомлення за допомогою кодової таблиці; • закодувати та декодувати монохромні й кольорові зображення за наданими правилами; • визначити тип наданого пристрою; • зробити висновок про сфери можливого застосування комп'ютера із заданими характеристиками.
Комп'ютерна графіка	• відтворити наданий натюрморт з використанням засобів растрової графіки; • відтворити наданий натюрморт з використанням засобів векторної графіки; • створити елементи інтерфейсу веб-сайта: кнопки, маркери, заголовки, рамки, з використанням засобів графічного редактора за зразком; • розробити та створити власні елементи інтерфейсу для веб-сайту; • створити зображення класної кімнати у перспективі з використанням засобів графічного редактора.
Опрацювання об'єктів мультимедіа	• переглянути відеоролик; • прослухати аудіоролик; • створити відеокліп з наданих фрагментів; • створити відеокліп на обрану тему, відео- та аудіоматеріали знайти в мережі Інтернет чи створити самостійно.
Проектна діяльність	• самостійно обрати тему проекту та обґрунтувати її вибір; • скласти план діяльності групи у вигляді текстового документа в хмарі; • поставити задачі для членів групи за обраними ролями; • допомогти членам групи виконати пункти плану в зазначені терміни; • коригувати роботу в групі; • оцінити власну роботу та роботу групи; • надати звіт про результати роботи групи.

Текстовий процесор	• відформатувати наявний документ за допомогою стилів символів та абзаців; • створити та відформатувати власний документ з використанням стилів символів та абзаців; • створити автоматично зміст для наданого документа, відформатувати за необхідністю; • створити систему навігації в документі за допомогою змісту, списку ілюстрацій, гіперпосилань; • спільно створити та відредагувати документ з використанням хмарного сервісу; • зв'язати документи з локальними та онлайновими ресурсами за допомогою гіперпосилань.
Табличний процесор.	• створити та відформатувати таблицю за зразком і заповнити її даними з використанням автозаповнення; • провести розрахунок за математичною формулою, що містить тригонометричні функції; • провести розрахунок за формулою, якщо вимагається перевірка умови; • створити таблицю розрахунків для касового чека, з урахуванням кількості, ціни, ПДВ і знижки для кожного з товарів. • графічно відобразити дані соціологічного опитування, використавши відповідні типи діаграм; • побудувати графік функції на заданому проміжку.
Алгоритми і програми.	• обчислити кількість елементів масиву/таблиці, які відповідають заданим критеріям; • обчислити поелементні суми двох масивів: заробітної платні та премії; • реалізувати алгоритм гри «Сапер», визначивши для кожного елемента таблиці кількість сусідніх елементів з мінами; • створити програмний проект простої бази даних «Учні» з даними про прізвище, ім'я, вік та успішність; забезпечити виведення даних про учнів за зазначеними критеріями, • створити комп'ютерну гру з двома

	об'єктами, управління одним з яких здійснює людина, а управління іншими здійснюється автоматично за допомогою комп'ютера; створити програмний проект, за яким візуально моделюється фізичний процес дифузії двох ідеальних газів з молекулами різного кольору.
Створення та публікація веб-ресурсів	- створити веб-сайт на задану тематику; - внести зміни до оформлення сайту; - внести зміни до текстового та графічного вмісту сайту.
Проектна діяльність	- самостійно обрати тему проекту та обґрунтувати її актуальність та соціальну значущість; - обрати інформаційні технології для реалізації проекту та обґрунтувати їх вибір; - скласти у вигляді текстового документа в хмарі план діяльності групи; - поставити задачі для членів групи за обраними ролями; - допомогти членам групи виконати пункти плану у зазначені терміни; - коригувати роботу в групі; - оцінити власну роботу і роботу групи; - надати звіт про результати роботи групи.

Інформатика. 8-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням інформатики

З 2016/2017 навчального року розпочинається поглиблене вивчення інформатики у 9 класі за навчальною програмою «Інформатика. 8-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням інформатики», розміщеною на сайті Міністерства освіти і науки України. Дана програма не зазнала змін. Навчальною програмою передбачено 4 години на тиждень вивчення інформатики за рахунок двох годин з інваріантної складової навчального плану та двох годин з варіативної складової.

Компетентнісні завдання та задачі мають застосовуватися наскрізно через увесь навчальний курс (компетентнісні задачі з інформатики можна розглядати як тип технологічних задач, для яких обов'язковим є застосування ІТ, як засобу їх розв'язування).

Розв'язування компетентнісних задач зазвичай передбачає такі етапи діяльності учнів:

- учень/учениця розуміє умову задачі, правильно ідентифікує поняття, деталізує запитання, знаходить у тексті задачі відомості та дані, які задані в явному чи неявному вигляді;
- учень/учениця формує стратегію розв'язування задачі, планує свою роботу при виконанні завдання, добирає умову пошуку для розв'язування завдання, співставляє результати пошуку із метою, здійснює пошук даних);
- учень/учениця структурує потрібні дані для пошуку розв'язку;
- учень/учениця порівнює і співставляє відомості із кількох джерел, виключає невідповідні та несуттєві відомості та вчасно зупиняє пошук;
- учень/учениця враховує особливості призначення підсумкового документа, добирає середовища опрацювання даних, стисло і логічно викладає узагальнені дані, обґрунтовує свої висновки;
- учень/учениця адаптує повідомлення для конкретної аудиторії, створює підсумковий документ акуратно та презентабельно.

Також, на уроках інформатики рекомендуємо обов'язково ознайомлювати учнів із ресурсами для самоосвіти (враховуючи вікові особливості).

Ставлячи перед учням завдання, пов'язані з використанням ресурсів мережі Інтернет, потрібно постійно вести роз'яснювальну роботу з безпечного використання, правил етичної поведінки та дотримання авторських прав.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики протягом навчання здійснюється шляхом тематичного оцінювання. Значення оцінки за тему рекомендуємо визначати так: розрахувати середній бал на основі поточних оцінок, а потім додати його до оцінки за підсумкову роботу, якщо така була проведена і поділити на два. Такий алгоритм пропонується тому, що оцінку за підсумкову роботу не можна прирівнювати до оцінки за поточну роботу, оскільки зміст завдань підсумкової роботи за визначенням відображає зміст розділу (розділів), а її оцінювання є комплексним оцінюванням відповідних навчальних досягнень.

Для ефективного контролю успішності учнів не досить лише виявити, що вони знають й уміють. Оцінювання учня має складатися з двох компонентів — числового балу, який фіксує результат перевірки знань, умінь і навичок школярів, рівня сформованості компонентів компетентностей, і вербального оцінного судження, яке характеризує якість навчальної діяльності учня/учениці, ставлення до навчання, старанність. Обґрунтовуючи оцінку, вчитель аналізує виявлені знання за формою, змістом, обсягом, а також, що не менш важливо, вказує на прогалини та хиби в знаннях (за їх наявності) і надає рекомендації щодо їх виправлення. Доведення цієї частини оцінкового судження до учнів має здійснюватися на етапі "оголошення та обґрунтування оцінок" уроку; в процесі аналізу самостійної (практичної, лабораторної, контрольної) роботи; на індивідуальних консультаціях тощо.

При оцінюванні навчальних досягнень учнів враховуються:

- характеристики відповіді: правильність, цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість;
- якість знань: осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
- сформованість ключових та предметних компетенцій;
- рівень володіння розумовими операціями: аналізом, синтезом, порівнянням, абстрагуванням, класифікацією, узагальненням тощо;
- розвиток творчих умінь (уміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, перевіряти їх).

При вивченні курсу інформатики передбачається проведення різних видів практичних робіт: демонстраційних, тренувальних, практичних, лабораторних, які спрямовані на відпрацювання окремих технологічних прийомів, а також практикумів – інтегрованих практичних робіт (проектів), орієнтованих на отримання цілісного змістовного результату. У завданнях до практичних робіт слід передбачати використання актуального для учнів змістовного матеріалу й завдань з інших предметних областей. Встановлення кількості практичних робіт з обов'язковим оцінюванням і кількості тематичних оцінювань в курсі інформатики повинно здійснюватися з урахуванням обсягу навчального часу, що відводиться на викладання предмету в конкретному класі. **Рекомендуємо тематичне оцінювання здійснювати в кінці кожної теми навчальної програми, об'єднуючи роботи з невеликих тем (до 5 годин) із наступними підсумковими роботами на кожному 8-10 уроці, а кількість практичних робіт з обов'язковим оцінюванням рекомендуємо встановлювати на рівні 25% від загального обсягу навчального часу, який відводиться на вивчення предмету** (якщо в тексті навчальної програми відсутній перелік практичних робіт з обов'язковим оцінюванням). Оцінки за обов'язкові роботи мають бути занесені вчителем до класного журналу. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми) оцінюються в разі потреби.

Перелік деяких корисних ресурсів для самоосвіти учнів

Електронні підручники, курси

<http://disted.edu.vn.ua/>

<https://dystosvita.gnomio.com/>

<http://itknyga.com.ua>

http://itknyga.com.ua/index/onlajnovi_seredovishha_shkil/0-19

Ресурси для навчання програмуванню

<https://www.playcodemonkey.com/>

<https://blockly-games.appspot.com/>

<https://code.org/>

<https://www.e-olymp.com/uk/>

Інтернет-олімпіада з інформатики

<http://upml.knu.ua/internet-olimpiada-it-2017/> (всеукраїнська інтернет-олімпіада з інформаційних технологій)

Для практичних робіт при вивченні відповідних тем та для розвитку у учнів навичок алгоритмічного мислення радимо використовувати

інтерактивні та ігрові задачі міжнародного конкурсу з інформатики "Бобер" попередніх років: <http://bober.net.ua/page.php?name=archive&>

Також можливо використовувати безкоштовний інформаційний ресурс <http://thefuture.tilda.ws/about>, на якій розміщуються науково-популярні статті про новітні технології для учнів та вчителів, і які також можуть бути корисними у визначенні з майбутньою професією. Напрямки, які охоплюють матеріали ресурсу: 3D-друк, Інтернет речей, Розумний дім, використання дронів та інше.

Для вчителів інформатики рекомендується використовувати безкоштовний масовий відкритий онлайн-курс «[Алгоритми і проекти Scratch](https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:KPI+Scratch101+2017_T1/about)» на українській платформі масових відкритих онлайн-курсів "Prometheus" (https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:KPI+Scratch101+2017_T1/about), що охоплює теми «Алгоритми і програми» та «Проектна діяльність» навчальної програми «Інформатика» для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, які вивчали інформатику в 2–4 класах. Окремі відеоуроки можна використовувати і в навчальному процесі, впроваджуючи у практику змішане навчання. Є можливість використовувати тестові завдання для перевірки знань учнів. Крім цього учитель має можливість скачати будь-який урок даного курсу у формі презентації і використати у своїй діяльності.

Курс «[Алгоритми і проекти Scratch](https://edx.prometheus.org.ua/courses/course-v1:KPI+Scratch101+2017_T1/about)» поділений на чотири модулі з сучасним форматом подачі матеріалу, залученням підлітків до створення відео-уроків, що сприяє мотивації та відповідає навчанню у форматі «рівний – рівному». В курсі вдало поєднуються науковий та науково-популярний стиль текстів, мова лаконічна, точна і зрозуміла. Виклад матеріалу є доступним, відповідає віку учнів. Приведені у якості прикладів проекти з природознавства, правил дорожнього руху та інші наочно демонструють міжпредметні зв'язки інформатики з іншими дисциплінами, які вивчає учень (наприклад проект «Жук»). Запропоновані для самоперевірки тести містять авторські підказки, які допоможуть усунути прогалини в знаннях учнів. Перші три модулі присвячені вивченню різних видів алгоритмів: лінійних, розгалужених та циклічних. А в останньому модулі слухачі курсу ознайомляться з електронікою та програмуванням мікроконтролерів за допомогою платформи Arduino. Кожен модуль курсу поділений на 3 уроки (усього 12 уроків). У свою чергу кожен урок складається з коротких яскравих відео, інтерактивних завдань та цікавих проектів.

При вивченні тем з інформатики, що стосуються кібербезпеки та інших тем навчального предмету рекомендується ознайомлювати учнів з загрозами, які виникають внаслідок поширення в мережі Інтернет матеріалів в інтересах пропаганди держави-агресора та способами і методами уникнення цих загроз, доводити до відома учнів небезпеку використання заборонених ресурсів та програмних засобів (відповідно до Указу Президента України №133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)"»).

Фізична культура

Інваріантна складова Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет «Фізична культура», є однаковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування та форми власності.

У контексті Концепції «Нової української школи» школа має навчити дітей використовувати знання і вміння, отримані в процесі навчання, для вирішення повсякденних проблем і життєвих ситуацій, тому заняття фізичною культурою повинні увійти до звички школяра. Рух, змагання, самоствердження – природна суть фізичної культури і спорту.

Випускники школи – це патріоти України, які знають її історію; носії української культури, які поважають культуру інших народів; вільно спілкуються державною мовою, володіють також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, мають бажання і здатність до самоосвіти, виявляють активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатні до підприємливості й ініціативності, мають уявлення про світобудову, бережно ставляться до природи, безпечно й доцільно використовують досягнення науки і техніки, дотримуються здорового способу життя.

Основною метою навчального предмета «Фізична культура» є: формування в учнів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості; гармонійний розвиток природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Навчальний предмет «Фізична культура» надає змогу:

створити цілісну уяву про вплив занять фізичними вправами на розвиток особистості;

оволодіти технікою рухових дій;

набути навичок організації та методики проведення найпростіших форм занять фізичною культурою;

сприяти профілактиці шкідливих звичок тощо.

Опанування змісту фізичної культури, як базового навчального предмета здійснюється за навчальними програмами, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

З 2017/2018 навчального року набирає чинності оновлена навчальна програма «Фізична культура» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, у якій імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета.

Структура оновленої програми є максимально інформативною для вчителя. Дана структура дозволяє вчителю більш об'єктивно оцінити досягнення учня. У програмі чітко висвітлені знаннєвий, діяльнісний та ціннісний компоненти. Навчання – це продукт кількості, можливостей і якості викладання. Якщо вчитель зробить постійну якість, у нього буде кращий результат. Якщо змінюєте якість викладання, то можете змінити і результат. Важливо навчати школярів як навчатись, поєднувати нові знання зі старими.

У навчальній програмі виокремлено наскрізні змістові лінії. Усього виділено 4 наскрізні змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів):

- Екологічна безпека та сталий розвиток
- Громадянська відповідальність
- Здоров'я і безпека
- Підприємливість та фінансова грамотність

Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учнів, що визначають їхню поведінку в життєвих ситуаціях.

Очікувані результати навчальної діяльності учнів перенесені у лівий стовпчик програми, вони є необхідними предметними компетентностями, і в той же час, відповідають змістовим наскрізним темам.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову. До інваріантної частини належать: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка, зміст яких реалізовується упродовж кожного уроку. Практично кожен вид спорту може бути представлений у вигляді варіативного модуля. Фахівці фізичної культури можуть розробляти свої варіативні модулі до цієї програми. Програми варіативних модулів мають пройти експертизу, отримати гриф Міністерства освіти і науки України та бути оприлюдненими для загального користування. Отже, кількість варіативних модулів з часом має зростати.

Змістове наповнення варіативної складової навчальний заклад формує самостійно із модулів, запропонованих навчальною програмою. На опанування обраних модулів відводиться приблизно однакова кількість годин, але не менше ніж 18 годин. Однак, не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Критеріями відбору варіативних модулів є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим опитуванням. Перед початком навчального року шкільне методичне об'єднання розглядає вибір та розподіл варіативних модулів у кожному класі.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009—№ 518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для основної медичної групи фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, обов'язково відвідують уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог навчальної програми. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, обов'язково відвідують уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, установлює вчитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні/учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання учня/учениці у розвитку фізичних якостей учитель (а у 8–9 класах разом з учнем/ученицею) складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси при оцінюванні навчальних досягнень.

На заняттях з фізичної культури рекомендуємо:

здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і нахилів,

навчити учнів «слухати» і «оцінювати» свій фізичний стан,

добирати і використовувати різноманітні засоби свого фізичного вдосконалення.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного року вивчення модуля. Навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно тематичного планування. Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, оцінюються за теоретико-методичні знання, техніку виконання вправ, складання відповідних нормативів, які їм не протипоказані.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у змаганнях всіх рівнів.

Для попередження нещасних випадків слід дотримуватись вимог безпеки під час проведення занять, а особливо, при складанні навчальних нормативів, коли учні виконують вправи з максимальним навантаженням.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а також обмежується виконання вправ з максимальною інтенсивністю.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних

програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Трудове навчання (технології). Креслення

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення предмета трудове навчання у 2017-2018 навчальному році відводиться:

- у 5 – 6 класах – 2 год. на тиждень;
- у 7 – 9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 10 – 11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;
- у 10 – 11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Впровадження курсів за вибором технологічного спрямування також може здійснюватися за рахунок варіативної складової.

Вивчення трудового навчання в 2017-2018 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

5 – 9 класи – «Навчальна програма з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 9 класи» (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804;

10 – 11 класи – «Технології. 10-11 класи» (авт.: А. Терещук та інші).

Зазначені навчальні програми та програми з креслення розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Змістове наповнення навчального предмета «Технічна творчість» (для спеціалізованих шкіл з навчанням українською мовою і поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу) може здійснюватися за рахунок курсів за вибором відповідного спрямування.

З 1 вересня 2017 року учні 5 – 9-их класів навчатимуться за оновленою програмою, що містить ряд інноваційних моментів і орієнтована перш за все на результати практичної діяльності учня.

Крім того, змінено структуру самої програми та модифіковано її наповнення. В оновленій програмі немає колонки «Зміст навчального матеріалу» з визначеним переліком тем та описом матеріалу, який належить вивчити. Її замінили *«Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів»*, виписані таким чином, щоб вони були спільними для учнів, які навчаються в класах із поділом на групи і без такого поділу. Провідним завданням учителя є реалізація очікуваних результатів. При цьому, шлях досягнення результатів визначає учитель відповідно до матеріально-технічних можливостей шкільної майстерні, інтересів і здібностей учнів, фахової підготовки самого учителя.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів згруповано за трьома компонентами: знансвим, діяльнісним, ціннісним. Указані результати складають основу освітніх цілей у роботі вчителя, орієнтують його на запланований навчальний результат. Очікувані

результати навчально-пізнавальної діяльності учнів мають бути досягнуті на кінець навчального року. Вчитель може планувати їх досягнення чи при опрацюванні одного проекту (наприклад: «Розрізняє деталі за способом отримання» 6 кл), чи поетапне їх досягнення при виконанні окремих проектів (Очікування «Розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів» 8 кл. можна розділити на: «Обраховує вартість затрачених матеріалів» – «Розраховує потребу матеріалів на проект» – «Розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів») чи досягнення при використанні різних технологій обробки («Знає будову та принцип дії інструментів, пристосувань та обладнання для обробки конструкційних матеріалів» 7 кл.)

Орієнтовний перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів – це навчальні та творчі проекти учнів, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним добром конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється саме на основі об'єктів проектно-технологічної діяльності, а не технологій, як це було передбачено попередніми програмами. Це дає змогу одночасно проектувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних та додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не поділяються на групи.

Перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проектами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів.

Результатом проектно-технологічної діяльності учнів має бути **проект** (спроектований і виготовлений виріб чи послуга). Так, у 5-6 класах учні опановують 6 – 10 проектів, у 7-8 класах від 4 до 6 проектів, у 9-му класі – 2 проекти (плюс 2 проекти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 5-8 класах та 1 проект у 9 класі). Поступове зменшення кількості проектів зумовлене кількістю годин, відведених на вивчення предмета в різних класах, і потребою в ускладненні виробів та технологій. У 5–6 класах учні хочуть швидко побачити свої результати, тому проекти мають бути простішими й не вимагати багато часу. У 7 та 8 класі проекти можуть бути складнішими. Необхідно зазначити, що об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів повинні ускладнюватися як протягом навчального року, так і всього процесу вивчення предмета.

Кількість годин на опанування проекту вчитель визначає самостійно залежно від складності виробу та технологій обробки, що застосовуються під час його виготовлення.

Важливим критерієм вибору проекту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для хобі або реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Неприпустимим є проектування та виготовлення виробу тільки для опанування технології. Вироби, які учні виготовлятимуть у процесі проектно-технологічної діяльності, мають бути їхньою гордістю, показником їхніх досягнень, а не викидатися у кошик для сміття.

Процес роботи над усіма проектами у кожному класі (міні-

маркетингові дослідження, зображення виробів – малюнок, ескіз, кресленик, схема), технологічні особливості їх виготовлення тощо, мають обов'язково відображати в робочих зошитах учнів, а самі роботи після їх завершення використовувати за призначенням.

Проект у 9 класі виконується з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навичок, набутих учнями у попередніх класах. Навчальна цінність поєднання відомих технологій полягає в тому, що необхідно враховувати наслідки таких «поєднань»: особливості організації роботи, пов'язаної з комплексним використанням технологій, послідовності виконання окремих операцій, застосування раніше вивчених технологій на більш високому рівні майстерності тощо.

У процесі проектування учні 9 класу мають виконати необхідні кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проектується. За потреби в готові кресленики або інші зображень учні вносять необхідні зміни. З цією метою вчитель повинен актуалізувати раніше засвоєні знання та вміння з основ графічної грамоти та передбачити необхідну кількість годин на опанування відповідного матеріалу.

Технології викладено у вигляді переліку процесів обробки різних матеріалів, з якого учитель і учні спільно обирають найбільш доцільні для виготовлення проектного виробу.

Перераховані для кожного класу технології використовують як основні. Однак при виготовленні виробів застосовуються й додаткові технології чи техніки обробки матеріалів. Додаткові технології та техніки можуть виходити за межі зазначеного переліку. Основну технологію можна застосовувати як додаткову в інших виробках.

При цьому одна й та ж сама технологія може використовуватися як основна не більш як двічі в одному класі протягом навчального року. У класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності необхідно планувати не менш як дві основні технології (крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо). Це потрібно для того, щоб учні мали рівні можливості у виборі технологій із технічних і обслуговуючих видів праці.

Для того, щоб учні набували під час навчального процесу корисних побутових навичок, у програмі передбачено розділ «Технологія побутової діяльності та самообслуговування». Цей розділ реалізують як окремі маленькі проекти, що не входять до загального обсягу проектів програми. Їх виконують в будь-який час не порушуючи при цьому календарний план. Наприклад, за цим розділом можна працювати після завершення основного проекту; перед закінченням чи на початку чверті, семестру, навчального року; у ті дні, коли учні не можуть виконати заплановану роботу з певних причин (багато відсутніх, відсутність підготовки до уроку, релігійні чи шкільні свята тощо). На виконання кожного проекту відводиться 1-2 год.

При плануванні навчального процесу учитель самостійно формує теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проектування, визначає і планує необхідну кількість навчальних

годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна автономія учителя «обмежена» лише запланованими очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

Для складання календарно-тематичного планування, визначення змісту навчального матеріалу вчителю доцільно працювати за таким алгоритмом:

Крок 1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проекти) та визначити їх кількість;

Крок 2. Обрати основні та, за потреби, додаткові технології для проектування й виготовлення кожного обраного виробу;

Крок 3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів;

Крок 4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проекту;

Крок 5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів;

Крок 6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності та самообслуговування.

Учні старшої школі в 2016-2017 навчальному році незалежно від профілю навчання (крім технологічного) освоюють навчальний предмет технології (трудове навчання). Навчальна програма має модульну структуру і складається з двох частин – інваріантної та варіативної. Основою інваріантної складової є базовий модуль «Проектні технології у перетворюючій діяльності людини». На вивчення базового модуля у 10-11 класах відводиться по 12 годин. Вивчення другої частини програми передбачається в обсязі 20 годин (один варіативний модуль). Модулі слід обирати з урахуванням побажань учнів, матеріально-технічної бази навчальних шкільних майстерень, фахової підготовленості вчителя. Це дасть можливість учням, незалежно від профілю навчання, оволодіти практичними технологіями, які викликають зацікавленість. Варіативний модуль для 10 – 11 класів можна обрати лише один раз у 10 або 11 класах. Варіативні модулі мають засвоюватися старшокласниками через проектну діяльність, результатом якої є творчий проект.

Перелік варіативних модулів до навчальної програми «Технології. 10-11 класи»:

1. Технологія бісерного плетіння на дротяній основі.
2. Технологія художнього різьблення по дереву.
3. Технологія геометричного гострокутного гуцульського різьблення.
4. Основи лісового господарства.
5. Технологія виготовлення малих архітектурних форм.
6. Технологія вишивання технікою мережки.
7. Технологія художнього набивання на тканині.
8. Технологія плетіння спицями.
9. Технологія рельєфного різьблення.
10. Технологія розпису на склі.

11. Технологія соломоплетіння.
12. Технологія інкрустації виробів з деревини.
13. Технологія токарної обробки деревини.
14. Технологія вишивання стрічками.
15. Технологія виготовлення м'якої іграшки.
16. Технологія вишивання шовковими стрічками.
17. Технологія писанкарства.
18. Технологія клаптикового шиття (печворк).
19. Технологія хлібопекарського та кондитерського виробництва.
20. Технологія об'ємної вишивки.
21. Технологія виготовлення листівок.
22. Технологія ниткової графіки.
23. Технологія художньої обробки деревини випилюванням.
24. Технологія в'язання гачком.
25. Технологія дизайну інтер'єру.
26. Технологія пірографії (випалювання на деревині).
27. Технологія дизайну шкільних та офісних меблів.
28. Технологія ручного розпису тканини.
29. Технологія виготовлення штучних квітів.
30. Технологія ліплення.
31. Технологія ручного ткацтва.
32. Технологія виготовлення подарункових упаковок.
33. Технологія виготовлення дитячого одягу.
34. Технологія дизайну предметів інтер'єру.
35. Об'ємне комп'ютерне моделювання.
36. Технологія виготовлення виробів із сучасних деревних матеріалів.
37. Технологія аплікації з текстильних матеріалів та фурнітури.
38. Технологія виготовлення народної ляльки-оберега.
39. Технологія матчворку (конструювання із сірників).
40. Технологія вишивання весільних рушників.
41. Технологія вишивання сорочки.
42. Технологія вишивання бісером.
43. Технологія бісерного ткацтва.
44. Технологія декупажу.
45. Технологія пошиття швейних виробів (із суцільнокроєним рукавом, на основі нічної сорочки).
46. Технологія конструювання та моделювання швейних виробів.
47. Технологія конструювання жіночого одягу.
48. Технологія пошиття плечового виробу з капюшоном (за журнальною викрійкою).
49. Технологія пошиття домашнього взуття.
50. Технологія печворку в'язаного гачком.
51. Технологія валяння виробів.
52. Технологія мозаїки по деревині (маркетрі).

53. Технологія макетування зброї.
54. Технологія електротехнічних робіт (виготовлення електрофікованих виробів).
55. Технологія довбарства.
56. Технологія виготовлення виробів із екструдованого пінополістеролу.
57. Технологія художньої в'язі.
58. Технологія шкіряної пластики.
59. Технологія ремонту та виготовлення меблів.
60. Технологія виготовлення штучних приманок для вудіння риби.

Особливістю технологічного профілю є широкий перелік спеціалізацій, за якими може здійснюватися навчання (наказ Міністерства освіти і науки від 01.10.2008 № 893):

- Деревообробка.
- Кулінарія.
- Основи дизайну.
- Агровиробництво.
- Будівництво. Опоряджувальні роботи.
- Енергетика.
- Конструювання та моделювання одягу.
- Легка промисловість.
- Матеріалознавство та технологія конструкційних матеріалів.
- Металообробка.
- Основи бджільництва.
- Технічне проектування.
- Українська народна вишивка.
- Художня обробка матеріалів.
- Швейна справа.
- Технології сільськогосподарського виробництва.

За наявності відповідного грифа Міністерства освіти і науки профільне навчання може здійснюватися за авторськими програмами з інших, не передбачених переліком спеціалізацій.

У межах технологічного профілю також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;

- «Водій автотранспортних засобів категорії «С»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;
- Інтегрована професія – «Швачка, Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Змістове наповнення технологічного профілю може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф МОН України.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть освоюватися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, що навчаються за будь-яким профілем.

Навчання з обслуговуючих та технічних видів праці на уроках трудового навчання відбувається окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02р. № 128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класах технологічного напрямку в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17681) .

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17679).

Розпочинається вивчення креслення в 7 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 №1/11-17674).

Художньо-естетичний цикл

Предмети художньо-естетичного циклу в школі спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

У 2017/2018 навчальному році вивчення предметів художньо-естетичного циклу здійснюватиметься за такими програмами: у 5 – 9 класах за навчальною програмою «Мистецтво. 5 – 9 класи» (оновлена); у 10 – 11-х класах – за програмами «Художня культура» рівню стандарту, академічного та профільного рівнів. Програми розміщені на офіційному сайті МОН: (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programy.html>);

Навчальна програма «Мистецтво. 5-9 класи» (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л.

Паньків, І. Гринчук, Н. Новикова, Н. Овіннікова) включає три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» **або** інтегрований курс «Мистецтво». Цілісна структура програми передбачає наскрізний тематизм та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу. У 5–му класі учні засвоюють особливості мови різних видів мистецтва, у 6–му класі – палітру жанрів музичного та образотворчого мистецтва, у 7–му класі – новітні явища в мистецтві в єдності традицій і новаторства. У 8 – 9 класах учні знайомляться зі стилями і напрями мистецтва.

У 2017 році здійснено оновлення чинної навчальної програми «Мистецтво. 5-9 клас», у якому віддзеркалилися зміни, що відбуваються у сучасній освіті.

У Пояснювальній записці до програми визначено мету загальної середньої освіти (єдину для усіх освітніх галузей) і окреслено завдання предмету «Мистецтво», які її реалізують.

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу в освіті зумовило більш рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами певного навчального предмета, зокрема мистецтва.

У програмі «Мистецтво. 5-9 клас» окреслено сутність предметних мистецьких (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметних естетичних компетентностей, які щонайперше формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетенцій – *знаннєвий, діяльнісний, ціннісний*, - відповідно до яких згруповано розділ програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів».

У Пояснювальній записці оновленої програми розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як система **умінь** (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і **ставлень** (якостей, що виявляються у поведінці особистості у певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо). Ключові компетентності подаються у відповідності до Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи. Це компетентності:

1. Спілкування рідною/державною мовою;
2. Спілкування іноземною мовою;
3. Математична компетентність;
4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях;
5. Інформаційно-цифрова компетентність;
6. Уміння вчитися впродовж життя;
7. Компетентності ініціативності і підприємливості;
8. Соціальна та громадянська компетентності;
9. Компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури;
10. Компетентність екологічної грамотності і здорового життя.

Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмету «Мистецтво».

Зокрема, компетентність спілкування рідною /державною мовою ефективно формується у процесі аналізу, обговорення, виконання творів

мистецтва рідною / державною мовою. У цьому контексті вчитель має привчати учнів висловлюватися тільки рідною/державною мовою, спрямовувати їх увагу на влучність формулювань, правильність і чіткість вимови тощо.

Усвідомленість і розуміння текстів вокальних творів іноземною мовою (знайомою підліткам), правильність вимови – важливий прояв компетентності спілкування іноземними мовами.

За потреби на уроках мистецтва застосовуються обчислювальні уміння, що потребують точних вимірювань (наприклад, для створення об'ємно-просторових, площинних художніх образів), або знання із природничих наук (акустики, оптики, хімії тощо), зокрема, для відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва. У цьому виявляється необхідність застосування математичної компетентності та основні компетентності у природничих науках і технологіях.

За умови технічного забезпечення, для реалізації художніх потреб учнів у пізнанні та творенні мистецтва доцільно використовувати сучасні цифрові технології – у цій діяльності знадобиться їх інформаційно-цифрова компетентність.

Сучасне суспільство висуває перед школою багато викликів, з-поміж яких – формування умінь та якостей особистості, які будуть їй необхідними у дорослому житті. На уроках мистецтва ці якості також слід системно формувати, акцентуючи педагогічну увагу у процесі навчання. Це: формування в учнів умінь виявляти власні художні інтереси та потреби; уміння планувати та організовувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва чи самовираження через мистецтво; раціонально використовувати час для задоволення культурних потреб, здобувати, опрацьовувати мистецьку інформацію тощо; не боятися пропонувати нові ідеї, шляхи їх художнього розв'язання, презентувати власні творчі досягнення, ефективно співпрацювати у команді, зокрема для реалізації громадських мистецьких проектів та естетизації середовища; застосовувати мистецький досвід для вираження емоцій, почуттів, переживань та корекції власного емоційного стану. Наявність цих умінь та якостей свідчить про сформованість в учнів компетентностей уміння вчитися впродовж життя; ініціативності і підприємливості; соціальної та громадянської, екологічної грамотності і здорового життя.

Навчальний предмет «Мистецтво» активно сприяє формуванню *компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури*. Адже у процесі опанування мистецтва учні вчаться орієнтуватися у культурному розмаїтті на основі українських та зарубіжних творів мистецтва, в результаті чого у підлітків формується розуміння загальнолюдських, естетичних та художніх цінностей, транслятором яких є мистецтво; усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу і гордості за нього, пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність; усвідомлення необхідності збереження художнього надбання людства. Тому саме на ці уміння та якості важливо спрямовувати педагогічну увагу у процесі опанування учнями мистецтва.

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у зміст оновленої навчальної програми введено **наскрізні змістові лінії** - соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Наскрізними змістовими лініями в основній школі визначено: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність".

Змістова лінія "Екологічна безпека та сталий розвиток" націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь". Однією з провідних тем у мистецтві є взаємовідносини людини з природою, світом, на основі формування такого способу життя, який став би основою довготривалого ощадливого розвитку людства. Реалізація змістової лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток" на уроках мистецтва здійснюється під час художньо-образного сприйняття мистецтва і мистецької діяльності. Зокрема, у процесі аналізу-інтерпретації творів мистецтва увага учнів має спрямовуватися на самоцінність природи, гармонію і красу світу, необхідність економного споживання природних ресурсів. У цьому сенсі твори мистецтва виступають як ідеальні моделі, які допомагають у виборі найбільш оптимальних стратегій взаємодії людини і природи, людини і світу. Це сприяє вихованню емоційно-ціннісного ставлення учнів до природи, а також усвідомленню себе як частини світу в якому усе взаємопов'язано; виробленню у школярів екологічно-моральної поведінки та пошуку шляхів вирішення екологічних проблем; формуванню культури споживання школярів на основі особистісної причетності, щодо перегляду «споживчого» підходу, розуміння єдності національно-регіональних цінностей і глобальних людських пріоритетів. У навчальній програмі «Мистецтво» реалізацію цієї змістової лінії окреслено у розділі «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» як: розуміння учнями того, що у творах різних видів мистецтв повною мірою відображається багатоплановість і складність навколишнього середовища (5 клас); усвідомлення підлітками відповідальності людини за збереження природного середовища свого краю, України та планети (6 клас); уміння висловлювати ціннісні ставлення щодо творів мистецтва, які відображають життя і побут різних верств населення минулого та сучасності (6 клас).

Реалізація наскрізної змістової лінії "Громадянська відповідальність" сприятиме формуванню відповідального члена громади і суспільства, що розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість громадянських ініціатив, що почуває себе членом суспільства і у своїй діяльності спирається на культурні традиції і вектори розвитку держави. Вагомою складовою цієї змістової лінії у контексті опанування мистецтва є виховання в учнів культурної самосвідомості – якості, що характеризує учня як свідому культурну

людину, яка розуміє роль культури у формуванні способу мислення і поведінки людей, а також історичні зміни культур, яка має уявлення про культурне різноманіття та особливості практичного життя, що зумовлюються культурою, що цінує рідну культуру і культурне різноманіття, толерантної і готової до співпраці.

Виховання відповідального громадянина своєї держави неможливе, якщо про це говорити абстрактно. Завдяки мистецтву ця змістова лінія може розкриватися під час опанування підлітками українського народного мистецтва, в якому виявлено кращі якості національного характеру (свобода, гідність, честь, відповідальність, совість, любов, доброта, вірність, хоробрість, героїзм, почуття гумору тощо) та досягнень українських митців у контексті світової мистецької спадщини. Це сприяє вихованню поваги до своєї культури і традицій, Батьківщини в цілому і до малої Батьківщини, усвідомлення власної значущості і відповідальності щодо причетності до свого народу. Усвідомлення досягнень культурних надбань свого народу відбувається у тісному зв'язку зі знайомством з мистецькими досягненнями різних народів світу, що призводить до формування у підлітків поваги до культурного різноманіття, переконання у тому, що приналежність до іншої культури, перехід від однієї культури до іншої і культурне різноманіття, а також плюралізм думок, точок зору і досвіду повинні розглядатися як явище позитивне, сприяє відкритості щодо інших культур, вірувань, світогляду і звичаїв, шанобливого ставлення до осіб, які мають іншу культурну приналежність, інші вірування, інші точки зору і інший відмінний досвід. Такий підхід сприяє веденню міжкультурного діалогу і зміцненню культури демократії.

У навчальній програмі реалізація цієї змістової лінії проектується через формування в учнів усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу і гордості за нього; пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність; виявлення поваги та толерантного ставлення до культурного розмаїття різних регіонів світу; уміння висловлювати судження, ціннісні ставлення до творів мистецтва, які є культурним надбанням людства в Україні і світі (5 клас); усвідомлення значення творів декоративно-прикладного мистецтва і скульптури у формуванні та збереженні культурної спадщини України і світу; усвідомлення фундаментального значення народного мистецтва; цінності особистого внеску у розвиток української культури; усвідомлення необхідності збереження мистецької спадщини рідного краю та світу (7 клас).

Вивчення питань, що належать до змістової лінії "Здоров'я і безпека", сприятиме формуванню учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Сучасне суспільство досягло такого ступеня розвитку, що починає усвідомлювати цінність не тільки матеріального достатку, а й психічної рівноваги, душевного комфорту. Загальновідомо, що мистецтво потужно впливає на емоційний стан людини, на її самопочуття та рівень працездатності. Споглядання мистецьких творів або власне творення мистецтва допомагає

зняти стрес, вивільнитися від тривоги, позбутися депресії. Тому важливо навчати учнів використовувати прийомів арттерапії, які сприятимуть не тільки збагаченню емоційно-почуттєвої сфери школярів, але й певних поведінкових ризиків. Системна і постійна діяльність щодо опанування підлітками цих якостей мистецтва сприятиме активному розвитку емоційного інтелекту, гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер особистості, що дає можливість досягнення стану здоров'я як рівноваги. У вимогах навчальної програми це окреслено як здатність підлітків висловлювати власні враження, почуття, отримані під час сприйняття та творення мистецтва; визначати власні емоції від сприйняття мистецтва; ідентифікувати, характеризувати їх вплив; усвідомлювати цінність поваги, розуміння, шанобливого ставлення до людини; усвідомлювати загальнолюдські, естетичні та художні цінності, транслятором яких є мистецтво.

Змістова лінія **"Підприємливість та фінансова грамотність"** націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в сучасному середовищі, виховання активної особистості, яка вміє раціонально поводитись, планувати час, досягати поставлених цілей.

Підґрунтям для формування підприємливості й ініціативності на уроках освітньої галузі «Мистецтво» є активне формування умінь працювати в команді (групі), мотивація брати участь у культурно-мистецьких проектах, творення нових мистецьких продуктів, відвідування закладів культури та мистецтва тощо. В контексті реалізації цієї змістової лінії ефективним є застосування методу моделювання життєвих ситуацій у рольових ігор тощо. Наприклад, «Студія дизайну», «Імідж-студія», «Створюємо музичне шоу», «Наші таланти», «Кращий екскурсивод» і т.ін., під час яких відкриваються можливості для продукування й утілення різних творчих ідей у практичній діяльності. У навчальній програмі ця змістова лінія розкривається у вимогах щодо формування здатності проявляти активність у процесі пізнання мистецтва, використовує у пошуковій діяльності різні джерела інформації (7 клас); усвідомлювати важливість творчої діяльності для самореалізації особистості (7 клас); виявляти здатність мислити творчо, генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя для підвищення власного добробуту і для розвитку суспільства та держави (8, 9 клас).

У 2017/2018 навчальному році учні 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, відповідно до навчальної програми продовжать опановувати особливості стилів і напрямів мистецтва (Розділ I «Стили та напрями мистецтва (*продовження*)»), ознайомляться з екранними видами мистецтва та формами збереження та поширення мистецької спадщини (розділ II «Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва»).

Якісна реалізація змісту програми «Мистецтво» у 9 класі потребує її методичного тлумачення, враховуючи певну новизну навчального предмету та обмеженість визначеного нормативними документами навчального часу (1 - 0,5 години на тиждень) і ймовірних ризиків (у зв'язку з тематикою курсу) щодо застосування великого обсягу інформаційного матеріалу.

Щонайперше, слід наголосити, що місія курсу: захопити учнів мистецтвом сучасності, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самотійно, більш ширше познайомитися з мистецькими шедеврами різних художніх стилів/напрямів та екранних мистецтв. Тільки на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

З-поміж найважливіших позицій викладання мистецтва у 9 класі, на яких має базуватися методичний арсенал учителя наступні.

Добір творів мистецтва. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Особливістю навчальної програми є варіативність художнього змісту: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, цікавість для учнів і відповідність їх віку. Зокрема, для реалізації змісту I розділу необхідно обирати твори, що репрезентують найхарактерніші ознаки стилю чи напрямку XX – XX ст., що вивчається; для реалізації змісту II розділу – визначні екранні твори (зі змістом, дозволеним для дітей даної вікової категорії) та явища соціуму, що сприяють збереженню та поширенню мистецької спадщини. Вчитель також визначає художньо-практичні та інші види завдань для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Провідні види діяльності на уроці. У 9 класі, як і у попередні навчальні роки, пізнання мистецтва відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та творче самовираження учня, що реалізується, зокрема, у виконанні різноманітних завдань та мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних) відповідно до потреб учнів у співі, малюванні, конструюванні, відеозйомці тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Структурування змісту навчального матеріалу в межах теми розділу. Вчитель самотійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми, за необхідності **має право** змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Наголошуємо, що інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним контекстом епохи, переліками імен митців, творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому – на творах мистецтва, які презентують певний художній стиль/напрямок; особливості художньої мови екранного мистецтва тощо.

Саме тому важливо сбалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перетворити курс «Мистецтво» у 9 класі в суто інформативний, не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Тому під час структурування змісту мистецької освіти у 9 класі (зокрема, створення поурочних календарно-тематичних планів) вчителю необхідно дотримуватися балансу усіх видів діяльності учнів: визначаючи час на пізнання мистецтва (знайомство з новим навчальним матеріалом,

сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних екскурсій тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їх потреб та нових ідей у соціумі.

Широкий арсенал методичного інструментарію вчителя. Для реалізації вищезначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними. Адже сьогодні вчитель - це не тільки транслятор певної кількості знань й інформації, а партнер по опануванню світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід з монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з ігровими, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо) що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва. Ефективними у роботі з підлітками інтерактивні форми навчання. Зокрема, роботу в парах, групах (зокрема методи «Ажурна пилка», «Акваріум» тощо) доцільно використовувати у процесі опанування нового матеріалу; фасилітовану дискусію – під час сприймання творів мистецтва; методів "Прес", "Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу", «Дебати» тощо - під час опрацювання дискусійних питань; «Мозковий штурм», «Асоціативний куш» тощо – на етапах узагальнення чи актуалізації.

У цьому зв'язку слід звернути увагу на розкриття змісту II розділу програми «Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва». Екранні мистецтва – кінематограф, телебачення – є досить популярними видами мистецтва у сучасному соціумі, і тому важливо дати підліткам можливість ознайомитися зі специфікою художньої мови цих мистецтв, розуміти її, вміти характеризувати твір, висловити власне ставлення до нього. У процесі проведення уроків опанування художньої мови екранних мистецтв ефективно здійснювати на прикладах **фрагментів** з кіно/телетворів, акцентуючи увагу учнів на особливостях, притаманних лише цим видам мистецтва. Але досягнути твір у повному обсязі, скласти про нього певні думки, здійснити аналіз-інтерпретацію, необхідний час, зазвичай значно більший навчального часу уроку. У зв'язку з цим, рекомендуємо завчасно передбачувати перегляди запланованих творів екранних мистецтв у вільний час завдяки різним ресурсам, зокрема, Інтернет, а під час уроків здійснювати їх обговорення та аналіз-інтерпретацію переглянутого матеріалу, застосовуючи різні дискусійні форми роботи (круглі столи, «експертні зустрічі», ток-шоу, панельні дискусія, дебати, тощо),

стимулюючи учнів до пошуку в мистецтві особистісно значущих смислів, співзвучних власному досвіду.

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта», газету «Шкільний світ» та ін.

Директор департаменту

Ю.Г. Кононенко